

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

NİHAT DURU

1938-1960 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE DİN EĞİTİM
POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Figen ATABEY

AĞRI-2018

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum’’Milli Şef Dönemi ile Demokrat Parti Dönemi Din Eğitim Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi ‘‘ adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Δ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Δ Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

28.06.2018

Nihat DURU

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

1938-1960 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE DİN EĞİTİM
POLİTİKALARI

Nihat DURU

Tez yöneticisi: Doç. Dr. Figen ATABEY
2018, 137 Sayfa

Jüri: Doç. Dr. Figen ATABEY

Doç. Dr. Cengiz ATLI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

Din öğretimi toplumların olmasa olmazı olarak varlığını her dönem muhafaza etmiş, toplumsal yapıda önemli bir gereklilik olarak görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti’nde de bu gereklilik her döneminde tartışılan meseleler arasında yer almıştır. Din öğretiminin uzun bir geçmişi olmasına karşın bu tez çalışmasında Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve din öğretimi konusunun bu yeni düzende sahip olduğu konum ve sonrasında siyasal yapıda meydana gelen değişikliklerden hareketle ‘Tek Partili’ ve ‘Çok Partili’ süreçlerde din öğretimi alanında meydana gelen değişiklikler incelenmiştir. Değişik dönemlerde açılan veya kapanan bu kurumların işlevleri, ders içerikleri, öğrenci sayıları, toplumda bu kurumlarla ilgili tepkiler, siyaset hayatında bu konuyla ilgili tartışmalar, tablo ve istatistik verileriyle incelenmiştir.

Osmanlı Devletinde Medreselerde, Rüştîye Mekteplerinde okutulan Din Dersleri, Osmanlı Devleti’nin dağılmasından sonra yeni bir boyut kazanmıştır. Özellikle 3 Mart 1924’de çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile din öğretiminin Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yürütülmesine karar verildi. Zaten İlahiyat Fakültesi’nin kurulması ve İmam Hatip Okulları’nın açılması Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nda belirtilmiştir. Bu kanundan sonra söz konusu okullar açılmışsa da uzun ömürlü olamamışlardır. Demokrat Parti’nin kurulmasına kadar, uzun bir süre din öğretimi okullarda yapılmamış, çok partili sürecin başlamasıyla din öğretiminde tekrar canlanmalar olmuştur. CHP’de, özellikle Yedinci Kurultay’da başlayan din öğretimi talepleri sonuç vermiş ve okullarda din dersleri verilmeye

başlanmıştır. DP'nin iktidar olmasıyla din öğretimi, Ortaöğretim ve Yükseköğretim kurumlarında da verilmeye başlanmıştır.

Bu tez çalışmasında din öğretiminin geçirdiği aşamaları, siyasi yapıda meydana gelen değişimler, partilerin kuruluş aşamaları, dönemin ülke gündemi, meclis tartışmaları ve dönemin basın haberlerinden hareketle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Din Eğitimi, Tek Parti Dönemi.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS

1938-1960 YEARS OF RELIGIOUS EDUCATION IN TURKEY
BETWEEN POLICIES

Nihat DURU

Manager of the Thesis: Doç. Dr. Figen ATABEY
2018, Page 137

Jury: Doç. Dr. Figen ATABEY
Doç. Dr. Cengiz ATLI
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EDİ

Religious education has been preserved in every period as a societal and as an important necessity in social structure. these requirements in the Republic of Turkey was among the issues discussed in every period. Despite a long history of Religion teaching starts from this thesis in the late Ottoman period, the establishment of the Republic of Turkey and the position which religion teaching has in this new order and afterwards, with the political structure of the changes occurring in motion 'one-party' and 'Multi-Party' processes that took place in the field of religious education changes were examined. The functions of these institutions, which are opened or closed at different periods, have been studied with the content of the course, the number of students, the discussions about this subject in the society, the tables and statistics about these institutions in the political life.

In the Ottoman Empire, the Religious Courses which named Rüştiye schools taught in the madrasa in and the Rüştiye have acquired a new dimension after the disintegration of the Ottoman State. Especially with the Law of Unity of Education, which was issued on 3 March 1924, it was decided that religious education should be carried out within the Ministry of National Education. The establishment of the Faculty of Theology and the opening of the Imam Hatip Schools has already stated in the Law on Unification of Education. After this law they were not long-lasting even though the schools were opened. Until the founding of the Democratic Party, religious education has not been made in schools for a long time, and the multi-party process has been revitalized again in the teaching of religion. In Republican People's Party, especially in the Seventh Congress, religious education demands resulted and religious lessons started to be

given to schools. With the Democratic Party's being ruling, religious education began to be offered at secondary and higher education institutions as well.

In this thesis, the steps of religious education, changes in the political structure, the phases of the organization of the parties, the agenda of the period, the parliamentary debates and the press news of the period were examined.

Key words: Republican People's Party, Democratic Party, Religious Education, Single Party Period.

ÖNSÖZ

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra ulus yapısına dayalı yeni bir devlet kurulmuş ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde bu devletin uluslararası alanda tanınması ve kendi içinde de demokratik muhasır bir seviyeye ulaşması adına hemen her alanı kapsayan inkılâplar yapılmıştır. Bu inkılâplar siyasi alanda yoğunluk kazansa da; sosyal, ekonomi ve eğitim alanlarında da önemli değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısıyla ve dış unsurların etkisiyle Eğitim kurumlarında ciddi karmaşaların yaşanmasına eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapılamaz duruma gelmesine neden olmuştur. Benzeri Cumhuriyet Türkiye'sinde eğitime ayrıca önem verilmiştir. Bu kapsamda eğitimin-öğretimin ayrılmaz parçası din eğitimi içinde yeni bir süreç başlamıştır. Cumhuriyet Tarihi boyunca inişli çıkışlı bir grafik sergileyen din eğitimi, ülke siyasi dengeleri değiştikçe buna paralel değişiklikler yaşamıştır.

1923'ten 1946 yılına kadar tek parti olarak ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda var olan din eğitimi başlatılmışsa da bu kurumlar kısa vadeli olmuş ve süreç içinde çeşitli gerekçelerle bu okullar kapatılmıştır. İlerleyen dönemlerde halkın talepleri ve ülkede giderek artan din adamı ihtiyacı mecliste konuşulmaya ve tartışma konusu haline gelmeye başlamıştır. Bu tartışmalar neticesinde CHP iktidarının sonlarına doğru başlayan din öğretimi Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle hızlı bir ivme kazanmış ve din öğretimi veren kurumların sayısı hızla artmıştır.

Bu çalışmanın amacı din eğitiminin geçirdiği bu süreci dönemin siyasi literatüründen hareketle incelemek ve dönemsel değişikliklerini karşılaştırarak konu ile ilgili nesnel verilere ulaşmaktır. Din eğitiminin kesin sınırlarla birbirinden ayrılamaması konunun daha önceki tarihlere ve dönemlere atıfta bulunmayı zorunlu kılmıştır. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayarak din eğitiminin genel durumunu incelemek ve cumhuriyete geçişte uğradığı değişiklikleri göz ardı etmemek konunun bütünlüğü için son derece önemlidir. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin iki önemli dönemi Milli Şef dönemi olarak bilinen İsmet İnönü döneminde yaşanan gelişmeler bu gelişmelere kamuoyunun tepkisi, bu tepkiler sonucunda izlenen politik hamleler ve sonrasında DP'nin kurulması, iktidara gelmesiyle din eğitiminde meydana gelen

değişimler, din öğretimi veren okullar, bu okulların kuruldukları yerler, öğrenci sayıları, açılma veya kapanma gerekçeleri ayrıca siyasi mecralarda yaşanan tartışmalar, günün belge ve bilgileri ışığında irdelenmiştir.

Bu araştırma-inceleme sürecinde her türlü desteği ve ilgisini eksik etmeyen danışman hocam Doç. Dr. Figen ATABEY'e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın her aşamasında, yoğun çalışma temposuna rağmen tecrübeleriyle yol göstermesi, konu ile ilgili uzmanlara ve kaynaklara yönlendirmesi, çalışmanın tamamlanmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca süreç boyunca desteklerini esirgemeyen Aileme ve Arkadaşlarıma da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ağrı-2018

Nihat DURU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
EKLER DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ’NİN SON DÖNEMLERİNDEN MİLLİ ŞEF DÖNEMİNİN İLK YILLARINA KADAR TÜRKİYE’DE DİN EĞİTİMİ (1839-1938)	7
1.1. Din Eğitimi Kavramı	7
1.2. Osmanlı Devletinin Din Eğitim Faaliyetlerinde Sıbyan Mektepleri ve Medreselerin Önemi	10
1.2.1. Sıbyan Mektepleri	10
1.2.2. Medreseler	11
1.3. 1839 ve Sonrası Din Eğitimi Veren Kurumlar	13
1.3.1. Rüştîyeler, İdadiler ve Sultaniyeler	13
1.4. Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla Eğitim-Öğretimde Yaşanan Diğer Gelişmeler	17
1.5. Cumhuriyetin İlanı ile Din Eğitiminde Yaşanan Değişim Süreci	21
1.5.1. Milli Şef Dönemine Kadar Türkiye’de Din Eğitiminin Konumu (1923-1938)	21
1.5.2. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Din Eğitimine İlişkin Görüşleri	23
1.5.3. Din Öğretiminde Uygulanan İlk Programlar	25
1.6. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Dönemin Din Eğitim Politikalarına Yansımaları	27

İKİNCİ BÖLÜM

İSMET İNÖNÜ (MİLLİ ŞEF) DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ POLİTİKALARI (1938-1950).....	31
2.1. Milli Şeflik Kavramının Çıkış Noktası.....	31
2.2. Milli Şeften Önce 1924-1938 Yılları Arasında Din Eğitiminin Genel Durumu	31
2.2.1. Darülfünun'da İlahiyat Fakültesinin açılması.....	31
2.2.2. İmam Hatip Okullarının Açılması.....	33
2.3. Milli Şef Dönemi'nin Başlaması ve Dönemin Siyasi Gündemi	37
2.4. Milli Şef Dönemi Milli Eğitim Şuraları.....	39
2.5. Milli Şef Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim Programları	41
2.6. Çok Partili Sürecin Başlamasıyla Milli Şef ve CHP'nin Din Politikalarında Yaşanan Değişim Süreci	42
2.7.1. Hasan Saka Hükümeti Dönemi ve CHP VII. Kurultayında Din Eğitimi Tartışmaları.....	43
2.7.2. CHP'de VII. Kurultay Sonrası Gelişmeler.....	48
2.8. Şemsettin Günaltay Hükümeti (1949-1950) Dönemi Din Eğitimi Politikası... 52	
2.8.1. İlahiyat Fakültesi'nin Açılması.....	53
2.9. Köy Enstitüleri ve Halk Evlerinin Din Eğitimine Katkıları.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞ SÜRECİ VE DİN EĞİTİMİNDEKİ GELİŞMELER.....	60
3.1. Çok Parti Kavramı	60
3.2. Demokrat Partinin Kuruluşu ve Muhalefet Yılları	62
3.3. Demokrat Parti Birinci Kongresi	74
3.4. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi (14 Mayıs 1950).....	75
3.5. Demokrat Parti'nin Laiklik Anlayışı	77
3.6. Demokrat Parti'de İlk İcraatlar	78

3.6.1. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması	78
3.6.2. Kuran Kursu Sayısında Yaşanan Hızlı Artış.....	80
3.7. DP Döneminde Eğitim Kurumlarında Din Eğitim Politikalarının ağırlık kazanması	83
3.8. Beşinci Milli Eğitim Şûra'sında Din Eğitimi Tartışmaları	85
3.9. Din Bilgisi Dersinin Okullarda Okutulmaya Başlanması	87
3.9.1. İlkokullarda Din Dersleri	87
3.9.2. Ortaokullarda Din Dersleri.....	88
3.9.3. Öğretmen Okullarında Din Dersleri.....	90
3.9.4. İmam Hatip Okulları İle İlgili Gelişmeler	91
3.9.4.1. İmam Hatip Kurslarının Açılması.....	92
3.9.4.2. İmam-Hatip Okulları'nın Açılması.....	95
3.9.5. Yükseköğretimde Din Öğretimi.....	100
3.9.5.1. Yüksek İslam Enstitüsü'nün Açılması	100
3.10. Milli Şef Dönemi Din Eğitim Politikası İle Demokrat Parti Dönemi Din Eğitim Politikaları Arasındaki Farklılıkların Genel Bir Değerlendirmesi.....	104
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA	111
EKLER.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	137

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

a.g.t. : adı geçen tez

a.g.k: adı geçen kanun

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bkz. bakınız

C. : cilt

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev. : çeviren

DP: Demokrat Parti

TCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

S. : Sayı

s. : sayfa

Ss: sayfa sayısı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1: 1910-1911 Ders Yılında Sultânîlerin öğrenci sayıları	16
Tablo 1.2: Sultânî Öğretmenlerinin sayısı ve mezun oldukları okullar.....	17
Tablo 1.3: 1924 Milli Eğitim Öğretim Programı Kız ve Erkek İlk Mektepler haftalık ders dağılım cetveli	26
Tablo 2.1: Darülfünun bünyesinde kurulan İlahiyat Fakültesinde okutulan dersler ve Fakültede ders veren öğretim üyeleri	33
Tablo 2.2: İmam Hatip Mektepleri'nin 1923-1932 yılları arasında açıldıkları yerler ve öğrenci sayıları.....	35
Tablo 2.3: Türkiye'de 1925-1965 yılları arası Kur'an Muallimi sayısal tablosu.	39
Tablo 2.4: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim görevlileri kadrosu .	56
Tablo 3.1: 1932-1950 Yılları Arasında Kur'an Kursu, Öğretici ve Öğrenci Sayıları	82
Tablo 3.2: 1951-1960 yılları arasında uygulanan 4 yıllık İmam Hatip Okulları Orta Kısım(Ortaokul) ders programı.....	98
Tablo 3.3: 1951-1960 yılları arasında uygulanan 3 yıllık lise İmam Hatip Okulları ders programı	99
Tablo 3.4: Yüksek İslam Enstitülerinde okutulan dersler ve sınıflara dağılımı	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

EKLER DİZİNİ

Ek 1: Darülfünun İlahiyat Fakültesi'ne girecek öğrencilerin Arapça ve Farsça'dan sınava tabi tutulmasını gerektiren yönetmelik metni (14.11.1932).....	34
Ek 2: Bursa İmam Hatip Mektebinden Mezun Olan Mehmet Naci Efendi'ye verilen diploma(1924).....	36
EK 3: Kudret Gazetesi'nin İmam Hatip Okulları'nın açılması ile ilgili haberi ve bu habere tepkiler (22 Haziran 1948).....	47
EK 4: Din Bilgileri Dershaneleri ve din öğretimi ile ilgili verilecek seminerlerle ilgili belgeler, 8 Ocak 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin Demokrat Parti'nin kurulması ile ilgili haberi	54
Ek 5: Demokrat Parti'nin kurulması ile ilgili 8 Ocak 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin haberi	69
Ek 6: İsmet İnönü'nün 12 Temmuz 1947 beyanatı ile ilgili Ulus Gazetesi'nin haberi.....	74
EK 7: Kastamonu'da imam kâtip kursu ve imam hatip okulu açma ile ilgili yazışmalar (27 Kasım 1946).....	85
EK 8: Afyon hocalar buzağı Davulga Köyü hocası Selim Turgut'un öğretmen yokluğunu gerekçe göstererek din derslerinin Arap harfleriyle okutma isteği ile ilgili gönderdiği mektup(1951).....	96

GİRİŞ

Eğitim; insanın ruhsal olgunluğa ulaştırarak kendisine ve topluma faydalı bir birey olmasının sağlanmasıdır¹. İnsanın doğuştan kendisiyle birlikte getirdiği özellikleri geliştirmesi, eğilimlerine yön vermesi, sahip olduğu tecrübe ve birikimlerini aktarması noktasında eğitimin gücü tartışmasız bir gerçektir². Din kavramı ise eğitime göre daha özel bir anlam taşımakla birlikte eğitimin bir parçası ve tamamlayıcı unsuru olmuştur.

Tarih boyunca insanları en çok etkileyen kutsallık ve din unsuru özellikle Türk toplumunda her zaman değer gören bir kavram olmuştur³, bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında değişim zorunluluğunun olduğu bir dönemde, din geri planda bırakılmayacak kadar önem arz etmiştir. Niyazi Berkes, değişim sürecinde dinin önemini şöyle tanımlar: *Bir toplumda değişme zorunlulukları ortaya çıkınca, bilerek bilmeyerek ya da isteyerek istemeyerek çağdaşlaşmaya doğru bir yönelme başlayınca, o zamana dek açıkça din şemsiyesinin altına girmemiş birçok kişiler değişme yağmuru karşısında bu şemsiyenin altında toplanmaya başlar*⁴.'' Bu noktada Türk modernleşmesi/ çağdaşlaşması sürecinde en önemli aktörlerden biri şüphesiz din konusudur⁵.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde din meselesi, özellikle din eğitimi Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar her dönemde önemli bir gündem maddesi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve yerine çağdaş bir devletin kurulması, kurulan bu yeni devletle birlikte birçok kurumda meydana gelen köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Eğitim, askeriye, sosyal ve siyasal hayatta radikal kararlar alınmış, ilke ve inkılâplarla bu kararlar desteklenmiştir. Toplum bu hızlı değişime bazen ayak uyduramamış, zaman zaman toplumsal sorunlar da meydana gelmiştir. Bu sorunları çözmek ve toplumsal beklentileri karşılamak adına söz konusu alanlardaki değişiklikler zamanla olumlu ya da olumsuz yönde seyir almıştır. Tüm bu değişim hareketi

¹ Ahmet Turan Aslan, Türkiye'de Din Eğitimi, *Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7-8-9, İstanbul 1995, s. 155.

² Halis Ayhan, Cumhuriyet Dönemi, Din Eğitime Genel Bir Bakış: Atatürk'ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 18 (2000), s. 5-27.

³ Hüseyin Atay, *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*, Gelişim Matbaası, Ankara 1981, s.1.

⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2003, s.20.

⁵ Serdar Kara, Tek Partiden Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Din Olgusu, Selçuk Üni. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, Konya 2012, s. 4.

içinde kilit bir rol oynayan din eğitimi, devletin ve hükümetlerin özellikle üzerinde durduğu bir mesele olmuştur.

Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca eğitim sistemi içerisinde dinin yeri ile ilgili tartışma alanı sürekli değişmiştir. Bu tartışmaların önemli bir boyutu da okullardaki din eğitimi olmuştur. Bu konuda değişik alternatifler sunulmuştur. Okullarda din dersine hiç yer vermemekten seçmeli ve zorunlu olmasına kadar farklı seçenekler denenmiştir.

Türkiye’de din eğitimi dahil eğitim öğretim alanındaki bütün değişikliklerin başlangıç noktası 3 Mart 1924 tarihinde yapılan ve o ana kadar bir çok kurumun kaldırılmasıyla sonuçlanan ‘Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ olmuştur. Bu kanun ile Türkiye Cumhuriyeti’ndeki bütün eğitim öğretim kurumları Maarif Vekâleti’ne, günümüzdeki adıyla Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır. Bu gelişmeler okullardaki din eğitimi faaliyetlerine de etki etmiş ve uzun yıllar Türkiye siyasi literatüründe önemli bir mesele de ‘Din Eğitimi’ meselesi olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu’ndan, ulus yapısına dayalı milli devlete, teokratik bir yapıdan, Anayasal Cumhuriyet yapısına geçişi uzun yıllar gelişen, geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır⁶. Bu geçiş Cumhuriyet’in ilanıyla farklı bir boyut kazanmış ve hızlı bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Bu dönüşüm sürecinde milli bir politika izlendiği ve istikrarlı bir ülke amaçlandığı Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ‘Nutuk’ adlı eserinde açıkça ifade edilmektedir, Gazi Mustafa Kemal Atatürk: *‘Milletimizin, güçlü, mutlu ve istikrarlı yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle milli bir siyaset izlemesi, bu siyasetin iç teşkilatımıza tam olarak uyması ve ona dayanması gerekir. Milli siyaset dediğim zaman kastettiğim anlam ve öz şudur: milli sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşinde de yorarak zarara sokmamak’*⁷” Diyerek hızlı bir inkılâp sürecin başlayacağını ve bu inkılâpların gerçek ve ulaşılabilir hedeflerde olması gerektiğini ifade etmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün gösterdiği bu hedefler doğrultusunda Türkiye’de 1923-1960 yılları arasında devletin sonraki yıllarını ilgilendiren ve

⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (çev: Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yay. Ankara, 2011, s. 60.

⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Karanfil Yayınları, İstanbul 2004, s. 338.

etkileyen önemli değişim hareketleri yaşanmıştır. Gerek Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), gerekse Demokrat Parti (DP) dönemlerinde ekonomiden siyasete, sosyal hayattan eğitime çok geniş alanda yaşanan bu değişim hareketleri dönemlerin siyasal yaşayışları etkisinde şekillenmiştir. Bu gelişmeler bezen ileriye dönük bazen geriye dönük bazen de sabit bir seyir izleyebilmiştir. Bazen kurum ve kuruluşlar tamamen devre dışı bırakılmış, bazen de eksikler saptanarak revize edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde başlayan devrimlerin en önemli ayağını oluşturan eğitimin uzun tarihsel ve düşünsel temellere sahip Osmanlı Devleti'nden tamamen ayrılması mümkün olmamıştır. Eğitim üzerinde yapılan araştırmalara bu dönemler dâhil edilmiş eğitim alanındaki problemlerin çoğu dönemde benzer ve ortak problemler olduğu görülmüştür. Bu nedenle dönemler, tarihler ve ülkeler değişse de eğitim net ve keskin sınırlarla ayrıştırılması mümkün olamamıştır. Her toplum, her millet kültürel etkileşime girmiş ve birbirini bir noktada etkilemişlerdir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim öğretim alanında yapılan değişiklikleri tam net tarihlere ayırmaktan öte, öncesi ve sonrası gelişmelerle bağlantılı olarak değerlendirilmesi objektif ve tutarlı sonuçların çıkması açısından önemli olacaktır.

Cumhuriyet Türkiye'sinde Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi fikirler önemini yitirse de bu belli konularda Osmanlı Dönemine atıflarda bulunmayı ve dönemin gelişmelerinin Cumhuriyet Tarihiyle ilişkilendirilmesine engel deęildir⁸. Bu yüzyılda eğitime etki eden doğal ve sosyal etkilerin sonraki yüzyılda ne denli etkili olacağı, eğitimin kimin tarafından kontrol edileceği, müfredatının nasıl hazırlanacağı, öğretmenlerin hangi şart ve standartlara göre yetiştirileceği, dönemin doğru anlaşılması ve yorumlanmasına bağlıdır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemleri Cumhuriyet Tarihi açısından önemli bir kaynaktır.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında, özellikle II Mahmut (1808-1839) Döneminde başlayan eğitim-öğretimde değişim hareketi son derece önemli yenilikleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yapılan değişikliklerin geçmiş sistemle ortak bağı ise din olgusunun yine önemli bir konumda olmasıdır. Nitekim

⁸ Kemal Karpat, *İslamın Siyasallaşması, Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, (çev: Şiar Yalçın), Timaş Yayınlar, İstanbul, 2013 s.570.

Sultan II. Mahmut'un 1824 tarihli fermanında⁹ ilköğretimin zorunlu hale getirmiştir. Bu zorunluluk çerçevesinde din öğretiminin öncelikli olması yönünde beyanlarda bulunmuştur.

Diğer taraftan batı eğitiminin de izlenmesi ve örnek alınması bir karmaşa ve çok başlılığın başlamasına da olanak sağlamıştır. Batı eğitim sistemini izleme ve seviyesine ulaşma gayreti Cumhuriyet döneminde daha karalı bir yapıda devam etmiş, 1920-1924 yılları arasında elde edilen tecrübeler ışığında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün eğitim öğretim kurumları tek bir çatı altında, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanmıştır. Bu kanunun çıkmasıyla, din görevlilerinin, şahıslara veya cemaatlere, hatta Diyanet İşleri Başkanlığı'na değil, Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmiştir. Bu önemli karar, Cumhuriyet'in İlanından sonra 1924 yılında uygulamaya konulmuştur¹⁰. Böyle bir uygulamanın zorunluluğu Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda eğitimde yaşanan karmaşadan doğmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kuruluş yıllarında yükselme dönemlerinin sonlarına kadar giderek iyiye giden bir eğitim öğretim yapısı, Fatih Sultan Mehmet Döneminde açılan medreseler, o yüzyılın yükseköğretim alanında en önemli eğitim öğretim kurumları olmuşlardır. Ancak devletin her kurumunda olduğu gibi eğitim veren kurumları da zamanla dış devletlerin müdahalesiyle de ana unsurları olan, bilim ve eğitimden uzaklaşıp siyasi faaliyetlere girişmişlerdir. Özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanları ile yapılan değişiklikler, yabancı okulların giderek artan sayısı ve yabancı devletlerin bu okulları bahane göstererek, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale edebilecek kadar ileriye gitmeleri bu okullarla ilgili ciddi çalışmaların yapılmasını, ivedilikli bir gereklilik haline getirmiştir. Ancak ne zaman bu okullara yönelik ıslahat çalışması gündeme gelse özellikle Rusya, İngiltere gibi devletler anında tepki koymuş ve mümkün oldukça kendi

⁹ Belgenin orijinal halinde din eğitimi ile ilgili şu ibareler dikkat çekicidir. *Vel hâsıl her şeyden evvel zarûrî dînî bilgileri öğrenmek, dünya işlerinin tamamından önce yapılması gereken bir farz iken, bir zamandan beri insanlar, analarının ve babalarının suçu olarak kendileri câhil kaldıkları gibi, çocuklarının da câhil kalmasına aldırmadan ve Rezzâk-ı Âlem olan Allahü Teâlâ hazretlerine tevekkülsüzlük ile hemen para kazanmak sevdasına düşerek çocukları, mektepten alıp bir usta yanına çırağılık verdiklerinden, bu gibi çocuklar, küçükten cehâletle büyüyüp, sonradan da okuyup öğrenmeye heves etmediklerine binâen, bütün veballeri analarının ve babalarının boynuna olup, kıyâmet gününde bir taraftan bunlar, mes'ûliyet altına girecekleri gibi, bir taraftan kendileri buna pişman olacaklarından başka, Allah korusun bütün gençliği cehâlete sürüklemekten dolayı, bütün ekseri halk, dinden, diyânetten habersiz olduklarından, bu durum Cenâb-ı Hakk'ın gazabına sebep olacağıın işâreti olup, Allah muhâfaza etsin böyle giderse Allah (c.c)'in şiddetli azabıyla terbiye olacağımızı, akl-ı selim olanların bildiği gibi, Müslüman evladını o gibi dünya ve âhiret musibetlerinden halâs ve korumak lazım gelmektedir.*

Daha fazla bilgi için bkz: <http://osmanldevleti.blogspot.com.tr> (18.12.2017)

¹⁰ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 3. Basım, Dem Yayınları, İstanbul 2014, s.16.

çıkarlarının korunması yönünde tavır sergilemişlerdir. Bu olumsuz gidişat Osmanlı'nın dağılmasına kadar devam etmiştir. Özellikle 23 Temmuz 1908'de başlayan II. Meşrutiyet Dönemi, hemen sonrasında yaşanan I. ve II. Balkan Savaşları, Osmanlı toplumunda ciddi hasarlara neden olmuş ve "Osmanlılık" fikri giderek zayıflamış, Osmanlıyı bir arada tutan olgular yerini milliyet temelli düşüncelere bırakmıştır. Bu düşünceler eğitim kurumlarında Osmanlı karşıtı eğitim anlayışlarının güçlenmesi ve bu okulların giderek Osmanlı karşıtı kişilerin buluşma yeri haline gelmesine neden olmuştur. İşte tüm bu durumları yakından takip eden isimlerden bir tanesi de şüphesiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Bu nedenledir ki Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra hatta Cumhuriyet kurulmadan önce Kurtuluş Savaşı devam ederken 15-21 Temmuz 1921'de (Kütahya-Eskişehir muharebeleri esnasında) Maarif Kongresi¹¹ toplanmış ve eğitim öğretim ile ilgili önemli kararlar alınmıştır. Sonraki dönemde ise yine eğitim alanında gelişmeler ardı ardına gelişmiştir. Bu tez çalışmasında eğitim öğretim alanında yapılan değişikliklerin geneli hakkında bir araştırmadan ziyade işin din eğitimi boyutu üzerinde durulacaktır. Konusu bakımından çok geniş bir alanı kapsaması ve uzun yıllar birçok değişikliğe uğraması nedeniyle böyle bir alan kısıtlamasını zorunlu kılmıştır.

Bu tez çalışmasında amaç; Türkiye'de sürekli değişim gösteren ve zaman zaman tartışma konusu olan din eğitimi meselesinin CHP ve DP dönemlerinden hareketle uğradığı değişiklikleri dönemsel analizler eşliğinde ortaya çıkarmak ve bu yoğun değişim hareketlerini saptayıp, analiz etmektir. Çalışmanın birinci bölümde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilanının ilk yıllarına kadar din eğitiminin genel durumu hakkında kısa bilgi verilmiştir. Daha sonra Milli Şef dönemi olarak bilinen İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemi

¹¹ Maarif Kongresi: Kurtuluş savaşının en sıkıntılı günlerinde, Yunanlıların Eskişehir'e, Afyon'a taarruzda bulunduğu bir dönemde 15-21 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanmıştır. Muallimler birliğinin toplandığı kongrede açılış konuşmasını Mustafa Kemal yapmıştır. Genellikle ilk ve ortaöğretim kademelerinin hedefi ve programı hakkında tartışmalar yapıldığı, okul ve öğrenci mevcutlarının tespit edilmeye çalışıldığı, eğitime bir ivme kazandırılmak istendiği büyük bir eğitim kongresidir. Gündem maddelerine bakıldığında mevcut okul, öğrenci sayıları ile ilgili sayısal veriler, yarım kalan okulların tamamlanması meselesi, ziraat ve sanayi okulları ile ilgili gelişmeler, yabancı ve özel okulların kapatılması ilköğretim modelinde değişikliğe gidilmesi, ilköğretimin beş seneye çıkarılması, yerel üretim yapan uzmanların olup olmadığı gibi birçok konu gündeme alınmıştır. Daha fazla bilgi için bkz: Muzaffer Deniz, Milli Eğitim Şuralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi*, Isparta 2001.

kapsayan ve din eğitimi ile ilgili önemli gelişmelerin yaşandığı, din eğitiminin birçok alanda tasfiye edildiği bir dönem olarak ortaya çıkması üzerinde durulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise DP'nin kurulması, çok partili hayatın başlaması ve DP'nin kurulması ile birlikte her alanda başlayan değişim hareketinin din eğitiminde etkilerine irdelenmiştir. Bunun yanında DP'nin kurulması ve iktidara yolunun gözükmesiyle CHP'nin de bazı politikalarında değişime gitmesi özellikle din eğitiminin toplumda ciddi bir beklenti konusu olmasından dolayı buna bağlı olarak CHP'nin de bu doğrultuda yeni adımlar atması incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDEN MİLLİ ŞEF DÖNEMİNİN İLK YILLARINA KADAR TÜRKİYE'DE DİN EĞİTİMİ (1839-1938)

1.1. Din Eğitimi Kavramı

Din eğitiminin tarihsel literatürüne geçmeden önce din eğitimi ve din öğretimi kavramlarının açıklanması gerekir. Eğitim öğretim kavramları birbirlerini tamamlayan olgular olsa da farklılıkları da mevcuttur. Din öğretimi; dini bilgilerin kişilere olduğu gibi aktarılmasıyken, din eğitimi daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Din eğitiminde amaç bilginin davranışlara aktarılmasının yanında bu bilgilerin hayata uygulanması ve davranışa dönüştürülmesidir¹². Yani din eğitimi 'terbiye' kavramıyla eşdeğer kullanılabilir¹³. Halis Ayhan, din eğitimi şöyle tanımlıyor: *Din eğitimi öğrencinin kendini tanımasında, kişiliğinin oluşturması ve geliştirmesinde rehberlik yapabilir. Çeşitli sosyo-ekonomik ve kültürel olayların etkisi altında yıpranmış modern insanın yeniden hayata kazandırılmasında, dinin tedavi edici özelliklerinden faydalanılabilir. Dinin öğrettiği bilgiler sonucu, çeşitli ideolojik bölümler karşısında insanın manevi hayatını geliştirmek suretiyle dayanma gücünü arttırabilir*¹⁴. Yine Recep Kaymakcan ise 'Çok kültürlülük, eğitim, kültür ve din eğitimi' adlı eserinde din eğitiminin amaçlarını şu maddelerle özetlemektedir:

1- *Din eğitiminin amacı öğrencilerin kendilerinden farklı inanca ve kültüre sahip insanları anlama ve Onlara saygı duymalarını desteklemek çoğul bir toplumda yaşama yönelik olumlu bir tutum geliştirmelerine katkı sağlamaktır.*

2- *Din eğitiminin amacı öğrencileri dinler hakkında bilgi edinme ve anlayış geliştirme konusunda muktedir kılmaktır.*

3- *Din eğitiminin amacı öğrencilerin kişisel ahlaki ve manevi gelişimine destek olmaktadır*¹⁵.

¹² Recai Doğan, Remziye Ege, Din Eğitimi, a.g.e. s. 53.

¹³ Saime İnal Savi, *Ailede Din Eğitimi*, Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981, s. 253.

¹⁴ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Dem Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2014, s.19.

¹⁵ Recep Kaymakcan, *Çok Kültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2013, s. 148.

Türkiye Cumhuriyeti üzerine yapılan araştırma ve incelemelerin çoğu Osmanlı Devleti'nin son 150 yılına bakarak ve bu dönemlere değinerek başlamaktadır¹⁶. Türkiye'deki din eğitiminin tarihsel gelişimini incelenirken de bunun kökenini Osmanlı Devleti'ne kadar götürmek mümkündür. Nitekim günümüz eğitim sisteminde temel dayanak olan laik eğitim sisteminin temelleri Tanzimat Dönemine kadar ulaşmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'deki eğitim sistemini iyi anlamak için Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminin de iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bölümde Osmanlı eğitim sistemi genel hatlarıyla irdelenerek Tanzimat¹⁷ ve Islahat Fermanları'nın Osmanlı eğitim sistemini ne yönde etkilendiği ve din eğitimi veren kurumlar temel hatlarıyla incelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumları, kuruluş döneminden dağılma dönemine kadar varlığını devam ettirmiş çok köklü kurumlar olmakla birlikte içeriklerinde dönemler ve siyasi olaylara bağlı olarak değişiklikler meydana gelmiştir. Kuruluş döneminde sade ve sınırlı sayıda olan kurumlar zamanla çoğalmış özellikle son dönemlerde Osmanlı Devleti'nde önemli sorunların başlangıç noktası haline gelmişlerdir. Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren eğitim sistemindeki kötü gidişat için tedbirler alınmışsa da pek etkili sonuçlar vermemiştir¹⁸. Bunun temel sebebi ise Osmanlı Devleti'nde toplumun, bulunduğu dini inancıya göre ayrı ayrı teşkilatlanmasıdır. Müslümanların okudukları medreseler ile gayrimüslimlerin eğitim gördüğü okullar farklıdır, Hukuk alanında da farklılıklar mevcuttur. Bu da son dönemlerde millet birliğinin sağlanmasını zorlaştırmıştır¹⁹.

Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminde ilköğretim öğrencilerine eğitim vermek adına kurulan okullara Muallimhane veya Mektep denilmiştir. Daha sonraki dönemlerde Mektephane, Daru't- ta'lim, Daru'l ilim, birçok mahallede

¹⁶ Temuçin Faik Ertan, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012, s. 19.

¹⁷ Tanzimat Fermanı: 3 Kasım 1839'da M. Reşit Paşa tarafından ilan edilen, Osmanlı vatandaşlarının hak ve hukuk açısından eşit sayılarak herkesin can, mal, dokunulmazlığının, adil eşit vergi ve askerlik yükümlülüğünün getirildiği yarı anayasal özellik taşıyan bir belgedir. Daha fazla bilgi için bkz, Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 4. Basım, 2014. s. 377.

¹⁸ Abdurrahman Boran, "Cumhuriyet Döneminde Eğitimde Meydana Gelen Gelişmeler", *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri 2000, s. 304.

¹⁹ Mehmet Alpargu, Haluk Selvi, Enis Şahin, *Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Değişim Yayınları, İstanbul 2011. s. 22.

kuruldukları için mahalle Mektebi Küttab gibi isimlerle varlığını devam ettirmişlerdir. Sonraki dönemlerde Sıbyen Mektebi, Daru's-sıbyan, bu kurumlar kesme taşlarla yapıldıkları için halk arasında Taş Mektepler olarak isimlendirilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bu okullar resmen Mekteb-i İbtidaiye dönüştürülmüştür²⁰. Yine XVIII. ve XIX. yüzyıllarda meslek okulları, Rüştîyeler ve Sultaniyeler de önemli öğretim kurumları olmuşlardır. Bu okullar zamanla programlarında bazı değişiklikler olmuşsa da varlıklarını Cumhuriyet Dönemine kadar korumuşlardır²¹. Bu okullar dışında dönemin yükseköğretim kurumları sayılabilecek Medreselerde eğitim-öğretimin önemli unsurlarıdır. Osmanlı Devleti'nin en önemli ve geleneksel eğitim kurumlarından bir tanesi olan Medreseler, Osmanlı devletinde çok uzun yıllar faaliyet göstermiş ve devletin sonlarına doğru bu kurumlarda da bozulmalar görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Mektep-Medrese ayrışması Medreselerin ilmi faaliyetlerden uzaklaşmış olması, tüm bunların üstüne Avrupa örnek alınarak açılan okullar eğitim öğretimi içinden çıkılmaz bir karmaşa haline getirmiştir. Bu olumsuz durumlar karşısında kurtuluş modernleşme ve ıslahatlarda aranmıştır.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme hareketlerinin ne zaman başladığı ile ilgili tam tarih vermek pek kolay görünmemektedir. Tarihçiler kimi olayları veya tarihleri göz önüne alarak yaptığı yorumlar dışında başlangıç noktasının 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat'ın ilanı olduğu söylenebilir. Ancak bu dönemin ileri reform hareketlerinin ivme kazandığı bir dönem olarak düşünüldüğünde asıl modernleşmenin başlangıç noktasını Tanzimat'tan çok daha öncelerinde başladığını söylemek daha yerinde olacaktır. Bunun nedeni olarak da Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletler karşısında savaşlarda aldığı yenilgiler ve yaşanan toprak kayıplarıdır²². Bu neticeler sonucu Sultan III. Selim (1789-1809) ile başlayan ama asıl önemli sonuçların alındığı Sultan II. Mahmut Dönemi (1808-1839) yaşanmıştır. Vakayı Hayriye²³ olayı olarak bilinen ve Yeniçeri Ocağı'nın

²⁰ Mustafa Öcal, *Osmanlıdan Günümüze Din Eğitimi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 33.

²¹ Mustafa Öcal, Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2008, s. 400.

²² Mehmet Ali Gökçatı, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.75-75.

²³ 16 yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devleti'nde ekonomik anlamda başlayan sıkıntılar sonraki dönemde coğrafi keşifler ile birlikte yeni ticaret yollarının bulunması ve İstanbul'un eski

kaldırılması ile sonuçlanan olay sonrasında reformların önü açılmış ve reform hareketleri hızlanmıştır²⁴. Bu süreçten sonra her padişah kendi döneminde birçok alanda yenilik yapmışlardır.

1.2. Osmanlı Devletinin Din Eğitim Faaliyetlerinde Sıbyan Mektepleri ve Medreselerin Önemi

1.2.1. Sıbyan Mektepleri

Osmanlı Devleti'nde ilkokul bölümünü oluşturan Sıbyan Mektepleri Osmanlı eğitim-öğretiminin önemli bir bölümünü oluşturmuşlardır. Bu okulların idaresi Müftü ve Şeyhülislam'ın elinde bulmaktadır. Ayrıca bu okulların devletçe düzenlenen bir yönetmeliği ve öğretim programı da olmamıştır²⁵.

Sıbyan Mektepleri, okuma-yazmanın yanında bazı dinî konularda bilgiler veren ve basit hesap işlemlerinin öğretildiği ilkokullardır. Her mahallede bulunmasından dolayı 'Mahalle Mektebi' ismini almıştır. Bu okullarda sadece okuma yazma değil okuma-yazmanın yanında ahlâkî terbiye ve değerlerin öğretilmesine özen gösterilmiştir. Çocuğu kötülüklerden uzaklaştırıp iyiliğe yönlendirmek, eğitimlerinin genel gayesiydi. Bu okulları günümüzdekine benzer sistemli bir yapıları yoktu, sabahdan ikindiye kadar aralıksız ders yapılır öğlen ise öğrenciler evlerine gidebiliyordu²⁶.

ticari değerini kaybetmeye başlaması, devlet hazinesinin darbe ağzına girmesine ve yeniçerilere istenen zamların yapılamaz duruma gelmesine neden olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman devrinden sonra kendi çıkarlarını kurulmadığını hissettiklerinde ve buna ekonomik sebepler de eklendiğinde yeniçeriler sık sık isyan etmişlerdir. Buçukteppe isyanı Yeniçerilerin bilinen ilk isyandır. Özellikle Genç Osman'ın yeniçeriler tarafından tahttan indirilmesinden sonra yenilikler karşısında en büyük engel teşkil eden Yeniçeriler. Dördüncü Murat döneminde kanlı bir şekilde isyanları bastırılmış, ancak Sultan İbrahim, padişah olduktan sonra Yeniçeriler tekrar isyanlarına devam etmişlerdir. Kuruldukları ilk zamanlarda Osmanlı'nın en önemli kurumu olan, sayısız zaferlerin sahibi bu kurum artık padişah değiştirecek ve ülkeye kaosa sürükleyen bir kurum olması nedeniyle Sultan II. Mahmut, ulemanın da desteğini alarak bu kurumu ortadan kaldırmış ve devşirme sistemine son vermiştir. Bu olay tarihe 'Vakayı Hayriye' olarak geçmiştir. Bkz: Sinan Can Göksel, Osmanlı Askeri Düzeni ve Yeniçeriler, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Bitirme Tezi, Ankara 2009, s.73-82.

²⁴ M. Ali Gökçatı, a.g.e. s. 75.

²⁵ Recai Doğan, *Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde ilk Yenileşme Hareketleri ve Batılaşma Açısından Tahlili*, www.dergiler.Ankara.edu.tr (Erişim tarihi:28.12.2017).

²⁶ Zülfü Demirtaş, a.g.e, s. 174.

Sıbyan Mektepleri, genellikle müstakil bir yapı şeklinde, külliyelerin içerisinde, camilerin bitişiğinde, her köyde, mahallede ve semtte açılan okullardı²⁷.

İlk organize Sıbyan Mektepleri, Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılmıştır. Daha sonra hanedan mensupları, devlet adamları ve zengin hayırseverler tarafından yüzlerce Sıbyan Mektebi açılmıştır. Sıbyan Mektepleri'nde eğitim sistemi gözlem'e ve tartışmaya dayalı bir eğitim sisteminden ziyade daha çok ezberci bir eğitim anlayışı hâkimdir. Programlarında bulunan Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler dersleri geleneksel yöntemlerle öğretilmektedir²⁸.

Sultan II. Mahmut 1808-1839 yıllar arasında ilan ettiği fermanla çocukların Sıbyan Mektebine gönderilmesini ve elde edecekleri önemli bilgilerden mahrum edilmemelerini, cahilliğin zararlarından bahsederek onların bu okula devam etmelerini istemiştir. Tanzimat Dönemi'nde de bu okullara olan ilgi devam etmiştir.

1.2.2. Medreseler

Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminde çok önemli bir yere sahip olan Medreseler, İslam tarihinde de en dikkat çeken eğitim öğretim kurumlarıdır. Bu kurumların Osmanlı'daki ilk örnekleri XIV. yüzyılın ilk yarısında 1330'lu yıllarda Orhan Bey döneminde görülmüştür. İlk dönemlerde medreseler, Bursa ve Edirne gibi büyük şehirlerde kurulmuşsa da zamanla ülkenin her alanında açılan, eğitimin olmasa olmazları haline gelmiştir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet zamanında açılan Sahn-ı Semân medreseleri o günün şartlarında statüsü en yüksek medrese olmuştur²⁹. Fatih Sultan Mehmet, Fatih Külliyesi'nde medreselerde okul olacak derslerle ilgili bir kanun hazırlanmıştır. Ali Kuşçu ve Molla Hüsrev tarafından hazırlanan bu kanuna göre Medreselerde, Aritmetik, Hendese (Geometri) Heyet (Astronomi) gibi akli bilimlere daha çok yer verilmiştir³⁰. Sonraki dönemde

²⁷ <http://tarih.tumders.com/osmanli-devletinde-orgun-egitim-kurumlari.html>(ErişimTarihi: 11.11.2017)

²⁸ Ahmet Cihan, a.g.e, s. 127-129.

²⁹ Mefail Hızlı, Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı:1, 2008, s. 27.

³⁰ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 16.

Kanuni Sultan Süleyman'ın açtığı Süleymaniye Medreseleri (1557) ile bu alanda zirveye ulaşılmıştır³¹.

Medreselerin kurulduğu günden itibaren en önemli amaçlarından birisi insanların dini konularda bilgilendirmek onlara rehberlik yapacak, yol gösterecek, imam, vaiz ve müftü gibi adamların yetiştirilmesini sağlamaktır. Bunun yanında Medreselerin başka bir görevi daha vardır. Bu da yönetim ve adalet hizmetlerini icra edecek nitelikli elemanların yetiştirilmesidir.³²

Medreselerde ders anlatım usulü müderrislerin³³ ders anlatması (takrir) yöntemine dayanmaktadır. Bununla birlikte ezberleme, soru-cevap ve tartışma yöntemleri de sık sık kullanılmıştır.

Tanzimat öncesi dönemde medreselerde ufak çaplı değişiklikler olsa da kuruluş aşamasındaki niteliklerini korumuşlardır. Deney ve gözlemden uzaklaşan medreseler Avrupa'daki eğitim sistemlerinden kendini soyutlamış ve geleneksel yapısını devam ettirmiştir³⁴. Medreselerin Tanzimat sonrasındaki durumları din eğitimi açısından bakıldığında pek değişiklik yaşanmamıştır. Ancak Sultan II. Abdulhamid döneminde (1876-1909) Medrese eğitiminin yetersizliği ile ilgili talep ve şikâyetlerin artmasıyla II. Meşrutiyet Döneminde Medreseler ile ilgili ıslahatlar yapılmıştır. 1910 yılında *Medaris-i İlmiye Nizamnamesi* ve 1914 yılında ıslahı *Medaris Nizamnamesi* ile mevcut yapı değişmeyecek şekilde birkaç küçük değişiklik yapılmıştır. Medreselerin ıslah ile ilgili çalışmalar Kurtuluş Savaşı Sürecinde devam etmiş Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1921

³¹ Mustafa Öcal, Türkiye'de Din Eğitimi Tarihi Literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, s. 400.

³² Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.26.

³³ Müderris: medreselerde eğitim veren görevlilere verilen isimdir. Muid: müderrisin verdiği dersi tekrarlayan görevlidir, Danişment veya Suhte ise medresede belirli bir eğitimi almış uzman öğrencidir. Dersiam: halka açık yerlerde ders veren görevlilerdir. Daha fazla bilgi için bkz. Cahit Baltacı, XV-XVI Yüzyılda Osmanlı Medreseleri I-II, M.Ü İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s.20-30.

³⁴ Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2004, s.133.

yılında hazırlanan ‘*Medarisi İlmiye Nizamnamesi*’ ile o dönemde acil ihtiyaç duyulan din görevlilerinin yetiştirilmesi amaçlanmıştır³⁵.

Cumhuriyet İlanına kadar varlıkları devam etmiş olan bu kurumlar 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ilan edilmesinden hemen sonra Maarif Vekâleti'nin yayınladığı bir genelge ile 11 Mart 1340/1924 tarihinde kapatılmışlardır. Medreseler kapatıldığında Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde 465 tane bulunmaktaydı³⁶.

1.3. 1839 ve Sonrası Din Eğitimi Veren Kurumlar

1.3.1. Rüştiyeler, İdadiler ve Sultaniyeler

Osmanlı Devleti'nde Rüştiyeler'in ilk örnekleri 1838 ve 1839'da Sultan İkinci Mahmut döneminde ortaya çıkmıştır. *Mekteb-i Maarifi Adliye, Mekteb-i Ulumu Edebiye* isimleri ile açılan bu okullar İstanbul'da Sultanahmet ve Süleymaniye camileri bünyesinde eğitim faaliyetlerini yapmışlardır³⁷. Sıbyan Mektepleri'nin üst kademesi olarak açılan Rüştiyeler, Tanzimat Dönemi ile birlikte öğretimde en alt kademe okulları haline gelmiştir³⁸.

1850'lerde İstanbul'da beş Rüştiye Mektebi bulunurken sonraki birkaç yılda sayı on'a yükselmiştir. Daha sonra 1858 yılında İstanbul'da kız öğrencilere yönelik ilk Rüştiye Mektebi açılmıştır. Yeterli mali desteğin verilmemesinden dolayı Rüştiye Mektepleri hızlı bir gelişim gösterememiştir. Rüştiyeleri yeterli ilerleyişi sağlayamamasının sebeplerinden bir tanesi de 1870'te çıkan eğitim

19. Yüzyılda Açılan Diğer Okullara bakıldığında Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda başlayan yenilik hareketleri 19. yüzyılda artarak devam ettiği görülmektedir. Askeri alanda yaşanan kayıplar yeniliklerin bu alanda yoğunlaşmasını zorunlu kılmıştır. Düşman ordularını yenmenin onların tekniklerini kullanmaktan geçtiğini düşünen Osmanlı aydınları bu niyet ile askeri okulların açılmasını ve bu okulların süratle faaliyet göstermesine amaçlamışlardır. Bu alanda ilk önemli teşebbüs 1734'de kurulan hem dershanede askeri eğitim vermeye çalışılmışsa da ancak sonuç alınamamıştır. Daha sonra Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmut Devirlerinde mevcut askeri okullar revize edilirken bunlara yenileri ilave edilmiştir. Bu kapsamda ordudaki subay ve asker ihtiyacının karşılanması adına 1776 yılında ‘Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn’, 1795 yılında ise ‘Mühendishane-i Berri-i Hümayûn’ adında kara mühendislik okulu açılmıştır. Sonraki süreçlerde Askeri Tıbbiye (1827) ve Askeri Harbiye (1834) mektepleri açılmıştır. Bu önemli gelişmeler eğitim ile ilgili olsa da asıl amaç askeri eksikliklerin giderilmesidir. Eğitimi doğrudan ilgilendiren asıl önemli gelişmeler II Mahmut döneminde başlamıştır. En önemli değişiklik şüphesiz eğitim öğretimin zorunlu hale getirilmesidir. Doğan, Ege, a.g.e, s.30, Ayrıya bkz: Mustafa Öcal, a.g.e., s.400-410

³⁷ Ahmet Cihan, a.g.e. s.164

³⁸ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000, M.S. 2013, 25. Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2013, s. 164.

reformunun daha çok Sıbyan Mektepleri üzerinde bina edilmiş olmasıdır. 1870-1876 yıllarında Rüştiye sayısında hızlı bir artış meydana gelmiştir. Bu artış şehir merkezlerinden ziyade daha çok taşralarda gözlemlenmiştir³⁹.

Osmanlı Devleti'nde din eğitimi veren diğer bir kurum İdadilerdir. İlk İdadiler, 1845'te İstanbul ve Bursa'da açılmıştır. Bu okulların açılma amacı ise mesleki ve teknik yüksek öğrenim kurumlarına askeri kurumlara ortaöğretim seviyesinde öğrenci yetiştirmektir. Günümüzde liselere denk gelen bu okullarda Galatasaray Sultanisi dışında sivil İdadiler pek de başarılı olamamıştır. Sivil İdadilerin, Rüştiye Mekteplerine göre daha geç gelişmesinin sebebi olarak ise İmparatorluk genelinde mesleki ve teknik eğitime öncelik tanınması gösterilebilir. 1884'ten sonra İdadilerin yaygınlaşması ile birlikte daha modern ve seküler bir yapıya ulaşmışlardır. Özellikle bu okullarda 1910'dan sonra eğitim veren muallimlerin Darülfünun, Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye gibi okullarda öğrenim gören tecrübeli öğretmenler olduğu görülmüştür⁴⁰.

İdadilerin eğitim süresi Rüştiye okulları ile birlikte toplamda yedi yıldır. Sancaklarda ise bu süre beş yıldır. Başlarda sadece İstanbul'da açılan İdadiler zamanla sayıları artmış ve her vilayette bu okullar açılmıştır. II. Meşrutiyet ile birlikte vilayet merkezlerinde bulunan İdadiler, Sultaniyelere dönüştürülmüştür. Okuldaki öğrenci profillerine bakıldığında ise her meslekten ve sosyal gruptan öğrenci olduğu görülmektedir. İdadiler 1923'ten sonra ortaokul ve lise adları altında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu kurumların yanında din eğitiminde diğer önemli bir kurumda Sultaniyelerdir. Sultaniyeler, Osmanlı'da eğitim öğretimin birleştirilmesi amacıyla açılan ve Müslüman gayrimüslim birlikte eğitim öğretim gördükleri, yüksek okullara için öğrenci yetiştiren okullardır.⁴¹

Rüşdiye Mektepleri, II. Meşrutiyet Döneminde Hazırlık Okulu görevi görürken 1913 yılından sonra bu okullar çıkarılan bir kanun ile İptidai Mektepleri ile birleştirilmişlerdir. Bu okullarda dini ve müspet birimlerle birlikte ticaretin yoğun olduğu bölgelerde yabancı dil olarak Fransızca okutulmuştur. Rüştiye Mekteplerinin 1902 yılında bir sınıfında Kuran-ı Kerim, ilmihal, Türkçe, Arapça Hesap, Muhtasar, Coğrafya, Ahlak dersleri veriliyordu. 2. sınıfta ise Kuran-ı Kerim ilmihal, Türkçe, Arapça, Farsça, Hesap, Coğrafya, Tarihi İslam, Resim, Hüsni Hat, Fransızca dersleri veriliyordu. 3. sınıfta işte Kuran-ı Kerim, Ahlak, Türkçe, Arapça, Farsça, Hesap, Tarihi Osman, Coğrafya, Resim, Fransızca gibi dersler okutulmuştur. Bkz: Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, Akademik Kitaplar Yay, İstanbul, 2004, s.133, Ayrıca Ahmet Cihan, a.g.e. s. 172-175.

⁴⁰ Ahmet Cihan, a.g.e, s. 130-133

⁴¹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 27 Kanunievvel 1326, s. 637.

1869 Meclis Umumi Nizamnamesinde okulların sınıflandırılması kararı ile bu okullarla ilgili de önemli değişiklikler yaşanmıştır⁴². Bu karardan sonra 12 İdadi Sultaniye'ye dönüştürülmüş, İstanbul, Edirne, Adana, Aydın, Üsküp, Bursa, Beyrut, Halep, Selanik, Trabzon gibi vilayetlere Sultaniyeler kurulmuştur. 1913 yılına gelindiğinde ülke genelinde otuz'u bulan Sultaniye sayısı giderek artmaya devam etmiştir. Sultan İkinci Mahmut Döneminin önemli eğitim öğretim kurumlarından olan Sultaniyeler, İkinci Abdülhamit Döneminde yapılarında değişikliğe girilmiş, ortaöğretimin birinci ve ikinci kademesine dönüştürülmüşlerdir. Sultaniyelerde öğrenim parayla verilmekteydi. İkinci Meşrutiyetten sonra 'Sultani' ismini alan bu kurumlar, Osmanlı Devleti'nde istendiği ölçüde katkı sağlamasa da Cumhuriyet sonrası kurulacak olan ortaöğretim kurumlarına da temel oluşturmuştur⁴³. Aşağıdaki tablolarda da 1910-1911 ders yılında Sultânî'lerin Öğrenci Sayıları ve Sultânî Öğretmenleri'nin sayısı ve mezun oldukları okulların sayıları sayısal verilerle gösterilmiştir.

⁴² 1869 yılında düzenlenen Maarifi Umumiye Nizamnamesi'nin en önemli yeniliklerinden bir tanesi okulların derecelerine göre sınıflandırılmasıydı. Bu sınıflandırmaya göre okulları önceden olduğu gibi ilk orta ve yüksek olmak üzere üç kademeli ayrılmış, ilköğretim Sıbyan ve Rüştiye mektepleri, ortaöğretime İdadi ve Sultani Mektepleri, yükseköğretimi ise Ali Mektepler oluşturmaktaydı. Ali Mektepler olarak ise Darülmuallimin ve Darülmuallimat gibi Mekteplardan oluşuyordu. Bu Nizamnameye göre Sultaniyeler vilayet merkezlerinde kurulacak Âli ve Âdi olmak üzere iki kısma ayrılacaktı. Âdi kısımda İdadî dersler, Âli kısımda ise edebiyat ve diğer ilim, fen dersleri verilecekti. 1910 yılında İdadîlerin eğitim kalitesi yetersiz bulunmasından dolayı, bu okulların Sultaniye'ye dönüştürülmesine karar vermiştir. Bkz: Fatih Demirel. a.g.m, s. 344-347.

⁴³ Fatih Demirel. a.g.m, s. 343-346.

* İdadîlerin eğitim süresi Rüştiye okulları ile birlikte toplamda yedi yıldır. Sancaklarda ise bu süre beş yıldır. Başlarda sadece İstanbul'da açılan idadiler zamanla sayıları artmış ve her vilayette bu okullar açılmıştır. II. meşrutiyet ile birlikte vilayet merkezlerinde bulunan idadiler, Sultaniyelere dönüştürülmüştür. Okuldaki öğrenci profillerine bakıldığında ise her meslekten ve sosyal gruptan öğrenci olduğu görülmektedir. İdadiler 1923'ten sonra ortaokul ve lise adları altında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bkz: Fatih Demirel. a.g.m, s. 343-346.

Okul'un bulunduğu vilayet	Öğrenci sayısı			Okul'n bulunduğu vilayet	Öğrenci sayısı		
	Yatılı	Gündüzlü	Toplam		Yatılı	Gündüzlü	Toplam
Istanbul	278	300	578	Aydın	163	221	384
Edirne	125	192	317	Adana	75	150	225
Selanik	255	106	361	Beyrut	140	48	188
Kosova	259	297	557	Bursa	146	275	421
Trabzon	-	-	301	Memuretülaziz	93	198	291
Kastamonu	139	165	304	Halep	123	109	232
Toplam					1.796	2.062	4.159

Tablo 1.1: 1910-1911 Ders Yılında Sultânîlerin Öğrenci Sayıları⁴⁴

Öğretmenin Mezun Olduğu Okul		Sayı	% (Yaklaşık)
Dârülfünûn	Ulûm-ı Şerî'yye	21	
	Ulûm-ı Edebiyye	33	
	Riyaziye	21	
	Tabii'yyat	10	17.4
	Hukuk	22	
	Tıp Fakültesi	8	
	Eczacı Mektebi	7	
Mekteb-ı Harbiye		24	3.4
Mekteb-i Mülkiye		34	4.8
Sanayi-i Nefise		9	1.3
Halkalı Ziraat Mektebi		6	0.8
Darülmuallimîn	Fünûn Şubesi	42	7.3
	Edebiyat Şubesi	9	
Darülmuallimîn-i İbtidaiye		121	17
Dersten Mezun		7	5

⁴⁴ Fatih Demirel, a.g.m, s. 351

Mekteb-i Sultânî ve İdâdî		122	17
Yabancı Okul		58	8
Özel Okul		15	2
Özel Eğitim Almış		10	1.4
Çeşitli Okullardan		91	13
Toplam		700	

Tablo 1.2: Sultânî Öğretmenlerinin sayısı ve Mezun Oldukları Okullar.⁴⁵

1.4. Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla Eğitim-Öğretimde Yaşanan Diğer Gelişmeler

Osmanlı Tarihi açısından son derece önemli iki olay olan Tanzimat ve Islahat Fermanları Osmanlıda eğitim dâhil birçok alanda köklü yenilikler getirmiştir⁴⁶.

Sultan Abdülmecit (1839-1861) 1839'da tahta çıkınca, Reşit Paşa'nın etkisiyle, *Tanzimat Fermanı* (ya da *Gülhane Hatt-ı Hümayûnu*) adında bir ferman yayınlamış ve Gülhane Parkı'nda insanlara duyurulmuştur, başta siyasal ve sosyal alanda olmak üzere birçok konuda yeni düzenlemelerin yapılacağı bu fermanla birlikte Tanzimat Dönemi başlamıştır.

II. Mahmut Dönemi'nde başlayan eğitim reformları Tanzimat Döneminde hız kazanmıştır. Batı örnek alınarak çeşitli okullar açılmış bu alandaki düzenlemeleri geliştirmek adına 1847 de 'Maarif Nezareti' kurulmuştur, yine 1845'de bilim alanlarının düzenlenmesi için 'Encümeni Danış' adında bilim akademisi kurulmuştur. Bürokrat yetiştirilmesi için 1859'da Mülkiye açılmış, Rüştiyelerin öğretmen ihtiyacını gidermek için de 1847 ve 1849'da kız ve erkek öğretmen okulları açılmıştır⁴⁷. 1868'de Osmanlı Devleti'nin ilk lisesi Galatasaray Sultaniyesi açılmış, 1363'te Osmanlıda ilk modern sayılabilecek Darülfünun açılmıştır⁴⁸. Bu okulların açılması ve tüm çabaların genel amacı kötü gidişatı durdurmaktır. Tanzimat'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını durdurma

⁴⁵ Fatih Demirel, a.g.m, s. 352.

⁴⁶ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, İstanbul, s. 163.

⁴⁷ Temuçin Faik Ertan, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, a.g.e, s. 38.

⁴⁸ Sinan Akşin, *Siyasal Tarih, Türkiye Tarihi*, 3. Cilt, Cem Yayınları, İstanbul 1988, s. 179.

faaliyeti olduğunu söyleyen İlber Ortaylı, *İmparatorluğun Son Nefesi*, adlı eserinde Tanzimat Fermanıyla ilgili şu ifadeler yer vermiştir; “*Osmanlı İmparatorluğu bir millileşme, bir parçalanma sürecine girecek. Tanzimat’ın bunu yavaşlatmaya, durdurmaya çalışan, bu arada cemiyet hayatına yenilikler getiren, modern Türkiye’ye bu şekilde adımını atan bir rejim olarak kutlanması gerekiyor*”⁴⁹. Tanzimat Fermanı’ndan sonra daha çok azınlıklarla ilgili düzenlemelerin olduğu, Islahat Fermanı 1856’da yayınlanmıştır⁵⁰. Tanzimat ve Islahat Fermanları, Osmanlı Tarihi açısından çok önemli sonuçları olmuştur. Ancak bu bölümde fermanın maddeleri ve sonuçlarından ziyade eğitim ile ilgili konuları incelenecektir.

Tanzimat ve Islahat Fermanları’nın din eğitimindeki yansımaları noktasında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde geleneksel eğitimden uzaklaşılarak yeni bir eğitim sistemine geçilmiştir. Yeni okullar açılmış ve bu okulların ders programları arasına din dersleri de konulmuştur. Ancak bu programlarda medreselerde olduğu gibi din dersleri yoğun olmamıştır. Ayrıca yeni açılan bu okullar Şeyhülislamlık makamına değil Maarif Nezaretine (Milli Eğitim Bakanlığı) bağlanmışlardır⁵¹. Özellikle Sultan Abdülmecit (1839-1861) zamanında eğitim alanında çok önemli bir yenilik olan Meclisi Maarifi Umumiye’nin kurulması eğitim açısından son derece önemli bir gelişmedir. Eğitim ile ilgili konularda devletin yapması gereken işleri belirlemek ve yapmak için kurulan bu meclis 1847 de Maarif Nezaretine dönüştürülmüştür.⁵² İlk Milli Eğitim Bakanı Abdurrahman Sami Paşa (1857-1861) ve ilk Müsteşar olarak da bilim adamı Hayrullah Efendi seçilmiştir. Bakanlık, kurulduktan dört yıl sonra, 3 Mart 1861 tarihinde Bakanlığın görevleri ile ilgili bir yönerge (talimat) hazırlanmış ve kamuoyuna sunulmuştur. Bu yönergeye göre; Bakanlığın görevleri özet olarak aşağıdaki gibi sıralanmıştır⁵³;

1. *Yüksekokul olan Harbiye, Tıbbiye ve Bahriye okullarına karışılmayacak geri kalan bütün okullar milli eğitim çatısı altında toplanacaktır.*

⁴⁹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun Son Nefesi, Osmanlının Yaşayan Mirası Cumhuriyet*, Timaş Yay, İstanbul 2014, s. 47-54.

⁵⁰ Yahya Akyüz, *Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler*, a.g.e, s. 12.

⁵¹ Recai Doğan, Remziye Ege, a.g.e, s.29.

⁵² M. Ali Gökçatı, a.g.e. s.79.

⁵³ Zülfü Demirtaş, *Osmanlıda Sıbyan Mektepleri ve İlköğretim Örgütlenmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, 2007, s.117.

2. Eğitim kurumları, ilkokul (Sıbyan Mektebi), ortaokul (Rüştiye) ve yüksek okullara gibi bölümlere ayrılmıştır.

3. İlkokullarda Gayrimüslimler ve Müslümanlar ayrı kurumlarda eğitim verecek diğer kurumlar ortak ve Türkçe dersi zorunlu olacaktır.

4. Eğitim basamağında yükselmek için sınava girilecektir.

5. Öğretmenliğin bir meslek olarak sayılacak ve kabul edilecektir.

6. Daha önce kurulan Eğitim Kurulu yanında değişik amaçlı, sürekli ve geçici kurulların açılmasına olanak sağlanacaktır.

Bu genelgeden sonra Milli Eğitim’de çeşitli müdürlükler kurulmuş ve hem yönetimde hem de akademik işlerde ayrışmalar sağlanmıştır⁵⁴. Abdurrahman Sami Paşa’dan sonra eğitim ile ilgili hazırlanan en kapsamlı çalışma Saffet Paşa’nın öncülüğünde hazırlanan 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’dir⁵⁵.

Bu Nizamnamede kısaca şu yenilikler amaçlanıyordu;

1. İlköğretimin zorunlu olması ve belli derecelere ayrılması,
2. Belli sayıda yerleşimlerin olması durumunda rüştiyelerin sayılarının arttırılması ve mahalle mektebi sayısının da arttırılması,
3. Eğitim öğretim faaliyetlerinin bir tertiple ve disiplinle yürütülmesi,
4. Öğrenci isteklendirmesinin arttırılması ayrıca okul ihtiyaçlarının karşılanması için halkın maddi desteğinin sağlanması⁵⁶.

⁵⁴ Zülfü Demirtaş, Osmanlıda Sıbyan Mektepleri ve İlköğretim Örgütlenmesi, a.g.e, s.117.

⁵⁵ “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” Türk eğitim yapısını sistemleştiren ve kanunlaştıran önemli bir gelişmedir. Nizamname maarif idare ve teşkilatını kanuni bir hükme bağlamıştır. 1869 tarihli bu nizamname, eğitimdeki bütün kurumları olduğu gibi rüştiyeleri de yakından ilgilendiren kararlar almıştır. Nizamnameye göre her 500 evli kasabada bir Rüştiye kurulacak ancak Müslümanlar ve Gayrı Müslimler için ayrı ayrı okulların kurulacaktır. Birinci ve ikinci öğretmeni olacak rüştiyelerin her türlü giderleri Vilayet Maarif Sandıklarından karşılanacaktı, fakat bir okulun yıllık bütün masrafı 400.000 kuruşu geçmeyecekti. Öğretim süresi yine 4 sınıf üzerinden planlanmıştı. Bunların yanında Gayrı Müslimlerde düşünülerek her yıl değişen Recep, Şaban, Ramazan yerine bütün rüştiyeler için Temmuz, Ağustos sınav ve tatil ayları olarak kabul edilmişti, ayrıca Cuma, cülus ve bayram günleri de okullar için tatil olacaktı” ayrıntılı bilgi için bkz: Emel Demir Görür, İnas Rüştiye mektepleri, Yanya Hamdiye İnan Rüştiye Mektebi örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 36, Şubat 2015, s. 312.

⁵⁶ Hamza Altun, 1869 Marif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirmenin Tarihimizdeki Yeri, Fırat Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1, 2008, s. 275.

Bu yeniliklerin yapılması Osmanlı eğitim sisteminde önemli faydalar sağlasa da yeni problemlerinde başlangıç noktası olmuştur. Tanzimat Fermanı ilan edilirken fermanın ilan edilmesini isteyen kesimin amacı ‘‘Osmanlıcılık’’ düşüncesinin güç kazanması ve toplumun bir amaç etrafında birleşmesidir. Müslüman kesim açısından kültürel ve sosyal değişimler sağlamışsa da aynı zamanda etnik ve mahalli bir anlayışında güçlenmesine de neden oldu,⁵⁷ bu gelişme de Tanzimat’ın amacının dışına çıkıp, çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu problemlerin en önemlileri; azınlıkların ayrılıkçı faaliyetlerinin arttırmalarıdır. Diğer problem ise yeni okulların açılması ile Osmanlıda medrese-mektep ikiliği ortaya çıkmasıdır. Bu ikilikten yola çıkarak Recep Kaymakçam, Türkiye’de ‘‘*Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler*’’ adlı makalesinde Osmanlıdaki eğitim sistemini şöyle özetlemiştir; ‘‘*Osmanlıda eğitim sisteminde ana hatlarıyla iki çeşit okul bulunmaktadır. Bunlar; medrese, mektep (okul) ve yabancı okullardır. Medrese en eski ve din eğitimi ağırlıklı bir eğitim kurumudur. Medresenin devletin ve toplumun ihtiyaç duyduğu insanı yetiştirmede yetersiz kalması ve eğitimdeki modernleşmeye paralel olarak yeni bir okul çeşidi ortaya çıkmıştır. Bu da mekteptir. Mektep batılı anlamda bir eğitim kurumudur ve Cumhuriyet dönemi okullarının esasını teşkil etmiştir. Eğitim din ağırlıklı değildir ve sekler dersler (matematik, fen, tarih vb.) ön plandadır. İslam ile ilgili olarak genelde İlmihal ve Tecvid adlarında dersler okutulmaktadır. Yabancı okullar ise o zaman güçlü olan İngiltere, ABD, Fransa, Almanya vb. devletlerin desteği ile Osmanlı topraklarında açılan yabancı eğitim kurumlarıdır. Şüphesiz bu farklı eğitim kurumlarının eğitim anlayışları ve dünyaya bakışları birbirinden farklıdır*⁵⁸.’’ Kaymakçam’ın eğitim anlayış farklarından kastettiği şüphesiz bu yabancı okulların eğitimin dışında siyasi konularda müdahil olmalarıdır. Yabancı okulların devletin işleyişine ve birçok konuda casusluk gibi faaliyetlere girişmesi eğitim kurumlarında değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Bu ve bunun gibi birçok nedenden dolayı Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılması zorunlu görülmüştür. Tevhid-i Tedrisat Yasası’nın çıkartılmasındaki asıl amaç, hem bütün eğitim kurumlarını tek çatı altında toplamak yani Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlamak, hem de Tanzimat’tan beri

⁵⁷ Kemal Karpat, *İslamın Siyasallaşması, Osmanlı Devletinin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, (çev: Şiar Yalçın), Timaş Yayınlar, İstanbul 2013, s. 506.

⁵⁸ Recep Kaymakçam, Türkiye’de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler, *Akev Akademi Dergisi*, 2006, Sayı:27, s. 21.

devam eden iki başlı öğretime medreseleri kapatarak son vermek ve çözüm bulmaktır⁵⁹.

1.5. Cumhuriyetin İlanı ile Din Eğitiminde Yaşanan Değişim Süreci

Ülkemizde Cumhuriyetin ilk yıllarında din eğitimi ile ilgili ciddi çalışmalar yapılmış, konunun uzmanlarından alınan görüşler ekseninde okullar açılmış, müfredatlar hazırlanmış, toplumun din eğitimi ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır. Sonraki yıllarda bu çalışmalar aksamış, din öğretimi veren kurumlar (İmam-Hatip Okulları, İlahiyat Fakültesi) çeşitli gerekçelerle kapatılmışlardır⁶⁰. Bu dönemde izlenen eğitim politikaları iki önemli kişinin etki ve denetiminde şekillendiği söylenebilir. Bunlardan birincisi Türk Kurtuluş Savaşına başlatan ve başarıyla sonlandıran, sonrasında ise ilke ve inkılâplarla ülkenin refaha ulaşması için hayatının son anına kadar çalışan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk, İkinci kişi ise özellikle Kurtuluş Savaşı'nda batı cephesinde önemli zaferler kazanan ve Lozan'dan sonra siyaset sahnesine aktif rol alan ve tarih literatüründe 'İkinci Adam'⁶¹ olarak bilinen İsmet İnönü'dür.

Cumhuriyet Tarihi'nde inkılâpların başlangıcı ve dayanak noktası olarak 20 Ocak 1921 de ilan edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gösterilebilir. Yeni Türk Devletinin ilk anayasası özelliğinde olan bu kanunda, hâkimiyetin millete ait olduğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tek kanun koyucu olduğu, bildirilmiştir ve direk ifade edilmese de dolaylı olarak Saltanatın kaldırıldığı haber vermektedir⁶².

1.5.1. Milli Şef Dönemine Kadar Türkiye'de Din Eğitiminin Konumu (1923-1938)

Türkiye'de eğitim-öğretim alanında meydana gelen değişimler 'Laiklik' anlayışı ile yakın bir ilişki içindedir. Laiklik ile devletin vatandaşlarına hangi dine inanacağı, kendi vicdanına bırakılmış, inancını ve ibadetlerinin özgürce yerine getirme imkânı ve güvencesini veren bir anlayıştır⁶³. Türk eğitim sistemi bu anlayış ekseninde devam etmiştir. Türk İslam Tarihindeki bu gelişmeler

⁵⁹ Hüseyin Kara, Tek Parti Döneminde Din Politikası (1923-1946), MEA Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9, Sayı:19, 2017, s. 119.

⁶⁰ Halis Ayhan, a.g.e. s. 23.

⁶¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, Cilt:1, İstanbul 2012, s. 271.

⁶² Mehmet Alpargu, Haluk Selvi, Enis Şahin, *Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi*, a.g.e, s. 196.

⁶³ İbrahim Yılmaz, *Atatürk'ün İslam İnancı*, Karakutu Yay. İstanbul, 2010, s. 67.

Avrupa’da olduğu gibi mezhepler arası ve dini savunan ile karşı çıkanların arasında süren çatışmalar sonucu şekillenmemiştir. Aksine farklı inançlardaki insanların ortak paydada buluşturulması amaçlanmış ve mezhep mücadelesi söz konusu olmamıştır⁶⁴. Osmanlı Devleti’nin son yüzyılındaki gelişmeleri inceleyen uzmanlar dinin toplumdaki yerini ve önemini belirleyerek olayları açıklamaya çalışmışlardır⁶⁵. Bu çabalar Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Özellikle yeni kurulan devlette köklü reformlar yapılırken sadece günün şartları üzerinden hareket edilmemiş, tarihsel geçmişler de dikkate alınmıştır. Bu dönemde üzerinde durulan ve sık sık tartışılan bir diğer meselede eğitimin, dini mi, yoksa milli mi? olması gerektiği yönündeki tartışmalardır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun çıkmasından bir ay önce Milli Eğitim Bakanı, Başbakan İsmet İnönü ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile görüşen dönemin İstanbul Üniversitesi Rektörü İsmail Hakkı Baltacıoğlu yapılan görüş alışverişinde Atatürk’ün kendisine eğitimin dini mi, milli mi olması gerektiğini sorduğunu ve kendisinin de şu yanıtı verdiğini yazmaktadır. ‘*’Din bir içtimai meseledir. Realitede yaşamaktadır. Ancak devlet onu okullarında öğretmeye mecbur değildir. Devlet terbiyesinin karakteri ancak milli olabilir, inkılâp maarif müesseselerinin laikleştirmelidir*⁶⁶.’

Yine Cumhuriyet CHP’de sürekli tartışılan din öğretimi ve laiklik konuları, VII. CHP kurultayında da ana gündem maddesi olmuştur. Kurultayda Hamdullah Suphi Tanrıöver; ‘*Biz acaba tababet ve ordumuz için yaptığımız ıslahatı din teşkilatımız içinde yapsaydık meyvelerini alamaz mıydık mutlaka alırdık. Avrupa’nın eski üniversitelerini ele alalım Sorbon’dan başlayarak Cambridge Oxford Almanya’nın Heidelberg Üniversiteleri Evvelce birer medrese idi. bu medreseler ıslahat yapılarak bugünkü Üniversiteler halini almıştır. Bizim tarihimizde de bu Medreselerin ıslahı yoluna gidilseydi dokuz asırlık üniversitelerimiz vardır diye övünebilirdik. Alparslan’dan başlayarak üniversitelerimiz istihale ede ede son zamana kadar ilmi hareketleri takip edilseydi bugün bu kabil olacaktı*⁶⁷.’

Eğitim kurumlarında yeterli ıslahatların yapılmamasını eleştirmiştir. Özellikle medreselerde ilmi faaliyetlerde

⁶⁴ Osman Turan, *Türkiye’de Manevi Buhran, Din ve Laiklik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, s. 93-94.

⁶⁵ Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, a.g.e, s. 70.

⁶⁶ İbrahim Turan, a.g.e.,s. 236.

⁶⁷ CHP VII. Kurultay Tutanağı, Ankara, 1948, s. 456-457.

yaşanan aksaklıklara dikkat çekmiş ve kökten kaldırılmasından ziyade zamanında ıslahatlarla daha faydalı olabileceklerine dikkat çekmiştir. Bu kurumlar kaldırılması yeni kurumların açılmasını gerektirmiş ve açılan yeni kurumların tam anlamıyla oturması da zaman almıştır. Laik sistem temelli açılan bu kurumlara da toplumun ilgisi devam etmiştir. Halkın bu ilgi ve beklentisini Halis Ayhan, *'Türkiye'de Din Eğitimi'* eserinde şu sözlerle ifade etmektedir: *'Ülkemizde dikkat çekici bir husus dindar vatandaşlar devletin layık sistem içinde açmış olduğu din öğretimi okullarını benimseyerek kızlarına ve oğullarının severek bu okullara gönderirken, toplumun her kesiminden çok sayıda insanımızın yardımı ile bu okulları yapılırken, aydınlar ve idareciler tarafından bakanlığa bağlı olarak açılan bu okullara yönetilen tenkitleri ve bu okulların varlığını tartışma konusu yapmanın dayandığı sosyal, tarihi ve hukuki temeli açıklamak mümkün olamıyor. Vatandaşlar devlet laik olduğuna göre din öğretimi kurumlarını tamamen serbest bırakmasını istemiyor. Cemaatler olarak devletten tamamen bağımsız bir müfredat ve metotta öğretim yapmak dini öğretim kurumlarına açmak istediği de yoktur. Devletin diğer bütün okulları gibi müfredata metodu uygulayan ancak ilave dini dersler değil İslamiyet hakkında çocuklarına diğer okullardan daha çok bilgi veren bir okul arayışındadır*⁶⁸. Bu tartışmalar ekseninde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün dine yaklaşımı ve din eğitimi ile ilgili görüşlerinin ayrıntılı incelenmesi, konunun sonraki dönemlerdeki akıbeti için son derece önemlidir. Bu nedenle bu konu farklı bir başlık altında incelenmiştir.

1.5.2. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Din Eğitimine İlişkin Görüşleri

'Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir.' diyen Gazi Mustafa Kemal Atatürk, eğitime çok önem vermiş, düzenli ve sıkı bir öğrenimin önemi üzerinde durmuştur⁶⁹. Yoğun çalışma temposuna rağmen en çok uğraştığı konular kültür ve eğitim olmuş ve : *'Eğer Cumhur Reisi olmasam Maarif Vekilliğini almak isterdim demiştir*⁷⁰. İdeaların gerçekleşmesini ulus eğitimine ve kültürel ilerlemeye bağlayan Atatürk 1 Kasım 1937'de Meclis konuşmasında şunları söylemiştir. *'Büyük davamız en medeni ve müreffeh millet olarak*

⁶⁸ Halis Ayhan, a.g.e s. 78-79.

⁶⁹ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Kültür Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2008, s. 365.

⁷⁰ Afet İnan, a.g.e, s. 366.

varlığımızı yükseltmektir. Bu yalnız kurumlarda değil, düşüncelerde de temelli bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin daimi İdealidir. Bu ideali en kısa sürede başarmak bir fikir ve hareketi birlikte yürütmek mecburiyetindeyiz. bu teşebbüste başarı ancak türeli (görelî) bir planla ve en rasyonel çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesle yaşatacak fert ve kurumları yaratmak ve işti bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek kültür vekâletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyettir(...)⁷¹'. Atatürk bu sözleriyle eğitimin önemine değinmiştir. Eğitimin ayrılmaz unsuru din eğitimi de geri planda bırakmamıştır.

Cumhuriyet Tarihi'nde din eğitimi alanındaki değişim ve gelişmelerin incelenmesi hususunda Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün görüşleri son derece önemlidir⁷². Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün din ve din eğitimi ile ilgili görüşlerini kendisi ile ilgili yapılan yorumlardan ziyade bizzat konu ile ilgili söylev ve demeçlerine bakmak gerekir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk din konusundaki görüşleri incelendiğinde kendisinin dine karşı olmasından ziyade dinin ve din eğitiminin gerekliliğini birçok demecinde dile getirmiştir. Konu ile ilgili verdiği bir demeçte; *"Din lüzumlu bir müessesedir, dinsiz bir milletin devamına imkân yoktur, yalnız şurası var ki din Allah ile kul arasındaki bağlılıktır"*⁷³. Diyerek dine karşı olmadığını ifade etmiştir. Bir diğer demecinde; *"Bizim dinimiz en makul ve en doğal bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin doğal olması için akla, tekniğe, ilme ve mantığa uygun olması gerekir. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur. ... İslam'ın sosyal hayatı içinde hiç kimsenin, bir özel sınıf halinde varlığını sürdürme hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler dini kurallara uygun harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz eşitiz ve dinimizin kurallarını eşit olarak öğrenmeye mecburuz"*⁷⁴ 1923 yılında

⁷¹ Afet İnan, a.g.e, s. 367.

⁷² Halis Ayhan, Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Genel Bir Bakış, : Atatürk'ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri, a.g.e, s. 6.

⁷³ Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel Yay. İstanbul 1955, s. 116.

⁷⁴ Mehmet Evsile, Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Kitapşec Yayınları, 1959, s. 90.

Atatürk'ün Fransız Gazeteci Maurice Perno ile yaptığı röportajın konusu da yine din ve din eğitimidir.

Gazeteci: *Şu halde yeni Türkiye'nin siyasetinde dine aykırı hiçbir temayül ve mahiyet olmayacak demek?*

Gazi soruya şu cevabı verir: *Siyasetimiz dine aykırı olmak şöyle dursun, din bakımından eksik bile hissediyoruz.*

Gazeteci bir açıklama beklediğini ifade ederek soruyu tekrarlar: *Zat-ı asilaneleri, düşündüklerini ben denize daha iyi izah buyururlar mı?*

Gazi ise şu açıklamaları yapar: *Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır, demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiyeye engel hiçbir şey ihtiva etmiyor. Halbuki Türkiye'ye istiklalini veren bu Asya milleti içinde daha karışık, sun'!, batıl inanışlardan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince aydınlanacaklardır*⁷⁵. Bu konuşmalardan da anlaşılacağı gibi Gazi Mustafa Kemal dinin açık ve anlaşılır olmasını sonradan dine giren hurafelere karşı önlem alınmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Bunun ilk adımı olarak ise 21 Şubat 1925 TBMM'de bütçe müzakereleri sürerken Kuran-ı Kerim'in meal ve tefsirinin, Hadisi Şerif tercümelerinin devlet imkânlarıyla Türkçeye çevrilmesi talimatı vermesidir. Böyle bir adımı atmasının gerekçesini şu sözlerle ifade etmiştir. *Türk Kur'an'ın arkasından koşuyor, fakat onun ne dediğini anlamıyor, içinde neler var bilmiyor ve bilmeden tapınıyor. Benim maksadım arkasından koştuğu kitapta neler olduğunu Türk anlasın*⁷⁶,

1.5.3. Din Öğretiminde Uygulanan İlk Programlar

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün döneminde din alanındaki gelişmelerin önemli bir boyutu da eğitim alanında yaşanmış, ilk ve ortaöğretim kurumlarında çeşitli programlar denenmiş ve dönem dönem bu programlar kaldırılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk ilkokul programı, 1924 yılında çıkarılmıştır. Bu programda din dersleri ‘‘Kuran-ı Kerim ve Din Dersleri’ adıyla haftada iki saat okutulacağı kararlaştırılmıştır. 1926'da ise din dersleri üçüncü Sınıftan

⁷⁵ Halis Ayhan, a.g.e, s. 6.

⁷⁶ İbrahim Yılmaz, *Atatürk'ün İslam İnancı*, Karakutu Yay. İstanbul, 2010, s. 16-17.

itibaren haftada birer saattir. Beşinci sınıflarda öğleden sonra yarım saat verilmiştir. 1931-1932 yılından itibaren ise din dersleri şehir okullarında tamamen kaldırılmıştır⁷⁷. Köy okullarında ise 1927’de bir düzenleme programdaki din dersleri kaldırılmış sadece Perşembe günleri öğleden sonra yarım saat üçüncü Sınıflara verilmesi kararlaştırılmıştır. 1939’da ise köy okullarında din dersleri tamamen kaldırılmıştır⁷⁸.

Dersler		Erkekler					Kızlar				
		Sınıf					Sınıf				
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Türkçe	Alfabe	12	-	-	-	-	12	-	-	-	-
	Kıraaat	-	4	3	2	2	-	4	3	2	2
	İmla	-	2	2	1	1	-	2	2	1	1
	Tahrir	-	1	-	2	2	-	1	-	2	2
	Sarf	-	-	-	1	1	-	-	-	1	1
	Yazı	-	2	1	1	1	-	2	1	1	1
Kur'an-ı Kerim vedin Dersleri		-	2	2	2	2	-	2	2	2	2
Hesap		2	3	3	3	2	2	3	3	3	2
Hendese		-	-	-	1	2	-	-	-	1	2
Tarih		-	-	1	2	2	-	-	1	2	2
Coğrafya		-	-	1	2	2	-	-	1	2	2
Tabiat, ziraat		3	3	2	2	2	3	3	2	2	2
Ev idaresi		-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Musahabatı ahlakiye		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Resim		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
El işleri		2	2	2	2	-	2	2	-	-	-
Musiki		2	2	2	1	1	2	2	2	1	1
Terbiye bedeniyye		2	2	2	1	1	2	2	2	1	1
Nakış, Biçki, Dikiş		-	-	-	-	-	-	-	2	2	2
Toplam		26	26	26	26	26	26	26	26	26	26

Tablo 1.4: 1924 Milli Eğitim Öğretim Programı Kız ve Erkek İlk Mektepler Haftalık Ders Dağılım Cetveli⁷⁹

Dönemin ikinci din eğitim öğretim programı, 1926’da ilk Mektep Ma'lumat-ı Diniye müfredat programıdır⁸⁰. Bu programda da genel olarak eğitimi

⁷⁷ Recai Doğan, Remziye Ege, a.g.e, s. 106.

⁷⁸ Recai Doğan, Remziye Ege, a.g. e, s. 106.

⁷⁹ Erdal Aslan, Türkiye Cumhuriyeti’nin İlkokullarda İzlediği İlk Öğretim Programı: “1924 İlk Mektepler Müfredat Programı” İlköğretim Online, 10(2), 717-734, 2011. [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr/> (15.12.2017).

rasyonel temellerde yanlış eğitim anlayışlarından kurtarıp, sosyal kalkınmayı hedeflemiştir⁸¹. Üçüncü program ise 1930 yılında çıkarılmış din dersleri müfredat programıdır. Herkesin inancına saygı duyulması esası üzerinde duran bu programda diğer programdan farkı din ve dünyevi konuların ayrılmasıdır. Bu programda Liselerde din dersleri 1. ve 2. sınıflarda haftada birer saattir. Diğer sınıflarda yoktur⁸². Uygulanan programlar genel Mustafa Kemal Atatürk'ün İşaret ettiği devrimci model gözetilmiştir⁸³. Bu model laik reformlar yapılarak, milli bir kültür ekseninde devrimci bir yol izlenmiştir⁸⁴. 1922'de Saltanatın kaldırılması, 1923'de Cumhuriyet'in ilan edilmesi, 1924'de Halifeliğin Kaldırılması bu reformların en önemlileri ve sonraki yenilik ve değişikliklerin başlangıç noktalarıdır⁸⁵.

1.6. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Dönemin Din Eğitim Politikalarına Yansımaları

Cumhuriyet ilan edildikten sonra kurulan yeni hükümette önemli sorunlar çözülmeyi beklemekteydi. Bu konulardan beklide en önemlisi eğitim meselesidir. Eğitim-öğretim alanında yaşanan ikilik, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile yabancı okullara verilen haklar ve bu hakları devletin iç işlerine karışılmasında kullanan ve ülkeyi sürekli zor durumda bırakan bu kurumlara müdahale edilmesi ve köklü çözümler üretilmesini zorunlu kılmıştı⁸⁶. Bu alandaki yeniliklerin önünü açan en önemli adım Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu,

⁸⁰ “Bu ders programda 2. 3. 4. ve 5. Haftada İkişer saat verilmesi kararlaştırılmıştır. 2. Sınıfta; “Kuran-ı Kerim elifbası gösterildikten sonra Kuran-ı Kerim tedrisatına başlanacak ve amme cüzüne devam olunacaktır. Muallim, bu derslerde münasib düştükçe Hazreti Peygamberin menakıb-ı seniyesini izah edecek İslam muhabbetini çocukların kalbinde başlatacaktır. 3. Sınıfta; din dersleri de Kuran-ı Kerim’e tahsis olunacak ve bu esnada muallim münasib düştükçe Hazreti Peygamber ve Ashab-ı Kiram’ın ulvi menkıbelerini izah edecektir. 4. Sınıfta; Kuran-ı Kerim tilavatine devam olunacak ve muallim münasib düştükçe İslam’ın şartlarını ve iman edilmesi şart olan dini meseleleri izah edecek ve Hazreti Fahr-i âlem ile diğer peygamberlerin menkıbelerini anlatacaktır. Bu sınıfta namaz surelerinden bazıları ezberletilir ve ameli olarak nasıl abdest alınacağı ve nasıl namaz kılınacağı öğretilir. 5. Sınıfta; Kuran-ı Kerim salavatine devam olunacak ve talebenin abdest ve namaz hakkındaki malumatı takviye edilecektir. Oruç nasıl tutulur, hacca nasıl gidilir [mecmâ’len] izah edilecektir”. Ayrıntılı bilgi için bkz. Maarif Vekâleti, (1926). İlk Mekteplerin Müfredat Programı, İstanbul, Milli Matbaa, s. 136.

⁸¹ Recai Doğan, Remziye Ege, a.g.e, s. 108.

⁸² Recai Doğan, Remziye Ege, a.g.e, s.105-114.

⁸³ Suna Kili, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 220.

⁸⁴ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2016, s. 252.

⁸⁵ Carter V. Findley, a.g.e, s. 248.

⁸⁶ İftar Gözüaydın, *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Tanzimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 301-306.

kurulan yeni Cumhuriyet'te eğitimin nasıl olacağı hakkında radikal bir girişimdir⁸⁷.

Bu yapı içinde din eğitim-öğretimi ihmal edilmemiş, aksine eğitim sisteminin bütünlüğü içinde onun yerini ve nasıl uygulanacağını bu kanun yeni bir bakış açısıyla belirlemiştir⁸⁸. 3 Mart 1924'te Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve arkadaşları meclise getirdikleri Tevhid-i Tedrisat Kanun teklifi mecliste yapılan görüşmeler sonucunda kabul edildi⁸⁹. Kanun ile ilgili mecliste bazı tartışmalar da çıkmış ve kanuna karşı çıkanlar olmuştur. Antalya Milletvekili Rasih Kaplan da itiraz edenlerden bir tanesidir. Millet'in eğitim ihtiyacının devamı için medreselerin varlığının zorunluluğunu ifade etse de itirazları pek de ciddiye alınmamıştır⁹⁰.

Bu kanunla eğitim öğretim birleştirilmiş ve Osmanlı Döneminden kalma eğitimdeki çok başlılık son bulmuştur. Bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Nitekim Gazi Mustafa Kemal Atatürk kanundan iki gün önce 1 Mart 1924'te Meclis ikinci dönem ikinci toplantı yılı açılış konuşmasında, *"Ulus kamuoyunda saptanan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin vakit kaybetmeksizin uygulanması gerektiğini gözlemliyoruz."* Diyerek eğitim öğretim ile ilgili çalışmaların geldiği noktayı bildirmiştir.⁹¹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de amacı eğitim öğretim kurumlarında hızlı bir iyileşme sağlanarak eğitimin kalitesinin yükseltilmesiydi. Kanunun maddelerinde din eğitimiyle ilgili maddeler de önemli düzenlemelerin geleceğinin işaretiydi,

Bu kanunun 4. Madde de şu ibareler geçmektedir: *"Maarif Vekâleti, yüksek diniyyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir ilahiyat fakültesi tesis ve imamet, hitabet gibi hidemat-ı diniyyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir."*⁹² Bu maddeden de açıkça görülmektedir ki Tevhid-i Tedrisat kanunu din eğitimiye engel değil aksine ortaöğretim ve yüksek öğretim kurumlarında din eğitim kurumlarının açılmasına imkân verecek bir içeriğe sahiptir. Tevhidi Tedrisat

⁸⁷ Hüseyin Kara, Tek Parti Dönemi Din Politikası, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.9 Sayı.19, 2017, s. 118.

⁸⁸ Şevki Aydın, Cumhuriyet Döneminde Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi, *Özgür Tarih Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2017.

⁸⁹ Kanun Metni İçin bkz: TBMM Zabıt Cerideleri, Devre:2, Cilt:7, İctima:1, s. 26-27.

⁹⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, c. 15(03.01.1949) s. 11.

⁹¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt.1, s. 347.

⁹² Şevki Aydın, a.g.e. s. 211-240.

Kanunu'nda amaçlanan yeniliklere bakıldığında; Medreseler yerine İlahiyat Fakültesi açılması planlanmıştır, din adamları buradan yetişecekti, okullardaki din derslerinin devam etmesi ve eski kurumların reform edilmesinden ziyade yeniden programlandırılması amaçlanmıştır. Amaç yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni medeni ve muasır seviyeye ulaştırılmasıdır⁹³.

3 Mart 1924 tarihinde Halifeliğin Kaldırılmasıyla beraber çıkarılan 430 no'lu kanunla beraber eğitim ve öğretim alanında daha önceden gösterildiği üzere önemli değişiklikler yapılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun bazı maddeleri şöyledir;

Madde 1: Türkiye'deki bütün eğitim kurumları Maarif Vekâletine bağlanmıştır.

Madde 2: Şerîye ve Evkaf Vekâleti veya özel vakıflar tarafından idare olunan medreseler ve mektepler Maarif Vekâletine devredilmiştir.

Madde 3: Şerîye ve Evkaf Vekâletinde mekteplere ve medreselere ayrılan bütçe Maarif Vekâletine nakledilecektir.

*Madde 4: Darülfünunda yüksek din mütehassısları yetiştirilmek üzere bir ilahiyat Fakültesi kurulacak, dinî hizmetleri gören memurları yetiştirmek üzere ayrı mektepler açılacaktır.*⁹⁴

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun da ilk iç madde de zikredilen ifadeler gereği, Osmanlı Devleti döneminde açılıp Cumhuriyet Dönemi'nde varlığını devam ettiren ve yukarıda haklarında kısa bilgiler verilen bütün medrese ve mektepler bütçeleriyle birlikte Maarif Vekâletine (Milli Eğitim Bakanlığına) bağlanmış ve bütün mal varlıkları da bu kuruma devredilmiştir. Dördüncü maddesi ile 1933 yılında 'İstanbul Üniversitesi' adını alacak olan Darülfünun'un çatısı altında bir İlahiyat Fakültesi ve ayrıca din görevlilerinin yetiştirilmesi için de ayrı okulların açılması netleşmiştir.⁹⁵ Madde aynen şöyledir: “*Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehassısları yetiştirmek üzere Darülfünun' da bir*

⁹³ Beyza Bilgin, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve in Eğitimi, <http://www.atam.gov.tr> / (Erişim Tarihi:25.12.2017).

⁹⁴ Resmi Ceride, Kanun No: 430, Resmi Ceride yayım tarihi 7 Taninievvel 1336, Sayı: 63, s. 6. 173.

⁹⁵ Din görevlileri ve vaiz olarak görevlendirilecek kişilerin denetimi ile ilgili geniş bilgi için bkz: Zeki Salih Zengin, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5 Sayı:13, 2002, s. 89-90.

*ilahiyat Fakültesi tesis ve imarnet ve hitab et gibi hıdemat -ı dini yy enin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir.*⁹⁶ Nitekim bu kanun yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra, 29 İmam-Hatip Mektebi ve İstanbul Darülfünun'da İlahiyat Fakültesi açıldı.⁹⁷ Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda zikredilen okullar açılmış ama uzun ömürlü olamamıştır.⁹⁸Toplamda 9 yıl süreyle eğitim ve öğretimlerine devam eden İlahiyat Fakültesi onuncu yılında iken, 31.5.1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla, Darülfünun'da 'İstanbul Üniversitesi' adıyla isim değişikliğine gidildiği sırada öğrencisizlik gerekçesiyle kapatıldı. Onun yerine yeni adıyla 'İslam Tetkikleri Enstitüsü' kurulmuştur. Bu enstitü de bazı hocalarının emekliye ayrılması veya re'sen (zorunlu) emekli edilmesi, bazılarının görevlilerin de başka görevlere atanması sonucu 1936'da kapatılmıştır⁹⁹. Bu fakülte kapandıktan sonra 9 Mayıs 1949 günü TBMM tarafından kabul edilen bir kanunla Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılması kesin bir hal almıştır¹⁰⁰.

⁹⁶ Mustafa Öcal, a.g.m, s. 403.

⁹⁷ Şevki Aydın, a.g.e. s. 458

⁹⁸ Beyza Bilgin, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Din Eğitimi*, <http://www.atam.gov.tr>

⁹⁹ Mustafa Öcal, a.g.e, s. 410.

¹⁰⁰ Bkz. 4 Haziran 1949 günü Resmi Gazete'de yayınlanan 5424 sayılı kanun.

İKİNCİ BÖLÜM

İSMET İNÖNÜ (MİLLİ ŞEF) DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ POLİTİKALARI (1938-1950)

2.1. Milli Şeflik Kavramının Çıkış Noktası

Milli Şef'lik kavramının 10 Kasım 1938'de Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı ile Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunda yapılan toplantıda gündeme gelmiştir. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra 26 Aralık'ta Cumhuriyet Halk Partisi kurultayı toplanmıştır. Kurultayda başkan seçimi ile ilgili sunulan tasarıda İsmet İnönü CHP'nin değişmez başkanı olduğu ancak vefat hastalık ve benzeri durumlarda koltuğunun bırakabileceği ifade edilmiştir. Tasarı oy çokluğuyla kabul edilmiş, böylelikle İsmet İnönü yalnız devletin başına değil Parti'nin değişmez başkanı ve Milli Şef olarak bütün yetkileri eline almıştır. Bu tarihten sonra Bu döneme “Milli Şef” dönemi ismi verilmiştir. Ortalama sekiz yıl süren bu dönem 10 Mayıs 1946'da yapılan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ikinci Olağanüstü Kurultayı'nda İsmet İnönü'nün önerisiyle bu sıfat kaldırılmıştır¹⁰¹.

2.2. Milli Şef'ten Önce 1924-1938 Yılları Arasında Din Eğitiminin Genel Durumu

2.2.1. Darülfünun'da İlahiyat Fakültesinin açılması

Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırıldıktan sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun diğer maddeleri hemen uygulamaya geçilmişti. Kanunda Maarif Vekâletine iki görev vermişti; yüksek din uzmanlarının yetiştirilmesini sağlamak için Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi kurmak ve imamlık ve hatiplik gibi dini görevleri yerine getirecek elemanların yetiştirilmesi için okullar açmaktır¹⁰². Milli Eğitim Bakanlığı 5 Mart 1924'te 4749/349 numaralı yazı ile kurulacak olan İlahiyat Fakültesi'nin ilkelerinin belirlenmesi için bir komisyon kurulmasını, fakültelerde hangi derslerin okutulması ile ilgili uzmanların görüşlerinin belirttiği bir rapor istemiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, fakültenin öğretmen kadrosu, Fakülte

¹⁰¹ Ali Dikici, Milli Şef Dönemi Laiklik Uygulamaları, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:42, 2008, s. 163.

¹⁰² Mustafa Öcal, *Medresetü'l- Eimme ve'l Hutabe'dan İmam Hatip Liselerine*, İstanbul B.B. Yay. 2011, s. 43.

masrafları ve diğer alanlarla ilgili raporun on gün içinde hazırlanması ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bildirilmesini istemiştir¹⁰³.

İlahiyat Fakültesi'nin açılması ile ilgili çalışmalar yapılırken diğer taraftan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun İmam Hatiplerle ilgili maddesinin uygulamaya konulması adına hazırlıklara başlandı. Medreselerin kapatılması ile birlikte din eğitimi alanında oluşan boşluğu bir an önce kapatılması amaçlanmıştır. Aslında oluşan boşluğun giderilmesi ve mağduriyetlerin yaşanmaması için bir takım tedbirler alınmıştır. Bu okullarda okuyan öğrenciler İbtidâî (ilkokul) Mekteplerine, Liselerine veya İdadilerin İbtidâî sınıflarına geçirilmiş, müderrisler ise din öğretmenliklerine tayin edilmişlerdir¹⁰⁴. Medreseler kapatıldığında bu kurumlarda çalışan kişilerin bir kısmı görevlerine son verilirken bir kısmı halka vaaz ve nasihat vermeleri şartıyla devam etmiş ve maaşlarını almaya devam etmiştir. Medreselerin hepsi kapatılmamış, bazıları dönüştürülmüştür. Bunlardan bir tanesi de Süleymaniye Medresesi'dir. Bu medrese İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmüş ve bu medresede okuyan öğrencilerinde yeni kurulan İlahiyat Fakültesi'ne kayıt yapmalarına izin verilmiştir¹⁰⁵. Ayrıca Darülfünun İlahiyat Fakültesi'ne girecek öğrencilerin Arapça ve Farsçadan sınava tabi tutulmasını gerektiren yönetmeliğin, bu maddesinin kaldırılmasıyla mağdur edilmemelerine dikkat edilmiştir¹⁰⁶.

İlahiyat Fakültesi genel olarak dini konularda bilimsel incelemeler yapacak gençlerin hazırlanması ve okutulacak derslerin de bu yönde verilmesi hedefleniyordu. Bunun yanında İlahiyat Fakültesi'nden mezun olacak kişilerin iş bulması, diğer Üniversite Fakülteleri'ndeki haklardan yararlanması diğer önemli hedefler arasındaydı. Bu gaye ile yapılan çalışmalar sonucunda Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile yürürlüğe giren 'Cami Hademesi Nizamnamesi' ile İlahiyat Fakülteleri bazı kazanımlar elde etmişlerdir¹⁰⁷.

Fakültede okutulan derslere baktığımızda, Tefsir ve Tefsir Tarihi, Hadis ve Hadis Tarihi, Fıkıh Tarihi gibi Temel Dini derslerin yanında, İçtimai Ahlak

¹⁰³ BCA, Yer Numarası 89- 430.

¹⁰⁴ Ayşe Yanardağ, Tevhid-i Tedrisat Kanununun Uygulanmasında Diyanet İşleri Başkanlığının Rolü, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.49, 2012, s. 245.

¹⁰⁵ BCA, Milli Eğitim Bakanlığı (Genel 1920-28), Yer Numarası 89 430.

¹⁰⁶ BCA, (19.12.1932) 32-78-11 Darülfünun İlahiyat Fakültesi'ne girecek öğrencilerin Arapça ve Farsça'dan sınava tabi tutulmasını gerektiren yönetmelik metni Ek:1.

¹⁰⁷ *Düstur*, Cilt 9, 12 Ağustos 1928, Ankara, 1928, s. 1146-1152.

Dini, İslam Tarihi, Arap Edebiyatı, Felsefe-i Din, Kelam Tarihi, İslam Filozofları, Tasavvuf Tarihi, Felsefe Tarihi, İslam Bediatı, İslam Mezhepleri Akvam-ı İslamiyye Etnografyası, Türk Tarihi Dinisi dersleri bunların yanında Arapça Farsça ve Fransızca'da okutulmuştur.¹⁰⁸ Aşağıdaki tabloda dersler ve derslere giren öğretim görevlileri verilmiştir.

Öğretim Üyeleri	Girdiği Ders
Şevket Bey	Tefsir ve Tefsir Tarihi
Hüseyin Avni Bey	Hadis ve Hadis Tarihi
İzmirli İsmail Hakkı Bey	Fıkıh Tarihi
İsmayil Hakkı Bey	İslam Bediiyatı
Mehmet Ali Ayni Bey	Tasavvuf Tarihi
Fuat Bey	Türk Tarih-i Dînîsi
Halil Halit Bey	Akvâm-ı İslamiyye Etnografyası
Şerafettin Bey	Kelâm Tarihi
Nimet Bey:	Dîn-i İslam Tarihi
Şekip Bey	Felsefe-i Din
Ziya Bey	Hâlihazırda İslam Mezhepleri

Tablo 2.1: Darülfünun bünyesinde kurulan İlahiyat Fakültesinde okutulan dersler ve Fakültede ders veren öğretim üyelerini¹⁰⁹

İlahiyat Fakültesi kurulduğundan sekiz yıl sonra mezunlarının iş bulamaması ve öğrenci sayısındaki düşüklük gerekçe gösterilerek 31 Mayıs 1933 tarihinde 2252 no'lu Kanun ile Darülfünun ve bağlı fakülteler 31 Temmuz 1933'te kapatılmıştır. Darülfünun'un kapatılmasından kısa bir süre sonra 18 Kasım 1933'te Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İstanbul Üniversitesi açıldı. Ancak bu fakültenin bünyesinde İlahiyat Fakültesi yerine Edebiyat Fakültesine bağlı İslam Teknikleri Enstitüsü kurulmuştur¹¹⁰.

2.2.2. İmam Hatip Okullarının Açılması

Medreseler kapatıldıktan sonra Darülhilafe ve Anadolu'daki taşra mektepleri Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesi gereği İmam Hatip

¹⁰⁸ Hidayet Aydar, Darülfünun İlahiyat Fakültesi ve Türk Kültür Hayatına Katkıları, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, Yıl: 2006, s. 26.

¹⁰⁹ Hidayet Aydar, a.g.e, s. 27.

¹¹⁰ Hidayet Aydar, a.g.m, s. 28.

okullarına dönüştürmüştür¹¹¹. Bu nedenle İmam Hatip Okulları'nın ilk öğrencileri medrese öğrencileri olmuştur. Kanuna göre medreseden çevrilen okulların son sınıfına bile kayıt yapsa mezun olma hakkına sahiptir. Bursa'da İmam Hatip Mektebi'nden mezun olan Mehmet Naci Efendi'ye verilen Şahadetname (Diploma) bunun örneğidir¹¹².

İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Okulları'nın açılmasından sonra mecliste bu konu ile ilgili tartışmalarda başlamıştır. Eleştirilere bakıldığında bir kısım Milletvekilleri okullardaki programların yetersiz olduğunu düşünmüş, diğer bir kısım Milletvekilleri ise açılan İmam Hatip Okulları'ndan sayısının ihtiyacı karşılayamadığı söylemiştir. Sivas milletvekili Rahmi Bey İmam Hatip okullarının sorunları ile ilgili şunları söylemiştir. “ *Sonra bir de imam - hatip mektepleri vardır. Orta tadrîsâta merbuttur. Bunlar ilk tadrîsâtta değildir, çünkü bu mektebe ibtidâîyeden çıkanlar gider, yüksek tadrîsâtta da değildir. Zira buradan çıkanlar İlahiyat şubesine veyahut yüksek mekteplere gider. Şu halde orta tadrîsâta dâhil olduğu halde Orta Tadrîsât Kanunu bu mektepler hakkında niçin tatbik edilmiyor?* ”¹¹³” Rahmi bey'in eleştirdiği asıl nokta ile ilgili başka milletvekilleri de aynı eleştirileri yöneltmiştir. İmam hatip okullarından mezun olan öğrencilerin İlahiyat Fakültesi'ne gitmesinin çok zor olması noktasında eleştiriler birleşmiştir. Çünkü İlahiyat Fakültesi, Düz lise mezunlarını almaktaydı. Konu ile ilgili milli eğitim bakanı ise İlahiyat Fakültesine gitmek isteyenlerin İmam Hatip Okulları'ndan çıkıp liselerin edebiyat bölümlerine giderek İlahiyat Fakültesine gidebileceklerini söylemiştir¹¹⁴.

İmam Hatip Okulları'ndan mezun olanların İlahiyat Fakültesi'ne gidememe konusu mecliste uzun süre tartışılmıştır. Sonrasında ise tartışmalar İmam Hatip Okulları'nın programlarının yetersiz olması üzerinden devam etmiştir. Eleştiriler karşısında Milli Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi programla ilgili çalışmaların devam ettiğini söylemiştir. Aslında Hamdullah Suphi de İmam Hatip Okulları'nın İlahiyat Fakültelerine kaynak olmasını destekliyordu, ancak Hamdullah Suphi'nin fikirlerine karşı çıkan eski Milli Eğitim Bakanı Saruhan

¹¹¹ Mustafa Öcal, İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülakatlar ve Şahadetname Örnekleri, *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c:12,sayı:2. 2003. s. 51-100.

¹¹² Mehmet Naci Efendinin Bursa İmam Hatip Mektebinden aldığı şahadetname ve şahadetnamede geçen ifadeler için bkz. ek 2.

¹¹³ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 15, içtimaa Senesi 2, s. 179-182.

¹¹⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 15, içtimaa Senesi 2, s. 188.

Milletvekili Vasfi Bey, İmam Hatip Okulları'nın Meslek Okulu olduğunu ve bunları başka bir görev verilemeyeceği, doğal olarak İlahiyat Fakültelerine kaynak olamayacağını söylemiştir. Ona göre Darülfünun tek kaynağı düz liselerdir¹¹⁵. Bu tartışmalar sonucunda Mart 1924 yılından itibaren İmam Hatip Okulları açılmaya başlanmıştır. Bu okullar nerde açılmışsa o şehrin ismi de okulun ismine eklenmiştir. İstanbul İmam Hatip Mektebi, Ankara İmam ve Hatip Mektebi, Kütahya İmam ve Hatip Mektebi, Bozok İmam ve Hatip Mektepleri açılmış ve bu sayı 34'e ulaşmıştır¹¹⁶.

İMAM VE HATİP MEKTEBİ AÇILAN YERLER	İbdida-i Hariç			İbdida-i Dahil			1923-1924'de ilk kayıt toplamı	1924-1925	1925-1926	1926-1927	1927-1928	1928-1929
	1.sınıf	2. sınıf	3. sınıf	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf						
Edirne	6	3	3	-	-	-	12	-	-	-	-	-
Erzurum	56	14	6	7	4	-	87	43	-	-	-	-
Isparta	20	17	9	-	-	-	46	83	69	-	-	-
İstanbul	127	75	82	56	31	32	403	156	98	255	14	41
Eskişehir	42	6	3	3	9	2	65	58	-	-	-	-
Ödemiş	29	12	7	9	4	3	64	-	-	-	-	-
Urfa	18	9	5	-	-	-	32	29	-	-	-	-
Afyon	32	19	6	-	-	-	57	57	51	-	-	-
Amasya	19	13	6	2	-	3	43	19	-	-	-	-
Antalya	66	-	-	-	-	-	66	48	37	-	-	-
Ankara	37	16	6	5	6	3	99	60	37	-	-	-
Balıkesir	60	19	9	5	6	3	99	60	37	-	-	-
Bursa	55	19	9	13	8	4	108	65	57	-	-	-
Yozgat	55	-	-	-	-	-	55	51	34	-	-	-
Bolu	54	24	15	4	5	10	112	94	85	-	-	-

Tablo 2.2: 1923-1929 yılları arasında açıldıkları yerler ve öğrenci sayıları¹¹⁷

¹¹⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 18, İçtima Senesi 2, s. 329.

¹¹⁶ Mustafa Öcal, İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülakatlar ve Şahadetname Örnekleri, a.g.e, s.43

¹¹⁷ Mustafa Öcal, İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülakatlar ve Şahadetname Örnekleri, a.g.e, s.49

Yukarıdaki tabloda İmam Hatip Mekteplerinin açıldıkları yerler ve öğrenci sayıları ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. İmam Hatip Okulları açıldıktan sonra bu okuldan mezun olan öğrencilerin durumu ile ilgili problemler devam etmiştir. İmam Hatip Okulları'ndan mezun olan öğrenciler öğretmen okullarıyla aynı dersleri almalarına karşın öğretmen olamamaları ile ilgili talep ve şikâyetlerde bulunmuşlardır. 1925 yılında bu konu ile ilgili hatiplik görevine müracaat edip ancak herhangi bir sonuç alamayan bir kişi milli eğitim bakanlığına bir şikâyet dilekçesi yazmıştır. Dilekçede geçen ifadeler aynen şu şekildedir: “*Bendeleri imam ve hatip mezunlarındanım münhall bulunan câmi-i şerîfesine imâmet ve hitâbetine tayinimiz mektebin gayesinden bulunmakta verilen şehâdetnâme vazife-i imâmet ve hitâbeti îfâ için iktidarımızın kâfi olduğunu göstermektedir. Bu kere münhall bulunan Lalapaşa câmi-i şerîfi hitâbetinin uhdeme tevcîhi için tevcîh-i cihât komisyonu riyâset-i fazılânesine müracaatta bulundum. Alelittlak hatib-i sabıkın evlâdı ve camî-i şerîf imamının bize tercih edileceği cevabı verildi.(...)*Meslek mektebinden neşet ettikten sonra hakkımız olan bu gibi bir vazifeyi tevcihinde tahdit etmek mektebin bahsi eylediği imtiyazı ehemmiyet vermemekten başka bir şey değildir. Lütfen keyfiyetin riyâset-i mezkûr eden isti'lâmıyla hukukumuzun muhafazasına icâb ederse bu babdaki imtihanın te'hîriyle alınacak cevaba göre muamele edilmek üzere istid'â'nın irsâli hususuna müsaade buyrulmasını istirham ederim.”¹¹⁸ Sözleriyle haksızlığa uğradığını ifade etmişti. İmam Hatip Okullarından mezun olan ve iş bulma konusunda sıkıntı yaşamaları meclis gündeminde de tartışılmıştır. Isparta Milletvekili İbrahim Bey Isparta'daki İmam Hatip Okulunun ödeneğinin yetersiz olması ve öğrenci sayısındaki ciddi azalmadan dolayı kapandığını ifade etmiştir¹¹⁹.

12 Ağustos 1928'de çıkan ‘Cami Hademesi Nizamnamesi’ ile bazı düzenlemeler yapılmış ve İmam Hatip Okulları'na yeni dersler ilave edilmiştir. Ancak yapılan değişiklikler İmam Hatip Okulları'na pek fayda vermemiş, gerek öğretmenlik yapma şanslarının olmaması gerekse imam ve hatip alımlarında öncelik tanınmaması halkın bu okulları tercih etmemesine neden olmuştur. 1931-1932 yıllarında sayıları 29 olan İmam Hatip Okulları öğrenci yokluğu gerekçesiyle kapanmış, sonrasında 1933'te İlahiyat Fakültesi de kapanmıştır.

¹¹⁸ BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Numarası 192 313 19.

¹¹⁹ BCA, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 76 376.

İslami İlimler Enstitüsü ise Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde 1936 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir¹²⁰.

Görüldüğü gibi halkın beklentilerinin karşılanması adına bir takım düzenlemeler yapılmışsa da uzun vadeli olamamışlardır. Açılan okullara yeterli devlet desteğinin olmaması, bu okullardan mezun olacak kişilerin gelecekte işsiz kalma kaygısı halkın bu okullara yeterli ilgiyi gösterememesinin asıl nedeni olarak gösterilebilir ayrıca dönemin siyasi anlayışı bu okulların gelişimini doğrudan etkilemiştir. Bu anlayış din eğitimi yeterli oranda desteklememiştir. Ve kurumların kapanmaması için de herhangi bir alternatif bulma yoluna gidilmemiştir.

2.3. Milli Şef Dönemi'nin Başlaması ve Dönemin Siyasi Gündemi

10 Kasım 1938 yılında Gazi Mustafa Kemal Atatürk vefat edince Cumhurbaşkanlığı'na İsmet İnönü getirilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu tarihten sonra Türkiye'de artık Milli Şef¹²¹ dönemi olarak bilinen dönem başlamıştır. Türkiye siyasi tarihi açısından son derece önemli olan Milli Şef Döneminde, Hatay'ın Anavatana katılması, İkinci Dünya Savaşının başlaması, Erzincan depreminin yaşanması gibi birçok iç ve dış siyasi ve toplumsal gelişmeler yaşanmıştır. Atatürk'ün vefatından sonraki yedi yıl İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle geçmiştir, her ne kadar devlet fiilen savaşa girmese de ekonomik anlamda savaşın etkileri fazlasıyla hissedilmiş, yatırımlar durmuş ve II. Sanayi Kalkınma Planı uygulanamamıştır. Diğer yandan 1950'ye kadar çağdaşlaşma alanında olumlu ve olumsuz gelişmeler de yaşanmıştır¹²². Bu bölümde Milli Şef Döneminde meydana gelen olayların siyasi yönünden ziyade eğitim de yapılan değişiklikleri, din eğitiminin, eğitim-öğretim kurumlarındaki durumu üzerinden durulacaktır. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün konu

¹²⁰ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s. 142.

¹²¹ Milli Şef kavramının çıkış noktası, 3 Nisan 1939 da seçimlerin yenilenmesi ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi olayıdır. Bu seçimden sonra İsmet İnönü Milli Şef, Ebedi Şef isimleriyle anılmıştır. Çünkü Atatürk'ün vefatından sonra CHP Genel başkanlığına birini seçmek için 26 Aralık 1938 de CHP kurultayında bir tüzük değişikliği yapılarak “ Devlet Başkanı İsmet İnönüye, totaliter rejimlerdeki gibi değişmez genel başkanlık hakkı tanınmıştı” (daha fazla bilgi için bkz. ¹²¹ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, III, 1939-1945, Milli Şef Dönemi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.8-9

¹²¹ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, III, 1939-1945, Milli Şef Dönemi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s.3

¹²² Suna Kili, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Kültür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2011, s. 164.

ile ilgili demeçleri, bu dönemde söz konusu konu ile ilgili yapılan siyasi tartışmalar ekseninde eğitimin aldığı şekil ve izlenen politika incelenecektir.

İsmet İnönü döneminde eğitim, Gazi Mustafa Kemal Atatürk döneminde olduğu gibi kalkınmanın ve modernleşmenin bir gerekliliği olarak görülmüş ve dönemin laik milliyetçi politikası bu dönemde de aynen devam etmiştir¹²³. Dönem dönem hümanistik akımların etkisinde kalsa da milli anlayış korumaya devam edilmiştir.

2.4. Milli Şef Döneminde Din Eğitime Yaklaşım ve Din Eğitiminin Tasfiye Süreci

Milli Şef Döneminde genel olarak dine ve din eğitime olan bakış zamanla kendini kanuni düzenlemelerle göstermiştir. Zaman zaman bu tedbirlere karşı halk tepkisi olsa da bu uygulamalar DP iktidarının geldiği 1950’li yıllara kadar devam etmiştir. Arapça Ezanın yasaklanması, dilde sadeleşme gerekçesiyle Arapça ifadelerin yasaklanması, Dini basının ve din ile ilgili yazılan kitap ve eserlerin engellenmesi bu uygulamalardan bazılarıdır¹²⁴. 1938’de bazı yayınlar dini propaganda yaptıkları gerekçesiyle kapatılmıştır. Bu kapatma durumları sonraki yıllarda devam etmiş; 1939’da bir, 1944’te iki, 1945’te üç yayın organı aynı gerekçelerle kapatılmıştır, İstanbul’da basılan ve yazarlığını İsmail Nazım Ergenel’in yaptığı ‘Enam-ı Şerif’ adlı broşürler toplatılmış¹²⁵, Yine İstanbul’da Mustafa Kocabaş tarafından yazılmış olan ‘Din Kılavuzu’ isimli eser¹²⁶, İman ve Amel isimli kitap, bunların yanında Ayet, Hadis ve ahlaki konularla ilgili Arapça belgeler,¹²⁷ ‘Çocuklarımıza Din Okuma Kitabı’ adlı kitap gibi birçok eserin satışları yasaklanmıştır¹²⁸. Bu konu ile ilgili süreli ve süresiz yayınların yasaklanması uzun yıllar devam etmiştir. Yine Kuran Kurslarının kapatılması ve buna bağlı olarak kuran kursu öğretmeni sayısı da bu doğrultuda azalmıştır. Tablo 7’de bu durum açıkça görülmektedir.

¹²³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kral), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s. 415–416.

¹²⁴ Zeynep Özcan, Psiko-Sosyal Açından İnönü Dönemi Dinî Hayatla İlgili Bazı Değerlendirmeler, *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2014, s. 64.

¹²⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA.), 030.18.01.85.97.15.

¹²⁶ BCA. 030.18.01.85.97.17.

¹²⁷ BCA. 030.18.01.86.14.16.

¹²⁸ BCA. 030.18.01.107.103.13.

Yıl	Kur'an Muallimi Sayısı
1925	10
1931	9
1935	14
1939	28
1950	131
1965	1000

Tablo 2.3: Türkiye’de 1925-1965 yılları arası Kur’an-ı Kerim Muallimi sayısal tablosu¹²⁹

2.4. Milli Şef Dönemi Milli Eğitim Şûraları

17-29 Temmuz 1939'da Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında Ankara'da toplanan 1. Milli Eğitim Şûrası, tek bir konu ile ilgili değil, genel anlamda ülkenin eğitim sisteminin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Eğitim camiasında önemli insanların bir araya geldiği bu toplantıda eğitimle ilgili sorunların görüşülmesi ve bu sorunların çözüme ulaştırılması nihai hedef olmuştur¹³⁰ Şûranın toplanış amacını ve hedeflerini dönemin Milli Eğitim Bakanı aynı zamanda şura başkanı Hasan Ali Yücel şöyle ifade etmiştir: “Girmiş olduğumuz yepyeni uygarlık yaşamının zorunlu ihtiyaçlarına göre yeniden kurulan ve bütün öğretim derecelerinde gerçekleşmesini asıl görev bellediğimiz Kemalizm ilkelerinden hız alan eğitimimizin, bu kurullardan elde ettiği yararları göz önünde tutan Büyük Millet Meclisi, kültür meselelerini 28 Maarif Şûrası adıyla toplanacak yetkili bir kurula incelettirmeyi yasal bir zorunluluk ile icra makamlarının sorumluluğuna bir ödev olarak vermiştir.”¹³¹ Yücel konuşmasına şöyle devam etmiştir: “Cumhuriyet Maarifine ait meseleler üstünde düşünülürken, kültür hayatındaki tecrübe ve bilgileriyle ün almış şahsiyetlerin fikirlerine başvurmak ve onları dinlemek, öteden beri Cumhuriyet Hükümeti’nin ehemmiyetle iltizam ettiği bir usuldür.

Daha Millî Mücadele yıllarında, düşman toplarının hükümet merkezimizin yakın ufuklarını sarstığı en buhranlı bir devrede, Ebedi Şef, büyük Atatürk Ankara'da toplanan Maarif Kongresini bizzat açmış ve bununla kültür

¹²⁹ Zeynep Özcan, a.g.m, s.65-70.

¹³⁰ Muzaffer Deniz, Milli Eğitim Şûralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, Isparta 2001, s. 21.

¹³¹ Muzaffer Deniz, a.g.e, s. 21.

meseleleri etrafındaki müzakere ve münakaşaların hayati ehemmiyetine tarihi bir işaret vermişti. Muhterem arkadaşlar, kanaatimce bütün Maarif Teşkilatı tam ve mükemmel bir uzviyet alabilmek için her uzvunun birbiriyle alakalı, birbiriyle münasebetli bir surette işlemesi lazımdır. Ortaokul öğretmenleri, ilkokuldan gelen çocukların zayıf olduklarını söylüyorlar.

Lise muallimleri aynı şikâyetleri, ortaokula yükletiyorlar. Üniversite ve yüksek mektepler ise liseden gelen çocuklarımız şu ve bu noktalardaki kuvvetsizliğinde ısrar ediyorlar. İlkokula giren çocuğun içinde yaşadığı dar muhitte başlayan bu şikâyet dairesi, burada kapanmış gibi görünür. Fakat aldanmamalıdır. Çünkü üniversitenin ve yüksek mektebin verdiği mezundan da hayat şikâyet ediyor ve devre, bu şikâyetin ancak umumi hayat ve geniş muhite dayanmasıyla kapanıyor. Mevcut öğretim bünyesini nasıl kurmalıyız ki her parçası birbirinden haberli olarak işleyebilsin.¹³² "

Birinci Milli Eğitim Şûra'sında din eğitimi ile ilgili dolaylı da olsa ahlak eğitimi ile ilgili bir birkaç konuşma yapılmıştır. Sigara ve içki gibi zararlı alışkanlıkların üzerinde durulmuş, genel olarak CHP parti programları ekseninde devam eden toplantıda eğitim ile ilgili birçok problem görüşülmüştür¹³³.

İlk Millî Eğitim Şûra'sının toplanış amaçları ana hatlarıyla şöyledir:

- 1.Milli eğitimin uyumlu bir örgüt haline gelmesi ve bu yönde çalışması*
- 2.Öğretim kademeleri arasındaki kopuklukların giderilmesi ve uyumlu bir geçişe olanak sağlanması,*
- 3.Köylerdeki İlköğretim işlerine önem verilmesi,*
- 4.Köy öğretmenliğine kaynak olacak köy çocuklarına deste verilmesi,*
- 5. Köy okullarındaki üç sınıflı okulların beş sınıfa çıkarılması,*
- 6.Köylerdeki öğretmen açığının giderilmesi ,*
- 7.Köy okulları açılırken köylülerden destek alınması,*

¹³² <https://ttkb.meb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 28. 12. 2017).

¹³³ Ayhan Öz, Heyeti İlmîye toplantıları ve Milli Eğitim Şuralarında Din Eğitimi, *Sakarya Üni. İlahiyat Fak. Der.*, Cilt: 16, Sayı, 29, 2014, s. 132.

8.Vatandaşlık bilinci ve cumhuriyet felsefesinin bu okullarda aşılması,

9.Türkçeye gerekli özenin gösterilmesi,¹³⁴

Şurada alınan kararlar ise kısaca şöyledir:

1. Köylerdeki ilkokulların sınıf sayıları arttırılmış üç olan sınıf sayıları beşe çıkarılmıştır.

2. ortaokullarda derslerin öğleden önceye alınması önerisi kabul edilmiştir ayrıca liselerde öğleden sonra zorunlu olması eğitimin öğretmen gözetiminde yapılması önerileri de kabul görmüştür.

3. Ortaöğretim kurumlarının planları hazırlanırken şehirlerin ihtiyacı dikkate alınması kararlaştırılmıştır.

4. Erkek teknik, kız teknik ve ticaret öğretim kurumlarının yönetmelikleri üzerinde tartışılmış bu okulların programları karara bağlanmıştır. Yine ders kitaplarının tek tik kitaplar olması ve bu kitapların devletin önerdiği kitaplar olması kararlaştırılmıştır.

5. Yüksekokul ve fakülteler Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.¹³⁵

Milli Eğitim Şura'ları Türk eğitim tarihinde önemli yere sahiptir. Eğitim ile ilgili her konunun tartışıldığı, karara bağlandığı, önemli değişiklik ve gelişmelerin yaşandığı bu şuralar Türk eğitim sistemine yön vermiştir ilki 1939'da toplanan Milli Eğitim Şura'ları belirli tarihsel aralıklarla toplanarak eğitim politikaları belirlenmeye çalışılmıştır.¹³⁶

2.5. Milli Şef Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim Programları

İsmet İnönü Dönemi'nde eğitim politikaları CHP programından hareketle oluşturulmuş, ilkokuldan başlayarak çocukların zeka ve yetenekleri ışığında onları

¹³⁴ Muzaffer Deniz, a.g.e, s. 22.

¹³⁵ MEB, Birinci Maarif Şûrası, İstanbul 1991, s. 10-14.

¹³⁶ Muzaffer Deniz, Milli Eğitim Şuralarının ve Eğitim Politikalarına Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001, Isparta, s. 21-29.

yetiştirmek ve geleceklerinin şekillenmesine yardımcı olmak olarak ifade edilmiştir.¹³⁷

Başbakan şükrü Saraçoğlu hükümetinde eğitim anlayışı daha çok milliyetçi değerler üzerinden yürümüş ve Türklük ruhuna vurgu yapılmıştır. Dönemin milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel hükümet programında eğitim ile ilgili şunları söylemiştir: *“Bugünkü Türk vicdanı vatanın her gün biraz daha kuvvetlendiğini Türk milletinin her gün biraz daha refaha kavuştuğunu ve bilhassa Türk köylüsünün her gün biraz daha yükseldiğini anlamak ve köylü ile bilgi ve toprağı birleştiren bir ideale doğru yürüdüğümüzü görmek istiyoruz. Hepimiz bu idealin yolcularıyız. Ve muvaffak olacağımıza inanıyoruz. Son yılların gayretiyle dünyadaki arkadaşlarının safına çıkmış olan üniversitelerimiz, yüksek mekteplerimiz ve bunları dolduran gençlerimiz her gün ağırlaşan bilgileri ve artan adetleri ile ideale doğru hamleler yapmağa hazırlanıyor. Onun için bu gençlerdeki heyecanları beraber yaşamak ve onlarla daha çok çalışmak kararındayız.*

Bugün için henüz pek çok olmakla beraber Köy Enstitüleri köylerimizi ve köylülerimizi daha şimdiden yükseltmeğe başlamıştır. Bu iki uç arasındaki yüz binlerce Türk genci bir tek yoldan aynı hedefe yürümek için hazırlanıyor. Köylüyü topraksız, toprağı da köysüz bırakmayacağız. Ve yavaş yavaş toprağı, sanatı ve tekniği sadece bilginin emrine geçireceğiz.” Hasan-Âli Yücel, hükümet programında eğitime ciddi bir kaynak ayrıldığını ifade ederek 14,5 milyon liranın eğitim için ayrıldığını söylemiştir. ¹³⁸ Bu dönemde kırsal kesimlerde eğitim özellikle köy enstitüleri ve halk evleriyle sağlanmıştır.

2.6. Çok Partili Sürecin Başlamasıyla Milli şef ve CHP’nin Din Politikalarında Yaşanan Değişim Süreci

Çok partili hayatın başlaması ile birlikte CHP’de bazı politikalarda değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle eğitim politikasında gözle görülür bir yumuşama olmuştur. Din politikasında başlayan liberalleşme, Recep Peker Hükümeti ve sonrasında Hasan Saka Hükümeti döneminde devam etmiş, Din eğitimi taleplerinin karşılanması için bir takım adımlar atılmıştır. şemsettin

¹³⁷ Filiz Meşeci, Betül Bayır, İsmet İnönü Dönemi Eğitim politikaları, <http://dergipark.gov.tr/> 20.03.2018, s. 30.

¹³⁸ Filiz Meşeci, Betül Bayır, a.g.e, s. 32.

Günaltay Başbakan olmasıyla birlikte hükümet programında din eğitimi ile ilgili somut girişimler başlamış ve parti programında din eğitimi ile ilgili hükümlere yer verilmiş ve okullarda din derslerinin verileceği vaat edilmiştir¹³⁹. Bu gelişmelerin yaşanmasının elbette bazı sebepleri vardır. 1930-1940'lı yıllar arasında din öğretiminin tamamen bitme noktasına gelmesi, Ayrıca DP'nin kurulması ve siyaset sahnesine girmesi en önemli sebepler olarak gösterilebilir. Bu nedenle seçim için meydanlara inen CHP, vatandaşların isteklerini yerine getirme vaatlerinde bulunmuştur. Vatandaşın öncelikli isteklerinden bir tanesi de dini konularda bazı yenilik ve değişikliklerin yapılmasıdır.

Tek Partili Dönemde din eğitiminin yasaklanması, 1932'de Ezan'ın Türkçeye çevrilmesi, bazı köy ve kasabalarda cenazeyi kaldıracak din görevlisi bulmakta zorlanacak seviyeye gelmesi, vatandaşın böyle bir istekte bulunmalarının ana gerekçeleri olarak gösterilebilir. Bu talep ve istekler ilk defa 2 Aralık 1947'de CHP'nin yedinci kurultayında gündeme gelmiştir.

2.7.1. Hasan Saka Hükümeti Dönemi ve CHP VII. Kurultayında Din Eğitimi Tartışmaları

Hasan Saka, kabinede tam anlamıyla hakimiyet sağlama gayretlerine karşın CHP'de özellikle VII. Kurultay öncesi aşırılarında aynı gayret içinde oldukları söylenebilir. Recep Peker hükümetinde güçlü olan ve din eğitimi ile ilgili karşıt fikir beyan eden bu kişiler VII. Kurultayda tartışmaların merkez noktasında olan kişilerle aynıdır. CHP'de liberalleşen ve din eğitimine olumlu bakan vekillerle sert tartışmalara girmişlerdir.

1923'ten beri ülke idaresini tek başına yürüten CHP'nin izlemiş olduğu mevcut politikalar açısından dönüm noktası olan ve sonraki dönemde özellikle 1947-1948 yılları arasında din eğitimi ve öğretimi alanında önemli gelişmelerin önünü kaçıran 1947'de toplanan CHP'nin VII. kurultayı¹⁴⁰ ciddi tartışmaların gölgesinde başlamıştır. Kurultay'da Hamdullah Suphi Tanrıöver'in görüşleri tartışmaların başlangıç noktası olarak gösterilebilir. Tanrıöver Ülkede din adamları ihtiyacının hat safhada olduğunu belirtmiştir. Tanrıöver'in konu ile ilgili yaptığı şu konuşma dikkat çekicidir. '' *TBMM'deki tartışmalardan sonra dışarıya*

¹³⁹ Serdar Kara, Tek Partiden Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Türkiye'de Din Politikaları'ndaki Değişim Üzerine, Selçuk Üni. Sos. Bil. Ens, Yüksek lisans Tezi, Konya, 2012, s. 151-153.

¹⁴⁰ Halis Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, s. 107.

çıkıtığım zaman altı tane Meclis hademesi yanıma geldi, gözleri yaşlı olarak şunları söyledi: ‘Vallahi billahi, altı köyümüzde bir tek imam kaldı. Ölülere nöbet bekletiyoruz. Ondan kalkıp bu köye geliyor ve boyuna köy değiştiriyor. Eğer bize imam ve hatib vermezseniz, ölülerimizi köpek leşi gibi toprağa gömeceğiz’’ diyerek’’¹⁴¹ Olayın vahametini ifade etmiştir. Ayrıca türbelerle ilgili düşüncelerini de ifade etmiştir. Tanrıöver’e göre Türk gençliğini milliyetçi bir eksende yetiştirilmesinin yolu onların ecdadını iyi tanınması ile mümkündür bunun yolu ise Türk büyüklerinin türbelerinin tekrar açılmasıydı. Milliyetçilik ile maneviyat arasında bağ kuran Tanrıöver, bu görüşlerinden dolayı şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Taner Timur ve Gazeteci Yunus Nadi, Tanrıöver’i eleştirilerin başındaki kişilerdir. Yunus Nadi, Tanrıöver’i eski görüşlerini terk ederek günün şartlarına uygun davranmak için ‘dinci’ kesildiğini iddia etmiş ve Atatürk devrimlerine karşı olduğunu söylemiştir. Bu eleştirilerin yanında CHP’de Tanrıöver’in fikirlerini onaylayan ve destekleyen ciddi bir kitlenin olduğu söylenebilir. Nitekim kurultayda din eğitiminin verilip verilmemesinden ziyade nasıl verileceği ile ilgili artık tartışmalar başlamıştı. Bir kısım delegeler din eğitimi ile ilgili açılacak olan bu okulların Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer almasını isterken diğer bir grup ise Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu konuda Yetkin olmasını savunmuştur, diğer bir görüş ise Milli Eğitim Bakanlığı denetiminde özel kursların açılmasıdır. İlahiyat Fakültesi’nin açılması da ayrıca tartışılan konular arasındadır¹⁴². Esasında tartışmalar iki farklı görüş ekseninde devam etmiştir. Din eğitimi savunanlar ile din eğitiminin laikliğe aykırı olduğunu savunanlar¹⁴³.

Laiklik ile ilgili tartışmalara parti programının maddesinin okunmasıyla başlamıştır. Programın maddesi aynen şöyledir: “*Partimiz, devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin muasır medeniyete, ilim ve fenlerin temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini, din fikirlerinin devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutulmasını, milletimizin her yönden ilerleyip yükselmesinde başlıca muvaffakiyet amili görür. Din anlayışı vicdan işi olduğundan, her türlü taarruzdan ve*

¹⁴¹ CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara 1948, s. 457.

¹⁴² Pir Murat Sivri, Türkiye’de Din Eğitim Öğretimine Yeniden Dönüş Süreci, *Anayasay Dergisi*, Sayı:1, yıl:1, 2017, s. 37.

¹⁴³ Dönemin Gazetelerinden kudret Gazetesini Hmam hatip Okulları açılacağı ile ilgili haber ve bu habere CHP’nin tepkileri Ek: 3’tür.

müdahaleden masundur. Hiçbir vatandaşa kanunların menetmediği ibadet ve ayinlerden dolayı karışılmaz”¹⁴⁴kurultayda ise laiklik konusu şöyle belirtilmiştir.

Madde 13: *partimiz dinle devlet ve siyaset işlerini birbirinden ayrı ayrı tutar din anlayışı Vicdan işi olduğundan her türlü Tanrı'dan korunmuştur. Kanunların izin verdiği çerçeve içinde yaptığı ibadetlerden dolayı hiçbir vatandaşa karışılmaz. Partimizin milli dilin ve milli kültürün Diyanet yolları ile yabancı dil ve kültürlerden etkilerine karşı korunmasını Türk milletinin bugünü ve geleceği için gerekli sayar*¹⁴⁵. Bu maddeler okunduktan sonra çok sayıda delege söz istemiştir. Kurultayı önemli kılan asıl mesele ise din eğitimi ile ilgili bazı milletvekillerinin talep ve önerileridir. Konu ile ilgili ilk konuşan Sinop delegesi Vehbi Dayıbaş olmuştur. Dayıbaş, medrese tarzı geri kalmış kurumların artık kaldırıldığını din öğretimi için bir engel teşkil edecek herhangi bir unsurun kalmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁶ Konuşmasına şöyle devam eden Dayıbaş: “*Hurafat anlaşılmış ve inkılâp benimsenmiş olduğuna göre, Millî Eğitim Bakanlığı'na tanzim edilecek bir programla, ilkokullarda çocuklarımıza din esasları hakkında bilgi vermenin zararlı olmadığı gibi, ahlakî büyük faydalar tevliid edeceğine de kuvvetle inanıyorum... Bizim çocuklar ibadette ne okuyacaklar? İşte bu hususta çocuklarımıza bilgi verilmesini istiyoruz.*

Millî Eğitim Bakanlığı'na hususi din dersi hakkında teşebbüse geçilmiş ise de, hususi tedrisat, hem imkânsız, hem de bu millet için zararlıdır. çünkü yedi yaşında ilk tedrisat mecburi olduğuna ve ilk tedrisat hayat için kâfi gelmediğine göre, orta okul zarurîdir. Bundan sonra on beş yaşındaki bir genç, kabiliyetine göre, ya üst tedrisata veya hayata atılır. Burada da ayrıca hususi tedrisata imkân bulunamaz. Aynı zamanda zararlıdır. Çünkü hayata kâfi gelmeyen ilk tedrisatla iktifa ederek, hususi tedrisata dönen çocuk, hayatta muvaffak olamayacağı gibi, ileride memleket için istifadesi muhakkak olan zekâlar da bu suretle söndürülmüş olacaktır.

Bu mesele, hiç olmazsa haftada iki ders okutulmak üzere, resmî mekteplerde halledilebilir ve birçok yerlerde de mahallen öğretmen tedariki mümkündür. (...) Bu derslere devam mecburi olmayacağından, tanzim edilen ders programında haftada ihtiyari iki ders yeri ayırmak imkânı olmuyorsa, haftada iki teneffüsten

¹⁴⁴ Parti programının tamamı için bkz. Tunaya, Siyasi Partiler, s. 584-596.

¹⁴⁵ CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara, 1948, s. 50.

¹⁴⁶ CHP Yedinci Kurultay, Tutanağı, Ankara, s. 448.

*çocuklarımızı mahrum etmek suretiyle, bu işin temini kâbil olur.*¹⁴⁷” Önerilerinde bulunmuş ve ilkokullarda din eğitimi dersinin gerekliliğini savunmuştur. Çorum delegesi Abdulkadir Güney’de toplum için dinin öneminden bahsetmiş, toplumsal ahlaki ve vicdani gelişimde dinin önemli bir unsur olduğunu ilkokulların yanı sıra Üniversitede de din eğitimi sağlanması gerektiğini savunmuştur¹⁴⁸. Güney konuşmasında: “*Neslimizi yetiştirmek maksadıyla din tedrisatına önem vermek ve çocuklarımızı dinî bilgilerle teçhiz edebilmek için, bir tarafta, ilk okullarda iptidaî mahiyette din dersleri vermekle beraber; diğer taraftan da, bu tedrisatı cahil öğretmenlerden koruyabilmek için, üniversitelerimizde vücuda getireceğimiz ilâhiyat fakültelerinde modern bilgilerle mücehhez, münevver hocalar yetiştirmek lâzımdır... İptidaî mahiyette ilk mekteplere din dersleri ve üniversitelerde de İlâhiyat Fakültesi açılmasını teklif ediyorum.*¹⁴⁹” Sözleriyle İlahiyat Fakültesi’nin açılmasını teklif etmiştir. Sonrasında söz alan adana milletvekili Sinan Tekelioğlu; din adamı eksikliğini “*vatandaş cenaze kaldıracak din adamı bulamıyor*” sözleriyle eleştirmiştir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yapısının değiştirilmesi, özerk bir yapıya kavuşturulması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵⁰ Kayseri Delegesi Şükrü Nayman’da konu ile ilgili şu sözleri söylemiştir: “*Bugün Başbakanlığa bağlı iki müessesemiz vardır. Bunlardan biri, vakıflar idaresi, diğeri Diyanet İşleri Reisliği’dir. Fakat Diyanet İşleri Reisliği’nin vücudu ile ademi müsavidir. Vakıflar idaresi, dinî müesseselere bakmaz ve yaşatamaz durumdadır. İmamlar ve hatipler aç ve sefil bir hâldedir. Otuz lira maaşla imam ve hatip yetişir mi? Bu kadar bir para, memlekette dinî fikirleri, memlekette dinî efkârı besleyemez. Muhtaç olduğumuz din adamları yetiştirilemez. O halde, hiçbir vazifesi olmayan bir müesseseyi kaldırmalıyız.*

Bütün bunlar, bazılarının zannettiği gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın iktidarsızlığından ileri gelmiyor. Salâhiyet vermediğimizden, para vermediğimizden oluyor. Biz bu iki müessesede yepyeni bir teşkilât istiyoruz. İstedğimiz teşkilât şudur: Vakıflar idaresi, dinî müesseselere baksın ve yaşatsın... Diyanet İşleri Başkanlığı, yurttan dinî fikir cereyanlarını büyük bir sorumlulukla tanzim etsin ve yaysın; yine salâhiyetle din adamlarımızı yetiştirsinsin... Garbın ve şarkın muhtelif dinlerini öğretsin...

¹⁴⁷ CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara, 1948, s. 457.

¹⁴⁸ CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, s. 449.

¹⁴⁹ CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, s. 449.

¹⁵⁰ CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, s. 450-451.

Bu müesseseler takviye edildikten sonra, gençliğin muhtaç olduğu manevî gıdayı tattırmak için, mekteplerimizde din dersi okutulmalıdır. Çünkü, bu zaruret belirmiştir. Bundan kaçınmayalım. Millî Eğitim Bakanlığı'nın bir talimatname hazırladığını gördüm. Buna göre, bugün hususî mekteplerde din dersleri okutturulmasına müsaade edilmektedir. Fakat bunlar mahzurludur. Vakıa kontrol edilecektir. Lâkin yine mahzurludur. Resmî mekteplerimizde okutmaktan niçin korkuyorum? (...) Dinden korkmayalım. Ben amele arasına yayılan kızıl tohumların neşvünemasından korkarım. En büyük hassasiyeti bu noktada gösterelim. (...) Manevî varlıkları yıkamayız, mekteplerde dinî tedrisat yapmaya mecburuz.¹⁵¹” Sözleriyle dinin manevi bir ihtiyaç olduğunu ve din eğitiminin sağlıklı yapılabilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatlanmasında değişikliğe gidilmesini savunmuştur.

Bu görüşlere karşı görüş olarak ise Behçet Kemal Çağlar, ikinci oturumda söz alarak ; ‘‘ Gerçek mümin, dindar ve münevver bir insanın, dini, için göreceği en hayırlı iş, bu dinin ve imanın, dünya işlerine ve siyaset oyunlarına rastgele alet edilmemesidir. Din, Allah ile kul, Halik ile vicdan arasında yüce ve temiz yerini muhafaza etmelidir. Biz, Müslüman dininin müminiyiz. Fakat örümcekli kafaların, çorbaya çevirdiği ukalalıklar ve efsaneler manzumesinin de o nispette aleyhtarıyız. Ayakta kalabilmemizin tek şartı olan medeniyet imkân ve icaplarından bizi yıllarca alıkoyan kara taassuba, kızıl emperyalizm kadar düşmanız.’’¹⁵² Sözleriyle taassup tehlikesine değinerek endişelerini dile getirmiştir. Çağlar sözlerine şöyle devam etmiştir; ‘‘Biz, iliklerimize kadar Kemalist’’iz Bizim akidemizce din Devletten ve siyasetten ayırdır. Devlet dine karışamaz. Dinin Devlete karışması hayırlı gibi başlar, ölçüsüz denecek kadar zararlı olur. Devlet dine karışır, hayredeceğim derken alet eder, kadrini küçültür.’’ Diyerek laiklik vurgusu yapmıştır.

Bu iki karşıt görüş arasında orta yolu bulmaya ve tansiyonu azaltmaya yönelik Hasan Tahsin Banguoğlu’da şunları söylemiştir: ‘‘(...) Mademki dinimiz vardır, bunu öğrenmemiz lazımdır; Mademki mabetlerimiz vardır, bunlara bakacağız, bunları güzel ve temiz tutacağız. Mademki mabetlere bakmak için adamlarımız olacak, tabi bunları sefalet içinde bırakmayacağız. Hal böyle iken bu

¹⁵¹ CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, s. 451-452.

¹⁵² CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, s. 453-458.

taleplerin müdafaasında, bizim laiklik tarifimizin sınırları dışına çıkan bazı mütalaalar serdedilmiştir. Bunlar kanaatimce, lüzumsuzdur. Bu talepler, bu istekler, bizim layıklığımızın dışına çıkan talepler değildir. (...) Bu yolda ihmaller, tesyüpler (kayıtsızlık, ihmal) olmuştur. Şimdi istediğimiz bunların izalesidir. Bugün, din orta çağdaki din müesseselerine ait olan sahayı haiz değildir. O muhterem ve mukaddes bir köşededir; hayatımızda yine muhterem ve mukaddes kalacaktır¹⁵³. Kurultay bu tartışmalar ekseninde devam etmiştir.

2.7.2. CHP’de VII. Kurultay Sonrası Gelişmeler

CHP VII. Kurultayında din ile ilgili tartışmalar 1947 Milli Eğitim Bakanlığı'nın Meclis Bütçe görüşmelerinde de devam etmiştir. DP Milletvekili Faruk Nafiz Çamlıbel, eğitim ve öğretimin problemleri üzerinde konuşmuş ve sonrasında din öğretimi ile ilgili bazı görüşlerini ifade etmiştir. Çamlıbel konuşmasında şunları söylemiştir: *“Muhterem Arkadaşlar; Cumhuriyet ve onun başlıca umdelerinden olan laiklik fikirlerinde ve hislerde o kadar kuvvetle kök salmıştır ki, hiçbir mevzuun müzakeresinden pervası yoktur; son zamanlarda bir terfie ve ahlâk meselesi haline gelen din mevzuunu buna misal olarak göstereceğiz. Bu mevzuun Millî Eğitim Bakanlığını ilgilendirdiğinden şüphe edilemez. Nitekim din bilgilerinin memleket çocuklarına ne suretle yayınlanacağı hakkındaki bir suale, muhterem Bakanın, bu hususta bir şekil düşünüldüğü fakat henüz bir neticeye varılmadığı cevabını gazetelerde okuduk. Hemen her Milletvekillerinin her gittiği yerde karşılaştığı aynı suali cevaplandırması için, muhterem Bakanın, buna dair izahatına ihtiyaç vardır. Laiklik bir devlet telâkkisi, din bir aile ve cemiyet telâkkisi olduğuna göre, biri idare ve siyaset, öteki vicdan ve iman yolunda, tedahül etmeden ilerleyebilirler.”¹⁵⁴* Çamlıbel bu sözleriyle CHP’nin din eğitimindeki mesafeli yaklaşımını eleştirmiştir. Trabzon Milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu’da din eğitiminin gerekliliği üzerinde durmuş ve şunları söylemiştir: *(...) Şurada elimde Fransızların 1947-1948 ortaokulları müfredat programı ile Belçika ilkokullarının müfredat programları var, bunları uzan uzadıya okuyup başınızı ağrıtmak istemiyorum. Bakınız, neler öğretiyorlar, çocuklara. Ailelerine karşı, büyüklerine’ karşı, büyük adamlara karşı, geçmişlere karşı nasıl hürmet etmek lâzım gelir, birbirlerine karşı olan vazifeler nelerdir*

¹⁵³ CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, s. 465-466.

¹⁵⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, c.8, Toplantı: 2, 29. 12. 1947.

vatana karşı olan vazifeler nelerdir? Bütün bunlar ne güzel anlatılıyor. Bu işleri hiç kimse, hiçbir millet kendi başına alabildiğine boş bırakmış değildir. Binaenaleyh bendeniz bu ahlâk işinin müfredatı programlarımıza girmesini, okutulmasını ve artık bu işin ele alınmasını ve bununla meşgul olunmasını rica ediyorum ve böylece maruzatıma son veriyorum.''¹⁵⁵ Bu görüşlere şiddetle karşı çıkan Maraş Milletvekili Emin Soysal ahlaksızlığın önüne din ile değil gençlere sağlam bir milliyetçi duygunun aşılmasıyla sağlanır.¹⁵⁶ Bu tartışmalar devam ederken ilerleyen zamanlarda konu ile ilgili ilk ciddi teşebbüs 14 Ocak 1948'de geldi. CHP'li 20 muhafazakâr Mebus adına Van Milletvekili İbrahim Arvas, ''Diyanet İşleri Başkanlığınca İmam ve Hatip ve Vaiz Okullarının açılması ve Üniversitede İlahiyat Fakültesi kurulması hakkında kanun teklifini Meclis'e sundu.¹⁵⁷ Arvas, teklifi sunduktan sonra şu konuşmayı yapmıştır.

''(...)Parti programımızın 15'nci maddesiyle bütün memlekete ilan ettiğimiz -kanunun men etmediği ayin ve ibadetler her türlü müdahaleden mahsundur. Cümlesinin ifade ettiği mahiyet ve şümül, Müslüman vatandaşlar serbestçe ve rahatça mabetlerinde ibadetlerini ifa ederler manasını tazammum ediyor. Bunun için de imam, hatip ve vaizlerin ihtiyaca göre mevcut bulunması zarureti görülüyor Binaenaleyh bu teklifi kanuniden maksadım dindar vatandaşların dinen mecbur oldukları sade, bir ibadetin ifası için muktazi elemanların yetiştirilmesidir. Ne taassup ve ne de irtica isteriz ve ne de buna alet olmak isteriz. Zaten İslamiyet'in temelinde Cumhuriyet şekli idaresi esas bulunduğundan dindar vatandaşlarımız diğer bütün rejimlerden, Cumhuriyeti üstün tutarlar. Binaenaleyh bu kuracağımız imam-hatip ve vaiz mekteplerinden asla endişeye mahal yoktur. Bugün yaşamakta olup herhangi bir suretle tadil dahi görmeyen 3 Mart 1340 tarih ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanununun 4'ncü aynen aşağıda yazılıdır:

Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehassısları yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hatip ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetiştirilmesi için ayrı mektepler küşat edecektir.- Milli Eğitim Bakanlığı şimdiye kadar bu yetkisini kullanmadığı için bunlardan bir tane yetiştirmemiştir ve yetiştirmek imkânına da malik değildir.

¹⁵⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, c.8, Toplantı: 2, 29. 12.

¹⁵⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, c.8, Toplantı: 2, 29. 12. 1947.

¹⁵⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, c. 9, Toplantı: 2, 14. 01. 1948.

Esasen 429 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanununun birinci maddesinde itikat ve ibadeta dair bütün ahkâmı ve mesalihin tedviri ve müessesatı diniyenin idaresi için kurulduğu yazılı bulunan Diyanet İleri Reisliğinin bu yetkiye sahip olması lazım gelmektedir. Ve bu umumi ihtiyacın mezkûr Riyasete bağlı, bahsi geçen mekteplerin yavaş yavaş açılması ve eleman yetiştirmek imkânı sağlaması bu kanunun icabatındandır. Bu mekteplerin açılması ve bu manevi vazifenin yapılması ile kökü dışarı- da bulunan ve memleketimize nüfuz ederek bir takım masum çocuklarımızı iğfal ve ifsat eden solcu tesirlerin önüne de çelik bir duvar çekilmiş olacaktır.’¹⁵⁸

CHP’de din eğitimi ile ilgili bu tartışmaların artması üzerine Meclis grubunda din eğitimi ile ilgili inceleme yapmak üzere bir komisyonun kurulmasına karar verildi. Komisyon incelemelerini tamamladıktan sonra 19 Şubat 1948 tarihinde bir rapor yayınladı. Bu rapora göre ilkokul öğrencilerine isteğe bağlı din derslerinin verilmesinin laikliğe aykırı olmadığına, Ayrıca İmam ve Hatip gibi din görevlisi yetiştirmek için bir okul açılması, din görevlilerinin yetiştirilmesi için de bir üniversite “İslam İlahiyat Fakültesi” kurulması tavsiye kararları alınmıştır.¹⁵⁹ Komisyon raporda; “ilkokul öğrencilerine isteğe bağlı olarak din dersi verilmesinin laikliğe aykırı olmadığı ve bu mülahaza dairesinde; çocukların velilerinin arzusu olmak şartıyla ilkokulların son iki sınıflarında okul içinde ve ders zamanları dışında din dersi verilmesi, verilecek din dersinin programlarının ve okutulacak kitaplarının Diyanet İşleri tarafından hazırlanması ve bunların Maarif Vekâleti’nin tasvip ve tasdikinden geçmesi, Din Bilgisi derslerini okutacak ilkokul öğretmenlerinin seçilmesinde Maarif Vekâleti’nin yetkili kılınması, Din Bilgisi dersleri okutan öğretmenlerinin ücretlerinin yardım namı altında devletçe ödenmesi, Köy okullarında Din Bilgisi derslerinin okutulabilmesi için Köy Enstitülerinin hazırlık sınıfı öğrencilerine de Din Bilgisi dersinin verilmesi ve ilkokulu bitirmiş olmak şartıyla bu derslere on altı yaşına kadar çocukların da devamına müsaade olunması ve üç senelik ilkokulların son sınıflarında da yine ihtiyari Din Bilgisi dersi okutulması” oy birliğiyle kararlaştırılmıştır¹⁶⁰. Komisyonunda alınan kararların uygulanması zaman almıştır. Bu nedenle muhalefet iktidarın bu işi yavaşlatmaya çalıştığını iddia ederek

¹⁵⁸ Pir Murat Sivri, a.g.e.s.49

¹⁵⁹ Eyüp Şimşek, Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimine Dönüş Süreci (1946-1960), A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı. 49, Erzurum, 2013, s.397.

¹⁶⁰ Eyüp Şimşek, a.g.e, s. 398.

itirazlarda bulunmuşlardır. Meclis'in 13 Aralık 1948 oturumunda konu ile ilgili söz alan Yozgat Milletvekili İhsan Olgun, ilkokullarda din öğretimi ile İmam ve Hatip Kursları ve İslâm İlahiyat Fakültesi'nin açılışı hususunda Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na soru önergesinde bulundu. Olgun bu önergede şu soruların cevabının verilmesini istiyordu:

1. İlkokullarda ihtiyari olarak okutturulması kararlaştırılan din bilgisi öğretimine ne zaman ve hangi tarihte başlanacaktır?

2. İmam ve Hatip yetiştirmek üzere açılacak kurslar hangi il merkezlerinde açılacak ve ne zaman faaliyete geçecektir? İlkokullarda imam ve hatip kurslarında tedris edilecek bilgilerin programı hazırlanmış mıdır?

*3. İslam ilahiyat Fakültesi hangi üniversitede kurulacak ve ne zaman çalışmaya başlayacaktır.*¹⁶¹

Milli Eğitim Bakanı Hasan Tahsin Banguoğlu soru önergesine şu cevabı vermiştir: *“Bu komisyonda çalışan arkadaşlardan öğrendiğime göre dördüncü sınıfta okunacak kitap tamamlanmış, beşinci sınıfta okunacak kitap üzerinde çalışılmaktadır. Bu kitaplar süratle basılacaktır.”*

CHP din politikalarındaki değişiklikler artarak devam etmiştir. 1949 yılında 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanununun dördüncü maddesine göre milli eğitim bakanlığının bilgisi ve izni dahilinde din bilgileri dershanelerinin açılmasına izin verilmiştir: kanunun maddelerine bakıldığında şu ibareler geçmektedir:

- İslam dininin akidelerini ve ibadetinin esaslarını öğrenmek isteyen çocuklara bunları öğretmek maksadıyla Din Bilgileri Dershaneleri,

-Din bilgileri dershaneleri öğretmenliği ile imam ve hatiplik hizmetleri için eleman yetiştirmek maksadıyla özel seminerler açabilirler¹⁶².

CHP'nin izlemiş olduğu bu politikalar mevcut çevrelerce geç kalmış olarak değerlendirilmişse de yetersiz ve seçim kaygısıyla yapıldığı eleştirilerine neden olmuştur. Ayrıca CHP içinde bazı vekillerin itirazları yapılmış ve yapılacak

¹⁶¹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: VIII, c.14, Toplantı: 3, 13. 12. 1948.

¹⁶² BCA, .(15.01.1949), 490-1-0-0 / 1202-218-1, Bu dershaneler ve seminerlerle ilgili ayrıntılı bilgiler Ek 4'de verilmiştir.

uygulamaların gecikmesine neden olmuştur. Bütün bu etkilere rağmen CHP hükümetinin son dönemleri din eğitimi açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir.

2.8. Şemsettin Günaltay Hükümeti (1949-1950) Dönemi Din Eğitimi Politikası

Hasan Saka'dan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin sekizinci hükümetinin başbakanı olan Şemsettin Günaltay Hükümeti dönemi¹⁶³ din eğitimi açısından son derece önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Hasan Saka döneminde başlayan liberalleşme politikası bu dönemde hız kazanmış ve daha somut adımlarda kendini göstermiştir. Bu gelişmeler sayısal verilerde de kendisini göstermiştir. Özellikle kuran kursu sayısının düzenli bir şekilde artmaya başlaması bu dönemde olmuştur. Günaltay'ın Başbakan olduktan sonra hazırladığı hükümet programında da din eğitimi için gerekli çalışmaların yapılacağı vaat edilmiştir.

Din eğitiminin hükümet programında yer alması son derece önemli bir gelişme olarak görülmüşse de bazı partililerce ağır eleştirilere de maruz kalmıştır. Hatta yukarıda da ifade edildiği gibi Milli Eğitim Bakanı Hasan Tahsin Banguoğlu din derslerinin verilmesini yavaşlatmakla suçlanmıştır. Buna karşın Günaltay hükümeti kurulduktan sonra Banguoğlu ilkokullarda isteğe bağlı din derslerinin verilmesiyle ilgili tamimi okullara göndermiştir. Ancak bu adımlar yeterli görülmemiş ve din eğitimi talep eden kesimler için tatmin edici olmamıştır¹⁶⁴.

Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi ise İlahiyat Fakültesi'nin açılmasıdır. Yukarıda belirtildiği gibi önceki hükümette İlahiyat Fakültesi'nin açılması ile ilgili talepler dile getirilmiş ve mecliste tartışılmıştı.

¹⁶³ Şemsettin Günaltay, İslamcı, muhafazakâr yapısıyla bilinen, ulema kökenli bir aileden gelen Cumhuriyet tarihi açısından önemli bir siyaset adamıdır. Çağdaş, pozitif bilimlerde olduğu gibi dini bilimlerde de kendisini geliştirmiştir. Fransa İsviçre gibi ülkelerde eğitim almış, felsefe ağırlıklı eserlerini Sebülreşat Dergisinde yayınlamıştır. Uzun yıllar Darülfünunda eğitim vermiş ve birçok resmi tarih kitabının hazırlanmasında önemli roller almıştır. Siyasi hayatta da başarılı olan Günaltay 1915'te Bilecik mebusluğu yapmış, II. Dönem TBMM de Sivas Milletvekilliği yapmış sonraki dönemlerde Milletvekilliği devam etmiştir. Geniş bilgi için bkz: İlhami Ayrancı, Bir Tarihçi Olarak M. Şemseddin Günaltay, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 26-28.

¹⁶⁴ Ahmet Ünsür, *Kuruluşundan Günümüze imam-Hatip Liseleri*, Ensar Neşriyat yay, İstanbul, 2005, s. 150-151.

2.8.1. İlahiyat Fakültesi'nin Açılması

Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminin en önemli gelişmelerinden bir tanesi İlahiyat Fakültesinin kurulmasıdır. Bu fakülte kuruldukları günden itibaren bir yandan Milli Eğitim Bakanlığı için öğretim görevini yerine getirecek kalifiye eleman yetiştirmeye çalışırken, diğer yandan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ihtiyaç duyduğu insan gücünün karşılanması için de ayrıca faaliyet göstermiştir. Özellikle Darülfünun, İlahiyat Fakültesi kapandıktan bu görevleri yerine getirecek eleman sıkıntısı ciddi anlamda artmıştı. Bu nedenle, İlahiyat Fakültesi'nin yeniden açılması meselesi ilerleyen zamanlarda mecliste milletvekillerinin gündemine sık sık gelmiştir¹⁶⁵.

İlahiyat Fakültesi'nin açılması ile ilgili ilk ciddi girişimler Van Milletvekili İbrahim Armas ve arkadaşlarının meclise verdiği kanun teklifidir. Yine 2 Şubat 1948'de Fatih Gökmen ve arkadaşları da İslam İlahiyat Fakültesi'nin açılması için kanun teklifinde bulunmuşlardır¹⁶⁶.

İlahiyat Fakülteleri ile ilgili bir diğer tartışma konusu ise bu fakültelerin ilk olarak nerede açılacağıdır. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, konu ile ilgili basına şu demeci vermişti. *“Bu fakültenin nerede ve nasıl kurulması ve ne gibi derslerin okutulması lazım geldiği hakkındaki neşriyatı sıra ile takip ettiğim her şeyden evvel şuna nazarı dikkate almak lazımdır ki bugünü kurulması istenilen şey mutlak olarak bir İlahiyat Fakültesi değil belki İslam İlahiyat Fakültesi'dir.”*¹⁶⁷ Akseki'nin bu açıklamalarından sonra tartışmalar yeni bir boyut kazananmış ve açılacak olan üniversitenin ismi konusunda tartışmalar devam etmiştir. Milletvekilleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam İlahiyat Fakültesi ismini önermişlerse de hükümetin verdiği tasarıdan sonra Mecliste kabul edilen, Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak açılacak olan yüksek öğretim kurumunun ismi 'İlahiyat Fakültesi'dir¹⁶⁸.

Açılacak olan fakültenin programıyla ilgili Akseki; İlahiyat Fakültelerinin programının hazırlık aşamasında din işlerinden anlayan kişilerce hazırlanması, ayrıca dünyadaki diğer benzer fakültelerinin programlarının da dikkate alınarak,

¹⁶⁵ Fatih Genç, Avrupa'da ve Türkiye'de Lisans Programları, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1, 2013, s. 29.

¹⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, cilt:9, s.22,23.

¹⁶⁷ Halis Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, s. 217,218.

¹⁶⁸ Halis Ayhan, a.g.e, s.219

zamanın boşa geçirilmeden, ihtiyaçları karşılayacak bir program hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir. Akseki: *‘‘ihtiyacı karşılayacak programdan mahrum bir fakülte Parti ittifakla kabul edilmiş olan İslam İlahiyat Fakültesi değil başka bir şey olur demiştir.*¹⁶⁹’’

İlahiyat Fakültesi’nin açılması ile ilgili tasarı 1949 yılında TBMM’de kabul edildikten sonra konu ile ilgili Kırşehir Milletvekili İbrahim Hakkı Baltacıoğlu bir konuşma yapmıştır. Baltacıoğlu konuşmasında: *‘‘Dini tecrübe de beşer tecrübesinin bir şekli bir nevi mahsustur bu işin başına boş bırakırsak yani İlim adamlarının elinden alırsak bu İlahiyat Fakültesi olmazsa dini kültüre ait Neşriyat olmazsa ne iyi ehlilerin eline düşer. Sapıklık çoğalır anormaller psikopatlar hiçbir devirde bu kadar artmıştır hiçbir memlekette bu kadar artmıştır ilim bakımından şey yaşayanı dikkattir İlahiyat Fakültesi’ni açmayı büyük bir olay olarak kabul ediyorum kendi hesabıma bunun fazla yiyip faizlerini ve nimetlerini daha sonra görüşeceğiz. Şimdi benim nazarı dikkati celbetmek istediğim nokta şudur kısaca tebaruz ettireyim İlahiyat Fakültesi İslamiyeti bütün olarak tetkik etmek ile beraber metotlarında meselelerinde müspet ilim nerede dayanmalıdır. Bu budur efkârı Umumiye bu vuzuh faydalıdır(...) bu İlahiyat Fakültesi Atatürk inkılabından sonra ikinci defa Türkiye’de açılıyor ilk defa İstanbul Üniversitesi içinde kurulmuştu o İlahiyat Fakültesi içinde benim de mesuliyetin vardı Bir nevi sosyoloji Fakültesi yaptık Fakat burada yeni fakültede İslami bilgiler esas sosyolojik bilgiler yardımcı olacaktır’’¹⁷⁰* sözleriyle kurulacak olan fakültede dini derslerin yoğunlukta olması gerektiğini müspet ilimlerin de yardımcı dersler olarak olması gerektiğini ifade etmiştir.

Baltacıoğlu’ndan sonra hükümet adına konuşan Milli Eğitim Bakanlığı Tahsin Banguoğlu şu ifadeleri kullanmıştır(...) *kurmak istediğimiz bu İlahiyat Üniversitesi, Atatürk inkılâbının bize ulaştırdığı yeni medeni ve içtimai hayatın şartları ile mütenasip ve yeni cemiyetimizin hüviyetine layık bir müessese olacaktır. Zaten bunun içindir ki bütün garp memleketlerinde olduğu gibi bizde de İlahiyat bilgisi veren müesseseye Üniversitenin camiası içinde kurmayı düşünmekteyiz. Bu düşünce haddizatında bazı arkadaşlarımızın endişelerini cevap verecek mahiyetindedir.*

¹⁶⁹ *Sebülrüşat*, cilt:1, sayı: 9, (Temmuz 1948) s. 133.

¹⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Devre 8, Cilt:12, (1949), s.291,292

Biz memlekette eski medrese tarzındaki tedrisatı yeniden canlandırmak ve onun yetiştirdiği tarzdaki adamları yeniden yetiştirmek düşüncesinde değiliz. Mektep ve medrese 100 yıl müddetle Tanzimat'tan bu yana yan yana çalışmışlar ve memleketimize iki türlü zihniyete sahip insan yetiştirmişlerdir. Bu iki türlü zihniyete sahip insan bir asır boyunca süren dahili bir zihniyet mücadelesi içinde yuvalanmışlardır. Tesisine teşebbüs ettiğimiz İlahiyat Fakültesi bu zihniyetle çalışacak bir müessese olmayacaktır. Bakan okutulacak derslerle ilgili ise şunları söylemiştir: ‘‘bu fakültede okutulacak olan dersler başlıca İslami ilimler olacaktır. Fıkıh, Tefsir ve Hadis gibi bunun yanı başında Dil-Tarih ve Coğrafya fakültesinin derslerinden Manevi Bilgiler, Psikoloji, Sosyoloji yani İçmiyat ve Ruhیات gibi bilgilerde gösterilecektir. Yine Edebiyat Fakültesi'nin lisan kursları İlahiyat Fakültesinin yardımcı dersleri olacaktır. Arapça ve Farsça Avrupa dilleri yardımcı derse olarak okutulacaktır. Bunun dışında ilahiyat fakültesinde mukayeseli Dinler Tarihi ve başka dinler hakkında da umumi bilgiler verilecektir.’’¹⁷¹

Milli Eğitim Bakanı'nın işaret ettiği programa bakıldığında alan derslerinin oranının % 56.88, genel kültür derslerinin % 20.18 ve ile öğretmenlik formasyonu derslerinin % 7.33 olduğu görülmektedir¹⁷². 14 Haziran 1949'da 5424 sayılı Kadro Kanunu ile kurulan Ankara Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi, 21 Kasım 1949'da resmen öğretime başladı. 1. sınıf ders programına baktığımızda; Arapça, Farsça, Yabancı Dil, Sosyoloji, Mantık ve İlimler felsefesi, İslam Dini ve Mezhepler Tarihi, İslam Sanatı Tarihi, Mukayesesi Dinler Tarihi bulunmaktaydı. 1953-1954 tarihindeki eğitim öğretim yılında ise özellikle diğer sınıflarında oluşmaya başlaması ile Arapça, Farsça, Yabancı Dil, Klasik Dini Türkçe Metinler, Kur'an, İslam Dini Esasları, İslam Tarihi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Felsefe, Mantık, Tefsir, Hadis, Mezhepler Tarihi, Kelam, İslam Felsefesi, Dinler Tarihi, İslam Hukuku, İslam Sanatları Tarihi, Tezyini Sanatlar ve Paleografi, Pedagoji, Tasavvuf Tarihi, İnkılâp Tarihi dersleri okutulmuştur. Fakültenin ilköğretim görevlileri kadrosu ise şu şekildedir.¹⁷³

¹⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Devre 8, cilt:12, (1949), s.291,296.

¹⁷² Fatih Genç, a.g.m, s. 29.

¹⁷³ Halis Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, s. 224.

FAKÜLTENİN ÖĞRETİM ÜYELERİ	DERSLER
Esat Ersebuk	İslam Hukuku Tarihi
Yusuf Ziya Yörüken	Kelam ve İslam mezhepler Tarihi
Hilmi Ömer Budda	Dinler Tarihi
Remzi Oğuz Arık	İslam Türk Sanatları Tarihi
M. Tayyip Okiç	Dogmatik Bilimler Tarihi

Tablo 2.4: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim görevlileri kadrosu ¹⁷⁴

1 Kasım 1949 tarihinde, Ankara Üniversitesi'nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de katılımıyla açıldı. Fakülte açıldıktan sonra toplumun bütün kesiminde olumlu tepkiyle karşılandı. Açış gününde İlahiyat Fakültesi ile ilgili konuşan Üniversite Rektörü Hikmet Birand şunları söylemiştir: (...) *Yüksek din alimleri yetiştirmek, dinî etütlere ilmi bir merkez olmak bu arada İslamiyetin ana prensiplerini ortaya çıkararak onu her türlü batıl itikatlardan sıyrıp tam özü ile meydana koymak, fakültenin vazifesi olacaktır. Bir hayat gerçeği olan Din de hayat ile birlikte tekamül etmek yeni hayat oluşları karşısındaki vazını tayin etmek gerektir(...)* İlahiyat Fakültemiz bugün içinde bulunduğumuz şartların tabii bir ilcası olarak doğmaktadır. ¹⁷⁵'' Ayrıca İlahiyat Fakültesi kurulduktan iki yıl sonra fakülte kendi dergisini de yayınlamaya başlamıştır. 1950 yılında yayınlanan derginin yanında kitaplar ve tezler hazırlanmış, Fakülte bünyesinde kurulan Türk ve İslam Sanatları Enstitüsü ve İslam Bilimleri Enstitüsü de 1956-1959 yıllarında dergiler yayınlanmıştır. Sonraki dönemde fakülte programlarında birçok değişiklik yapılmıştır. İlahiyat Fakültesi, Türkiye Yükseköğretiminde önemli bir konuma gelmiş ve birçok fakülteye akademik elemanlar yetiştirmiştir ¹⁷⁶.

2.9. Köy Enstitüleri ve Halk Evlerinin Din Eğitime Katkıları

1935'li yıllarda Türkiye nüfusunun büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktaydı. Bu köylere eğitim için gelen Öğretmenler şartların zorluğundan dolayı köylerde uzun süre kalamayıp geri dönmek zorunda kalıyorlardı. Bu durum köylerde eğitim gereksiniminin karşılanamamasına ve köylülerin eğitimsiz kalmasına neden olmaktaydı. Kurtuluş savaşının ağır yükünü çeken köylülerin eğitim ihtiyacının karşılanması adına bir takım çareler aranmıştır. Köy Enstitüleri'nin kurucusu

¹⁷⁴ Halis Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, a.g.e, s. 224.

¹⁷⁵ *Ulus*, 1 Kasım 1949.

¹⁷⁶ Halis Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, a.g.e, s. 226.

sayılabilecek İsmail Hakkı Tonguç köylülerin eğitimi ile ilgili şunları söylemiştir: *"Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki surette köy kalkınması değil, manalı ve şuurlu bir şekilde köyün içten canlandırılmasıdır. Köy insanı öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki, onu hiçbir kuvvet yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar etmesin. Ona esir ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüler şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi, her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir."*¹⁷⁷,

1937'de 'Köy Öğretmen Okulu' adı ile proje okulu açıldı. İzmir Kızılçullu'da açılan bu okuldan hemen sonra üç okul daha açılmış, okullarda eğitimin olumlu yansımaları görülmüş ve okulların resmi olarak açılması için çalışmalara başlanmıştır. İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüleri'nin açılması ile ilgili tasarımı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunmuş, köylerdeki ilköğretim eksikliği okuma yazma eksikliği gibi problemlerin çözülmesi için Köy Enstitüleri'nin kurulmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Bu gelişmeler neticesinde 17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüleri kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun ile öğrencileri mezun olduktan sonra da köyden çıkmayıp orada eğitim vermeye devam etmeleri sağlanmıştır. Enstitülerin öğretmen kadrosu ise usta öğretmenler ve usta öğreticilerden oluşmaktadır. 1943 yılında Enstitüleri'nin öğretim programı hazırlanmış ve okutulan okutulacak dersler belirlenmiştir. Kültür, Ziraat ve Teknik olmak üzere üç ana başlıkta toplanan derslerine çalışma saati 44 olarak belirlenmiş bu saatlerin 22'si kültür, 11'i tarım, 11'i teknik çalışmaya ayrılmıştır.¹⁷⁸

Köy Enstitüleri kurulduktan sonra bu okullara bazı eleştirilerde olmuştur. Eleştirenlerin bir tanesi de Kazım Karabekir olmuştur. Karabekir bu okulların çocuklar arasında ayrıma neden olabileceğini söylemiş ve şehirli- köylü ayrımına neden olabileceğini ifade etmiştir. Karabekir: *"...Parti programında sınıf ayrımı yok diyoruz ama onu elimizle yaratıyoruz... Biz şehir ve köy çocuklarını birbirleriyle kaynaştıracak yerde bir safiyeti fikriye ile ayırırsak sonra acaba bu köylere başka taraflardan yapılacak telkinlerle günün birinde biz bu şehirlilerin*

¹⁷⁷ Necdet Aysal, Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 270-271.

¹⁷⁸ Maarif Vekilliği, '3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu', Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, C.2, no.68, 1940, s. 189-190.

karşısında başka fikirlerle onları mücehhez bulmaz mıyız?" demiştir. Bu eleştirilere Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel şu cevabı vermiştir. Bizim arzumuz köyün içerisinde bilgili, sıhhatli, memleketine bağlı ve müstahsil vatandaş yetiştirmektir. Yoksa köylüyü bu arz ettiğim melekelerle teçhiz edip onları şehre akın eder vaziyete getirmek değildir... Mesele köylü çocuğunu hayat bakımından köylülük mahiyetini kaybetmeksizin yetiştirmektir¹⁷⁹.

Köy Enstitüleri uzun yıllar hizmet vermiş ve köylerde eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi, okuma yazma oranlarının artması ve halkın birçok alanda bilinçlenmesini sağlamıştır. İlerleyen zamanlarda bu kurumda da sorunlar oluşmaya başlamış ve 27 Ocak 1954 gün ve 6234 sayılı kanunla, "Köy Enstitüleri" bütünüyle öğretmen okullarına dönüştürülerek kapatılmışlardır¹⁸⁰.

Dönemin eğitim politikalarında diğer önemli bir kurumda halkevleridir. Kuruluşu Atatürk dönemine dayanan Halkevleri 1932 yılında açılmışlardır. Ancak halkevlerinin sayısal olarak artması ve asıl etkinliklerinin başladığı dönem İnönü dönemi olmuştur. Halkevleri'nin kuruluş amacı toplumun kültürel seviyesini arttırmak ve toplumu her konuda bilinçlendirmektir. Halkevleri'nde Dil, Edebiyat, Tarih, Güzel Sanatlar, Spor gibi çeşitli alanlarda şubeleri açılmış, 15 günde bir dergi yayınlanmıştır. 10 yıl içinde Türkiye'nin bütün illerine yayılan Halkevleri 1938 yılında sayısı 209, okullara giden üye sayısı 100 bini aşmıştır. 1940'lı yıllarda daha çok kırsal bölgelerde ve nüfusun az olduğu yerlerde açılan halkevleri bünyesinde küçük halkodaları da kurulmaya başlamıştır ancak halkodaları köylerde beklenen ilgi görülmemiştir¹⁸¹.

Halkevleri Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1930'lu yıllarda, ekonomik ve toplumsal koşullardan hareketle oluştuğu söylenebilir. Türk Ocaklarından alınan tecrübe ışığında ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında önemli rol üstlenen Halkevleri geniş bir halk kitlesine ulaşmış, daha sonra bu evlerde kurulan odalar sayesinde çağdaş bilimin ülkenin en ücra köşelerine ulaşılması sağlamıştır. 1932 yılında kurulan Halkevleri 1950 yılında sayısının 478 ulaşmıştır. Halk odalarının sayısı da aynı şekilde artmış ve 1950 yılında 4322 halk odası hizmet vermiştir. DP iktidara geldikten sonra 8 Ağustos 1951'de 5830 sayılı karnında halkevlerinin

¹⁷⁹ Necdet Aysal, a.g.m, s. 274-275.

¹⁸⁰ Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul, Üniversitesi İletişim Yay, 1993, s. 115.

¹⁸¹ Filiz Meşeci, Betül Bayır, a.g.m, s. 48-50.

faaliyetlerine son verilmiştir.¹⁸² Köy Enstitüsü ve Halkevleri kırsal kesimdeki halkın eğitim ihtiyacının ciddi oranda sağlanmasında önemli katkıları olmuştur. Özellikle 1951 yılında açılan Enstitülerde din derslerinin müfredata alınması, 3. ve 4. sınıflarında birer saat din dersinin okutulması, din adamlarının yetiştirilmesine öncelik verilmesi bu kurumların önemini göstermektedir.

¹⁸² Yavuz Özdemir, Elik Aktaş, Halk Evleri, 1932'den 1951'e, *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2011, s. 243-252.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞ SÜRECİ VE DİN EĞİTİMİNDEKİ GELİŞMELER

3.1. Çok Parti Kavramı

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasından sonra Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş medeni bir seviyeye ulaşması adını hemen her alanda yenilik ve değişiklikler yapılırken, Gazi Mustafa Kemal Atatürk diğer taraftan demokrasinin tam anlamıyla ülkeye yerleşmesini istiyordu. Bu nedenle demokrasinin en önemli unsuru olan siyasal partilerin kurulması önemli bir gereklilik olarak görmüştür. Bu gaye ile Halk Fırkasının kurulması konusunda özellikle çok çaba sarf etmiştir. Savaş durumunun sona ermesiyle siyasi bir parti görevini yerine getirmesi için Gazi Mustafa Kemal Atatürk Halk Fırkasını kurmuştur¹⁸³. Halk Fırkasının kuruluş aşamasını Nutuk'ta şu sözlerle ifade etmiştir: ” *Sayın baylar her yerde siyasal parti kurma konusunda halkla uzun görüşmelerde bulundum. 7 Aralık 1922 gününde Ankara basını aracılığıyla, halkçılık ilkesine dayanan ve halk partisi adıyla siyasal bir parti kurmak amacıyla olduğumu açıklayarak bu partinin nasıl bir program izlemesi gerekeceği konusunda bütün yurtseverlerin, bilim ve teknik adamlarının yardım ve katılımlarını dilemiştim.*

Gerek kimi kişilerden aldığı yazılı görüşlerden gerekse halk ile düşünce alışverişinden yararlandım, en sonu 8 Nisan 1923 gününde düşüncelerimi dokuz ilke biçiminde saptadım. İkinci Büyük Millet Meclisinin seçimi sırasında bastırıp yayınladığım bu program partimizin kuruluşuna temel olmuştur.

Bu program bu güne kadar yaptığımız ve sonuçlandırdığımız bütün önemli işleri içeriyordu. Bununla birlikte programa alınmamış önemli ve köklü bir takım sorunlar da vardı. Din işleri başkanlığının kaldırılması, şapka giyilmesi... Gibi¹⁸⁴”

Gazi dokuz ilkeyi açıkladıktan sonra parti programına bazı konuları dahil etmemesinin sebeplerini ise şöyle açıklamıştır: ”*(...)bu konuları programa*

¹⁸³ Feroz Ahmad, *Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 7, İletişim Yay. İstanbul 1983, s. 1992

¹⁸⁴ Nutuk, s. 195-196.

yazarak önceden bilgisiz ve gericilerin bütün ulusu yanıltmaya olanak bulmalarını uygun bulmadım. Çünkü bu sorunların uygun bir zamanda çözülebileceğine ve ulusun sonunda memnunluk duyacağına güvenim vardı.”¹⁸⁵

Ancak her yeniliğin karşısında mutlaka muhalif bir kesim olduğu gibi aynı şekilde Halk Partisi’ne ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün açıkladığı programa eleştiriler de olmuştur. Gazi bu eleştirilere şöyle cevap vermiştir. “Yayınladığım programı siyasal bir parti için yetersiz, kısa bulanlar oldu. ‘‘halk partisinin programı yoktur’’ dediler. Gerçekten ilkeler adı altında bilinen programımız, karşı çıkanların gördükleri ve bildikleri biçimde, bir kitap değildi. Fakat temel ilkeleri içine alıyor ve pratikti. Biz de uygulama alanı bulamayan düşünceleri kurumsal bir takım ayrıntıları yaldızlayarak, bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık ulusun maddi ve manevi gelişmeleri yolunda işlere ve uygulamalarla çalışmayı söze ve kuruma üstün tuttuk.”¹⁸⁶

Halk Fırkası kurulduktan sonra demokrasinin diğer önemli bir parçası olan muhalefetin de olması gerekiyordu. Bir yerde demokratik kuralların tam olarak işleyebilmesi, o yerde bulunan farklı ve muhalif fikirlerin kendini özgürce ifade etmelerine bağlıdır. Bu bakımdan özellikle Cumhuriyet ile yönetilen bir toplumda farklı görüşlerin kendilerini rahatça ifade edebilecekleri ve siyasal politik düzende varlıklarını sürdürebilmeleri demokrasinin olmasa olmazlarından. Zaten 1924 yılının sonbahar aylarında bazı ordu mensuplarının siyasete girme niyetlerinin olduğu iyice belli olmuştur¹⁸⁷. Bu da yeni bir partinin kurulacağı sinyalini vermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nde tam demokratik bir yapının sağlanmasından yana olan Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Halk Fırkası’nın kurulmasından sonra muhalefet kanadında bir partinin olmasını istemiş ve yeni partilerin kurulmasını desteklemiştir. Ancak Cumhuriyetin ve İnkılâpların tam anlamıyla yerleşmesi için bir süre geçmesi gerektiğini de düşünüyordu. Bu bakımdan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması onun isteği dışında

¹⁸⁵ Nutuk, s. 196

¹⁸⁶ Nutuk, s. 196

¹⁸⁷ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, (haz. Sina Akşin), Cilt.1, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, s. 139.

olan bir gelişme olduğu söylenebilir.¹⁸⁸ Uzun yıllar monarşik yapıyla yönetilen bir kitlenin, hemen tam demokratik bir yapıya geçmesi de kolay olmayacaktır. Nitekim çok partili sürecin ilk denemesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması sonrasında Cumhuriyet rejimine muhalif kesimlerin bu parti bünyesinde toplanmaya başlaması, bunların sonucunda ülkeyi zor durumda bırakacak bir takım olayların meydana gelmesi bunu doğrular niteliktedir¹⁸⁹.

3.2. Demokrat Partinin Kuruluşu ve Muhalefet Yılları

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra Türkiye'de siyasal ve sosyal düzenini etkileyen önemli olaylar meydana gelmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve ekonomik anlamada Türkiye'de gösterdiği olumsuz sonuçlar neticesinde toplumda ciddi bir yoksullaşma oluşmuştur, ayrıca Tek Parti iktidarında sertleşen tutum, gizliden gizliye toplumsal bir muhalefetin oluşmasına da zemin hazırlamıştır, bu muhalif kesimde dinsel talepleri olan kitle azımsanmayacak kadar fazlaydı. Yine varlık vergisi gibi uygulamaların çıkarılması, ekonomik gücü yüksek kişi ve kesimlerin de bu muhalif tarafa geçmesine neden olmuştur¹⁹⁰. Bunların dışında 1945'li yılların

¹⁸⁸ Eylül' de Samsun ve Trabzon'da yaptığı konuşmalardan bu durum açıkça belli oluyordu. Bu konuda bkz. Erik Jan Zürcher, (1992) *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 159,160, 161. Ayrıca Nutuk s. 214.

¹⁸⁹ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasıdır. Hükümet içindeki muhalif kitle bir güvensizlik oylaması talebinde bulunmaları ve 8 Kasım 1924'te yapılan oylamada 148'e karşı 18 kişi güvensizlik oyu vermiştir. Red oyu veren kişilerin partiden ihraç edilecekleri haberlerinin çıkması üzerine artık yani partini kurulmasını daha da hızlandırmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Ali Fuat (Cebesoy), Kazım Karabekir, Rauf (Orbay),Refet (Bele), Adnan (Adıvar), İsmail (Canbulat), 17 Kasım 1924'te "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" adı altında yeni bir siyasi parti kurdular. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın genel başkanı beklenenin aksine Ali Fuat değil, Kazım Karabekir olmuştur, bunun sebebi ise Ali Fuat'ın muhalif olmasına karşın yeni parti fikrine tam anlamıyla katılmaması yeni kurulan Partinin devlete zarar verebilir kaygısında olmasıydı. Genel başkan yardımcıları Dr. Adnan ve Rauf Bey, genel sekreter ise Ali Fuat olmuştur. Muhtar Bey, İsmail Canbulat, Halis Turgut, Şükrü Bey, Necati Bey, Faik Bey ve Rüştü Paşa da yönetim kurulu üyeleri olarak kurulmuş olan bu yeni partide yönetim kurulu üyeleri olarak yer almışlardır. TCF programındaki önemli maddelere bakıldığında; Madde 1- Türkiye devleti halkın hâkimiyetine dayalı bir Cumhuriyettir. Madde 2- Hürriyetperverlik (liberalizm) ve halkın hâkimiyeti (demokrasi) fırkanın meslek-i esasidir. Bu maddeler dışında 8. maddede tek dereceli seçim sistemine geçilmesi, 13. Madde'de Cumhurbaşkanı'nın partisiz olması, 14. Madde'de ise Ademi Merkeziyet yapılı bir idari teşkilatlanmanın kurulması gibi ilkeler bulunmaktaydı. Programın 6. Maddesinde ise "fırka efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkardır" (Dini fikir ve inançlara saygılıdır) denilmektedir. Bu madde ileride birçok problemin kaynağı olarak görülmüştür. Nitekim parti kurulduktan rejime ve inkılaplara karşı çıkan kişiler bu parti bünyesinde toplanmaya başlamışlardır. Daha geniş bilgi için bkz: Mustafa Ekincikli, *Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:11, 2012, s. 160.

¹⁹⁰ Mehmet Can Şahin, *Demokrat Parti Dönemi Türkiye'sinde Din, Siyaset ve Eğitim İlişkileri, Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:12, 2012, s. 32.

sonlarında CHP içinde de ciddi bir muhalif kitle oluşmaya başlamıştı, Özellikle 27 Mayıs 1945'te yapılan bütçe görüşmelerinde sert tartışmalar yaşanmış, Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi isimlerden muhalif kitlede en sert eleştirileri yapanlardı¹⁹¹.

CHP'de muhalefetin artması ve toplumsal huzursuzlukların güç kazanmasıyla parti içinde hukuki ve siyasi düzenlemelerin gündeme gelmesini sağlamıştır. 1 Kasım 1945 yılında yaptığı konuşmada İnönü, problemlerin ana sebebini muhalefet eksikliğinden kaynaklandığını, muhalif bir partinin kurulmasıyla demokrasinin daha güçleneceğini ifade etmiştir. Bu sözler olası bir 'Çok Partili Sürecin' işaretleri olarak yorumlanmıştır¹⁹².

CHP içindeki muhalefetin güçlenmesinin bir diğer sebebi ise '*Toprak Reformu*'dur. Ocak ayında meclise getirilen bu reformla ilgili görüşmeler 14 Mayısta başlamıştır. Meclise getirilen bu tasarıya göre 5.000 dönümlük üst mülkiyet sınırı hakkı veriliyordu. Toprağın yetmediği durumlarda toprağı az kişilere verilmek üzere 50 dönümlük arazinin kamulaştırılabileceği öngörülüyordu. Yapılacak kamulaştırma işlemleri gerçek bedel üzerinden değil arazinin vergisi üzerinden hesaplanan bir değerle alınması kararlaştırılmıştır.

Kanunun birinci maddesinde şu ibarelere yer verilmiştir.

Madde 1: Bu kanunun güttüğü başlıca maksatlar şunlardır:

a) Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak;

b) Kendilerine arazi verilenlerle yeter arazisi bulunup istihsal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek;

c) Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak¹⁹³.

¹⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 7, Toplantı:2, Cilt:17, (25.02.1945) s. 196-200.

¹⁹² Faroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye* (1945-1980), Hil Yay. İstanbul, 1996, s. 22-23.

¹⁹³ T.C. Resmi Gazete, Kanun No:4753,Sayı: 6032, 15 Haziran 1945,

Söz konusu kanunda geçen bu araziler orman arazileri¹⁹⁴ dışında kültür arazileridir. Bu arazilerden hangilerinin dağıtılacağı ise 8. Madde de bitirtilmiştir. Buna göre:

Madde 8 Bu kanun hükümlerine göre dağıtılacak arazi şunlardır:

- a) Devletin hüküm ve tasarrufu veya özel mülkiyeti altında bulunup kamu işlerinde kullanılmayan arazi,*
- b) Bir veya birkaç köy, kasaba veya şehrin ortak malı olan arazinin ihtiyaçtan fazla olduğu Tarım Bakanlığınca belirtilen parçası;*
- c) Sahibi bulunamayan arazi;*
- d) Devletçe kurutulan sahipsiz bataklıklardan kazanılacak arazi;*
- e) Göllerin kuruması ve nehirlerin doldurmasıyla elde edilecek arazi;*
- f) Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırılacak arazi¹⁹⁵.*

Arazisi olmayan kişiler için ise 14. Maddede kamulaştırmanın esasları ile ilgili ayrıntılar yer almaktadır. Kanunda: ‘‘Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçilere (tarım işçiler dâhil) dağıtılmak üzere aşağıda yazılı arazi, üzerindeki zirai işletme ile ilgili yapı ve tesisleriyle birlikte Tarım Bakanlığınca kamulaştırılır’’

- a) Mülhak ve mazbut vakıfların tüzel kişilikleri namına Vakıflar Genel Müdürlüğü veya mütevelliler tarafından tasarruf edilmekte bulunan bütün vakıf arazisinin tamamı,*
- b) Özel idare ve belediyelere ait olup ta kamu hizmetlerinde kullanılmayan arazi,*

¹⁹⁴ ‘‘Kültür arazisi, çiftçilikte kullanılabilen arazidir Kültür arazisi- Tarla, bağ, bahçe, ağaçlık, çayır ve mera çeşitlerine ayrılır. Tarla arazisi: Tabiatı ve kuvveti yönünden üzerinde hububat, bakliyeler, yem ve sanayi nebatları yetiştirilebilen arazidir. Bağ arazisi: Üzerine uzum çubuğu dikilip çubuk veya üzüm yetiştirilebilen arazidir. Bahçe arazisi- Üzerinde bir veya türlü çeşitten meyve, sebze, çiçek, fidan ve benzeri faydalı nebatlar yetiştirilebilen arazidir Ağaçlık arazi- Tarla, bağ, bahçe, çayır halinde kullanılmaya iktisaden elverişli olmayan ve üzerinde ağaç bulunan veya yetiştirilebilen arazidir. Kavaklık ve okaliptüslük arazi- Kavak ve okaliptüs yetiştirilebilen arazidir. Çayır arazisi: Tarla, bağ ve bahçe halinde kullanılması iktisadi olmayan ve üzerinde biçilebilecek ot yetişen veya yetiştirilebilen arazidir. Mera arazisi: Tarla, bağ, bahçe halinde kullanılmayan ve üzerinde hayvan otlatılabilen arazidir. ‘‘(Ayrıntılı Bilgi, Resmi gazete 15 Haziran 1945 yılında çıkarılan 4753 numaralı kanun.)

¹⁹⁵ T.C. Resmi Gazete, a.g.k

c) Gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerine ait araziden beş bin dönümü geçen parçalan, (Kamu faydasına yarayan derneklerle, iktisadî Devlet kuruluşları ve müesseseleri ve sermayesinin yarısından fazlası Devlete alt ortaklıklar arazisinin beş bin dönümden yukarı kısmı, işlenmek şartıyla ve Bakanlar Kurulu kararı ile kamulaştırma dışında bırakılabilir.)

d) Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra işlenmeyen arazi;

e) Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırmağa bağlı araziden bölünmek suretiyle 1944 yılı Ekim ayından sonra iktisap edilen ve yine sahiplen tarafından doğrudan doğruya işletilmeyen arazının tamamı...¹⁹⁶

Kanunun 34. ve 35 Maddelerinde arazi verilmesinde izlenen sıra ve aranan şartlar şöyle belirtilmiştir.

Madde 34 Bu kanun hükümlerine göre arazi, aile reislerine verilir Arazi verilmesinde aşağıdaki sıra gözetilir

a) Hiç arazisi olmayıp başkalarının arazisinde ortakçılık, kiracılık yapanlar; b) Arazisi yetmeyen çiftçiler;

c) Hiç arazisi olmayıp yerleşmiş bulunduğu yerde öteden ben tarım işçiliğiyle geçinenler;

d) Göçebeler ve göçmenler ve göçürülenlerden çiftçi olanlar;

e) 59 uncu madde hükmüne göre miras ortaklığından ayrılanlar,

f) Tarım ve veteriner okullarını veya Tarım Bakanlığınca tanınmış tarım kurslarını bitirenlerden arazisi olmayanlar veya yetmeyenler;

g) Evvelce çiftçi olmayıp ta arazi edindiği takdirde çiftçilik yapacaklarına Tarım Bakanlığınca kanaat getirilenler. Bu madde şümulüne giren kimselerden bağımsız bir işletme kuracak durumda bulunanlara, aile sahibi olmasalar dahi, arazi verilir.

Madde 35 — Arazi verilmesinde yukarıdaki maddenin her bendi içinde de aşağıdaki sıra gözetilir:

¹⁹⁶ T.C. Resmi Gazete, a.g.k

- a) Çocuk sahibi olanlar;
- b) Evi ve yeter miktarda istihsal araçları bulunanlar;
- c) Evi olup yeter istihsal araçları bulunmayanlar,
- d) Yeter istihsal aracı bulunup ta evi olmayanlar¹⁹⁷

Tasarıya özellikle bu maddeler üzerinden eleştiriler yapılıyor ve konu ile ilgili bir düzenleme yapılması isteniyordu. Bu istek ve eleştirilerin başında ise Adnan Menderes ve Refik Koraltan bulunmaktaydı.¹⁹⁸ Eleştiriyi yapanlar meselenin mülkiyet meselesi olmadığı teknik donanım ve sermaye eksikliği meselsi olduğu yönündedir. Dönemin Kütahya Milletvekili Besim Atalay Cumhuriyet İnkılâpları içinde en farklı olan inkılâp olduğunu ifade etmiş ve bu kanunu insanların maddi gücüne müdahale olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁹ Bu kanuna karşı çıkanlar her yolu denemiş hatta dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, Adnan Menderes'in kendisine geldiğini ve konunun iptal edilmesi için gayrette bulunduğunu ifade etmiştir²⁰⁰.

Gerek bütçe görüşmelerinde yaşanan tartışmalar gerekse toprak reformu sürecindeki problemler CHP'de ciddi fikir ayrılıklarının oluşmasına neden olmuştur. Özellikle toprak kanununda hükümeti faşist bir politika izlemekle suçlayan muhalefet; Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün öncülüğünde bir grup TBMM'ye bir önerge vermiştir. 'Dörtlü Takrir' ismi verilen bu önergede bazı kanunların değiştirilmesi ve Parti tüzüğünde de demokratik gelişmelere engel bazı uygulamaların kaldırılması talep edilmiştir. Özellikle talepleri üç noktada yoğunlaşmıştır. Seçimlerin serbestçe yapılabilmesine olanak tanınması, parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin kaldırılması ve meclisin verimli ve tarafsız bir şekilde hükümeti denetlemesidir. Ancak mecliste yaşanan sert tartışmalar sonucunda bu yönerge reddedilmiştir²⁰¹.

Önerge reddedildikten sonra Adnan Menderes ve Fuat Köprülü hükümete olan eleştirilerinin dozunu arttırmışlardır. Vatan Gazetesindeki köşe yazılarında ağır eleştirilerde bulunan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, bu faaliyetlerinden

¹⁹⁷ T.C. Resmi Gazete, a.g.k Dördüncü bölüm.

¹⁹⁸ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap Yay. İstanbul, 2014, s. 11-13.

¹⁹⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*: 7. Dönem, Toplantı:2, Cilt 18, s.45-46.

²⁰⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*: 7. Dönem, Toplantı:2, Cilt 18, s.106.

²⁰¹ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 13-14.

dolayı Parti'den ihraç edilmişlerdir. Hemen sonrasında Refik Koraltan'da yine parti ile ilişkisi kesilmiştir²⁰². Yaşanan bu gelişmelere tepki olarak Celal Bayar da Parti'den istifasını vermiştir²⁰³. Böylece Demokrat Parti'yi (DP) kuracak olan çekirdek kadro CHP ile ilişkisi kalmamıştır. Bu olaydan üç gün sonra Celal Bayar ve İnönü bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. İnönü muhalif bir partinin olmasının destekliyordu. Ona göre O döneme kadar muhalif bir partinin olmaması ülkenin henüz gerekli şartlara sahip olmamasından kaynaklanıyordu. Tam demokratik bir yapıya ulaşmak için, hükümet karşısında muhalif bir partinin olması gerekliydi²⁰⁴. Bu düşüncelerle yapılan görüşmeden sonra 7 Ocak 1946'da, DP resmen kuruldu.

DP'nin 85 maddelik parti programına genel olarak bakıldığında²⁰⁵ liberal ve demokratik bir düşüncenin egemen olması, serbest seçim anlayışının benimsenmesi, dini siyasete alet edilmemesi, özel gelişimin desteklenmesi, sendikalaşmanın arttırılması gibi ana konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.²⁰⁶ Bu bölümde tüm bu konularla ilgili hükümlerden ziyade işin eğitim, özellikle de din eğitimi ile ilgili hükümleri incelenecektir. Özellikle 13 ve 14 maddelerdeki ifadeler eğitimde dinin konumu açısından dikkat çekicidir:

“Madde 13 — Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telâkkisine bağlıyız. Partimiz, bütün yurttaşların, din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar; ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanunî vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurttaş gözü ile bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta da yer bulmasına dikkatle çalışacağız. Eğitim ve öğretim müesseselerimizi, böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız.

Madde 14 — Partimiz lâikliği devletin siyasette, dinle hiç bir ilgisi bulunmaması ve hiç bir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve lâikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır. Gerek dinî tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek

²⁰² Cem Eroğlu, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, s. 15.

²⁰³ Cumhuriyet, 2 Aralık, 1945.

²⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 7, C. 20, Birleşim 1, 1.11.1945, s. 7.

²⁰⁵ Cumhuriyet, 8 Ocak, 1946 (bkz: Ek: 5)

²⁰⁶ Sabahattin Nal, Demokrat Parti'nin 1950-1954 Din Siyaseti, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı: 60, Cilt:3, Ankara, s.142.

müesseseler kurulması hususunda, mütehassıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir.

Üniversite içinde yer alacak ilahiyatı Fakültesi ve İlmî mahiyette mümasil müesseseler. Millî Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar.

*Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır.*²⁰⁷ ,

Bu maddelerden de açıkça görüldüğü gibi DP, programı hazırlarken dini konularda hassas davranmış, dinin propaganda malzemesi olarak kullanılmasına veya bir siyasi malzemeye dönüşmemesine dikkat edilmiştir. Genel anlamda CHP ile benzer bir program olduğu söylenebilir. Zaten Anayasal açıdan farklı bir yaklaşım sergilemeleri de çok fazla mümkün değildir²⁰⁸.

DP'de bu gelişmeler yaşanırken CHP'de boş durmamış DP'nin etki alanını genişletmesi ve güçlenmesi karşısında bir takım tedbirler almaya başlamıştır. Öncelikle DP parti programının işlerlik kazanmasına engellenmeye çalışılmıştır. 10-11 Mayıs 1946'da olağanüstü toplanan CHP kurultayı tek dereceli seçim sistemi, parti kumada bazı değişiklikler görüşülmüştür. Yine çıkarılan bir tüzükle öğrencilerin dernek ve birlik kurma izni verilmiştir. Sonrasında Üniversiteler Kanunu, hükümetin gazete kapatma yetkisi veren kanunun kaldırılması, basın özgürlüğüne dair adımların atılması, alınan karşı önlemlerden bazılarıdır. Öte yandan seçimlerle ilgili de önlemler alınmış ve genel seçimler bir yıl erkene alınmıştır. Buradaki amaç DP'nin örgütlenmesini tamamlamadan seçim yapmak ve onları hazırlıksız yakalamaktır²⁰⁹.

Ancak CHP'nin bu uygulamaları tam tersi bir etki göstermiş ve DP'ye yaramıştır. DP'liler, CHP'nin Bu tedbirlerine, karşı tedbirler alarak kamuoyu desteği sağlamaya çalışmış, Adnan Menderes'in başını çektiği DP hareketi güçlü bir muhalefet örneği sergilemiştir. İsmet İnönü'nün seçimler için acele etmesini

²⁰⁷ TBMM Kütüphanesi, Demokrat parti programı, yer:2008, 561, yıl:1946, s. 4.

²⁰⁸ TBMM Kütüphanesi, Demokrat parti Programı, s. 4-10.

²⁰⁹ Cem Eroğlu, a.g.e, s. 19.

muhalefetin gelişimine fırsat vermeme girişimi olarak değerlendiren Menderes²¹⁰, CHP'yi sert bir dille eleştirmiştir. CHP'nin baskıları karşısında seçimin boykot edilmesi gündeme gelmiş ancak 15 Haziranda Ankara'da yapılan toplantıda, seçimlere girme kararı çıkmıştır. Bu karardan sonra ülke genelinde yoğun katılımlı mitingler yapılmıştır. Özellikle DP'nin 21 Temmuz 1946 genel seçimleri için yaptığı mitinglere binlerce insanın katılması CHP'lileri tedirgin etmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak'ın da DP saflarına geçmesi ile birlikte CHP'de ki bu tedirginliği üst seviye çıkarmıştır. Fevzi Çakmak'ın Mareşal olması, Atatürk'ün yakın arkadaşı olması, İstiklal Savaşında oynadığı önemli rol ve dindarlığı onun ülkede büyük bir saygı görmesini sağlamıştı. Bu özellikleri DP'nin taraftarlarının artmasına doğrudan etki etmiştir²¹¹.

21 Temmuz 1946'da seçimler yapıldıktan sonra, ülkede ciddi siyasi kargaşanın başlangıcı olmuştur. DP 465 milletvekili için 273 aday göstermiştir. Ancak bunlardan sadece 62'si seçilebildi. Seçimlerde hile ve usulsüzlük olduğunu iddia eden DP'liler İnönü'ye telgraf çekerek haksızlığın düzeltilmesini istediler.²¹² Ancak bundan herhangi bir sonuç alınamadı. Bunun üzerine DP'liler ülke genelinde düzenledikleri mitinglerle seçimi protesto etmişlerdir. En büyük mitinglerden bir tanesi olan İzmir mitingine kırk bin kişi katılmıştır.²¹³ TBMM açıldıktan sonra da tartışmalar burada da devam etmiştir. CHP'nin seçim sonrası hükümet programını sert bir dille eleştiren Adnan Menderes bilinçli olarak seçimin erken yapıldığını bu sayede DP'nin teşkilatlanmasını tamamlamadan seçime katılmak zorunda kaldığını iddia etmiştir.²¹⁴ Menderes 14 ağustos 1946 tarihli konuşmasında şunları söylemiştir: *“Muhterem arkadaşlar, Sayın Recep Peker Kabinesinin uzun beyannamesini biraz evvel dinledik. Umumi efkârın hükümet beyannamesi hakkında Partimizin ne düşündüğünü öğrenmek isteyeceğinden şüphe yoktur. Teessürle ifade edelim ki, Partimiz, bu programın müzakere ve tenkidine girişmek imkânından mahrum bırakılmıştır. Hükümetçe, koskoca bir teşkilât geniş bir cihazla ancak bir haftada hazırlanmış olan ve iktidar partisince de enine boyuna müzakere edilerek kabul edilmiş bulunan bir Hükümet programına kulaktan dinlemekle hemen cevap vermeğe kalkışmayı asla*

²¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 7, Toplantı:2, (29.04.1946) s. 217.

²¹¹ Cem Eroğlu, a.g.e, s. 22-23.

²¹² Cumhuriyet, 23 Temmuz 1946.

²¹³ Vatan, 28 Temmuz 1946.

²¹⁴ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temelleri, Afa yayınları, İstanbul, 1996, s. 205.

doğru bulmamaktayız, Bu işi halife almak, umumi efkâra ehemmiyet vermemek ve bizzat Büyük Millet Meclisine ve lâayık olduğu yüksek saygıyı göstermekte kusur etmek demek olur.

Bu kürsüden, bir Hükümet programına cevap vermek gibi gayet ehemmiyetli bir mevzuda sizlere ve Türk millet ine söylenecek sözlerin, akla gelivermiş sözler değil, tetkike dayanan fikir ve mütalaalar olması icap eder. Bu ise zamana muhtaçtır. Diğer taraftan verilecek cevap Parti adına olacağı için, gerek Hükümet programının gerekse buna verilecek cevabın Partimizce tetkik ve müzakere edildikten sonra tekerrür ettirilmesi de zaruri olduğu için bu yönden de yine zamana ihtiyaç vardır. Hâlbuki her zaman olduğu gibi, yine muhalefete en kısa bir zaman dahi bırakılmak istenmemiştir. Bu suretle de açılmış olan müzakereye iştirak etmek ve Hükümet beyannamesinin tahlil ve tenkidine girişmek imkânı, biraz evvel arz ettiğim gibi, bize verilmemiş oluyor. Bundan birkaç gün evvel Başbakana rica ettik, programın Mecliste okunmasından birkaç gün evvel bize de verilmesini istedik. Mümkün olmadığı cevabım aldık. Biraz evvel de müzakerenin Cuma gününe bırakılması hakkında Yüksek Heyetinize vaki teklif ve ricamız da kabul olunmadı. Programın Partimize hiç olmazsa verilmiş olmasında ne mahzur vardı? Buna da mı Anayasanın 44. maddesi mâni idi. İktidar Partisine mensup arkadaşlarımız müzakerenin Cuma gününe bırakılmasının Anayasanın 44. maddesinin son fıkrasına aykırı olduğunu ileri sürdüler. Bu hususta gösterdikleri sebepler asla ikna edici değildir. Bu mevzuda cereyan eden müzakereleri memleket okuyacaktır. Bitaraf bir hakem vaziyetinde olarak müzakerelerin Cuma gününe tehirine Anayasanın mâni olmadığını kabul ederek izahat verecektir. Yine iktidar partisinden bazı arkadaşlarımız müzakerelerin Cuma gününe tehirinde siyasi mahzur mevcut olacağını ileri sürdüler. Hatta itimat reyi alıp almayacağı meşkûk olan bir Hükümetin işbaşında bulunmasının bir tehlike olacağını iddiaya kadar ileri gittiler. Müsaadeleriyle arz edeyim ki, bu sadece bir vehimden ibarettir. Bunu ileri süren arkadaşlar Sayın Recep Peker Kabinesinin Halk Partisi Meclis grubunun dünkü toplantısında itimat reyi almış olduklarını elbette biliyorlardı. Bu vakıayı onlar kadar bütün memleket bilmektedir. Bu itibarla itimat reyi alıp almayacağı meşkûk bir Hükümetin iş başında bulunmasının tehlikeli olacağı iddiası tamamen gayri varididir. O halde iktidar partisinin niyeti açıktır. Anlaşıyor ki, Hükümet ve iktidar partisi muhalefete tetkik etmek ve hazırlanmak için imkân ve zaman vermemek

istemektedir. Bundan belki iktidar partisi faydalanabilir; fakat memleket işleri hesabına zarar muhakkaktır. Tenkide izin verilmeliydi. Buna imkân verilmemekle millet kürsüsünün serbestisi takyide uğratılmış oluyor. Hakikî hürriyetin hasretini çeken bu memlekette milletin çektiği mihnetler hürriyetten veya hürriyetin suiistimalinden ileri gelmiş değildir...²¹⁵ Demokrat Parti'liler bir taraftan bu eleştirileri yaparken diğer taraftan seçim sonuçlarına da itiraz etmekteydiler. TBMM çalışmaya başlar başlamaz seçime itiraz da bulunan DP'liler 36 ile ait seçimlerin hileli olduğunu iddia etmişler, 27 Milletvekili hakkında şahsi itirazlarını bildirmişlerdir²¹⁶. Bu itirazlar üzerine TBMM'de 30 kişilik bir Komisyonu kurulmasına karar verildi, fakat bu komisyonda herhangi bir itirazı geçerli görmemiştir. Bu gelişmeler Sonrasında uzun zaman boyunca seçim sonuçları tartışılmıştır. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçildikten sonra meclisteki konuşmasında DP'liler seçimden dolayı tavırlarına devam etmiş ve onu alkışlamak için ayağa kalkmamışlardır.

Bu arada CHP'li Şükrü Saraçoğlu'nun yerine Başbakanlığa Recep Peker getirilmiştir. Recep Peker'in üslubu Saraçoğlu'na göre biraz daha sertti. Bu da siyasetin biraz daha katılaşmasına, sert bir zemine oturmasına neden olmuştur. Mecliste iki grup hemen her konuda söz dalaşı oluşturuyor ve karşılıklı atışmalar yüzünden tansiyon bir türlü düşmüyordu. Özellikle Recep Peker'in bütçe görüşmeleri sırasında Menderes için 'psikopat' sözünü kullanması, DP'liler Parti'lilerin topluca meclisi terk etmesine neden olmuştur. Demokrat Parti'liler Menderes için kullanılan 'Psikopat' sözcüğüne karşılık İsmet Paşa'ya 'Kızıl Sultan'²¹⁷ diye söz etmeye başladılar. DP ile CHP arasındaki kavganın dozunun artması üzerine İsmet İnönü olaya müdahale etme gereği duymuştur. İki parti liderini görüşmeye çağırmış ve aralarındaki problemleri çözmeye çalışmıştır²¹⁸. Görüşmeler sonucunda tarihe "12 Temmuz Beyannamesi" olarak geçen bildiriye kamuoyu ile paylaşmıştır. İnönü bildiride iktidar ve muhalefet liderleri ile yaptığı

²¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt: 1 (14 Ağustos 1946), s. 60-61.

²¹⁶ Cumhuriyet, 13 Ağustos, 1946.

²¹⁷ "Kızıl sultan" lakabı sultan İkinci Abdulhamit'e Ermeni isyanlarının yaşandığı ve Ermenilerin Rusya ve diğer devletlerden aldığı silahlarla Müslümanları katlettiği bir dönemde Fransız yazar Albert Vandal, "Le Sultan Rouge=Kızıl Sultan" diyerek Sultan Abdulhamit'e iftira atarak uluslar arası camiada zor durumda kalmasını amaçlamıştır. Bu lakap sonrasında devlete ve sultana düşmanlık besleyen kişilerce kullanılmaya devam edildi. Vehbi Tülek, <http://www.tariharsivi.org>. Erişim Tarihi: 15.04.2018)

²¹⁸ Ulus, 12 Temmuz 1948 (Ek: 6)

görüşmelerin hikâyesini anlatmış, iki tarafın beklentilerinden bahsetmiştir. İnönü iki tarafın da kendilerine göre haklı olduğu konular olduğunu ancak amacını haklı ve haksız ortaya koymak değil ortak paydada sorunlarının çözmesini sağlamak olduğunu ifade etmiştir. İki partinin güvenmesini isterim İsmet İnönü beyannamesinde şunları söylemiştir.²¹⁹(...)Şimdi ben, bu düğümü çözmeye çalışacağım. İki tarafın şikâyet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten bunlar umumi efkârca da kâfi derecede bilinmektedir. Gördüm ki, taraflardan hangisinin haksız yahut hangisinin daha evvel karşısını kırmağa başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur.

Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını Hükümet Başkanının kabul etmemesini, öyle bir hareketi tasvip etmeyeceğini katiyetle beyan eylesini, bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bay Bayar'a söyledim. Ben, Muhalefet Liderinin kanundışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakana bunu söyledim. Her iki tarafla uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanışa getiren bu durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar, memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmamasını, bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, onların dayanamamış ve bu günkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum.

Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur; amma, gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazımdır. Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim, bu son dinlediğim karşılıklı şikâyetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.

²¹⁹ Emin Şahin, Bilal Tunç, demokrat Parti Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947) Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 2015. s. 63.

İdare mekanizması, yani Valilerimiz ve maiyetleri, bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi. Sorumlu Hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder. Siyasi partilerin hangisi işbaşına gelirse gelsin, onları, idare mekanizmasında çalışanların, haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır. Zannediyorum ki, Hükümet Reisi ile Muhalefet Lideri arasındaki son tartışmada, iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum.

Vatandaşlarıma, Hükümetle ve iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için, benim gözümde çok ehemmiyetlidir.

Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidarın bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler, çok zaman, yalnız ruhi mahiyette olan amillerdir. Bu güçlükleri yenmek için, siyasi hayatımızı idare eden, iktidarda veya muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim.²²⁰

CHP-DP arasındaki bu gerilim yaşanırken DP içinde de problemler çıkmaya başlamıştır. DP içinde bir grup CHP ile olan atışmalardan rahatsız olup DP yöneticilerine eleştirilerini arttırmışlardır. Bunun üzerine DP bu grubu Parti'den ihraç etmiştir. İhraç edilen bu grup 1848 yılında 'Millet Partisi' adıyla yeni Parti kurmuşlardır. Bu tarihten sonra DP'den ayrılmalarının artmasıyla DP'de hızla kan kaybetmeye başlamıştır²²¹ Bu gelişmeler içinde Genel Seçimlerden hemen sonra İl Genel Seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerde de

²²⁰ Karpat, Kemal Haşim, *Türk Demokrasi Tarihi*, a.g.e, s.167-168

²²¹ Leyla Kırkpınar, *Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi*, *Atatürk İlkeleri Dergisi*, sayı 10, c.9, s. 96

tartışmalar devam etmiştir. DP, usulsüzlük yapıldığını iddia ederek 56 ilçede seçilmeye girmeme kararı almıştır²²².

3.3. Demokrat Parti Birinci Kongresi

Demokrat Parti kuruluşunun birinci yılı tamamladıktan sonra partinin ilk kongresini toplanması için çalışmalarına başlanmıştır. Ancak kongrenin yapılacağı yer konusunda sıkıntılar yaşamıştır. CHP'nin kongreyi toplamaya çalışan DP'lilere yönelik engelleme ve baskılar DP'lilerin bir takım sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Bu sıkıntılar giderildikten sonra 7 Ocak 1947'de Ankara Ulus sinemasında Demokrat Parti'nin İl Kongresi toplanmıştır²²³.

Kongrede konuşma yapan Celal Bayar, son dönemlerdeki gündem hakkında genel bir değerlendirme yapmış, sonrasında hükümetin kendilerine karşı izlediği politikayı eleştirmiştir. Yaklaşmakta olan seçimlerle ilgili güvenlik endişesini dile getiren Celal Bayar bu konuda hükümetin acilen tedbirler alması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı'nın Parti başkanlığından ayrılması gerektiğini söylemiştir.²²⁴

Demokratik Parti Kongresi büyük bir coşku ile devam etmiş, Celal Bayar'ın ortaya koyduğu sorunların görüşülmesi için bir komisyon toplanmasına karar verilmiştir. Ancak bu komisyonun işleyişi ile ilgili bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır. Parti içinde muhalefetin nasıl yapılacağı ile ilgili tartışmalar başlamış, bir kesim sert bir muhalefeti savunurken diğer bir kesim ise ılımlı bir muhalefetin izlenmesine daha doğru bulmuştur. İki taraf uzlaşmaya vardıktan sonra 'Hürriyet Misakı' adı verilen bir bildiri kabul edilmiştir. DP Bu bildiride; dört önemli istekte bulunmuşlardır. Bunlar, Anayasaya aykırı bütün hükümlerini kaldırması, muhalefete özgür bir ortamın sağlanması, iktidar partisinin baskıcı politikalarından vazgeçmesi ve Cumhurbaşkanı'nın Parti ile ilişkisini koparması istenmiştir²²⁵. Türk siyasi tarihi açısından son derece önemli olan Bu kongre Demokrat Parti'nin siyasi faaliyetlerini daha kararlı yürütmesini sağlamış Demokrat Parti'nin teşkilatlanması açısından son derece önemli sonuçlar doğurmuştur.

²²² Cem Eroğlu, a.g.e, s.25

²²³ BCA 30.1.0.0-65 Yer No:406.16

²²⁴ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, s.156.

²²⁵ Enis Şahin, a.g.m, s.55

3.4. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi (14 Mayıs 1950)

DP kurulduktan sonra CHP'nin politikalarını eleştirmeye uzun yıllar devam etmiştir. Özellikle 21 Temmuz 1946'da yapılan seçimlerde DP'nin beklenenin çok altında bir başarı göstermesini, CHP'nin seçimleri müdahale etmesine bağlayan DP'liler seçimden sonra daha sert bir tavır sergilemeye başlamışlardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri yenileme kararı alması ve 14 Mayıs 1950'de seçimin yapılması kesinleştikten sonra DP, bu muhalefeti meydanlara taşımıştır. DP'liler işçi ve köylülerin çektiği ekonomik sıkıntılardan, yaşadıkları zorluklardan bahsederek, Ayrıca hükümet'in eğitim ve din politikalarına toplumun beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamadığını iddia etmişlerdir. DP başkanı Celal Bayar radyolarda bir taraftan Parti politikalarını halka açıklamakta diğer taraftan CHP politikalarını eleştirmekteydi²²⁶.

DP halktan ciddi bir destek görmeye başlamıştı. Mitingler hınca hınç doluyor ve kamuoyu yoklamalarında da DP'nin başarılı olduğu görülüyordu. Bu sonuçlar tanınmış kişilerin DP'ye katılımı da artmıştır. Yargıtay başkanı Halil Özyürek, Atatürk'ün eski Arkadaşı Ali Fuat Cebesoy, Fahri Belen, Sinan Tekelioğlu, yine Halide Edip Adıvar, Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi edebiyatçı ve Kurtuluş Savaşı'nda önemli roller üstlenen kişilerin katılması, DP'nin gücüne güç katmıştır. Bunun yanında 10 Nisan 1950'de Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefat etmesi ve cenazesine binlerce insanın katılması DP'nin de ayrıca bir zaferi olarak değerlendirilmiştir. Mayıs ayında partilerin seçim propagandaları radyolarda yapmaya başlaması ile birlikte CHP, DP'nin beyannamesini eleştirmiş ve realist olmayan, hayal ürünü bir politika olarak değerlendirilmiştir²²⁷. Seçim 14 Mayıs 1950 Pazar günü yapılmış, gayet sakin ve olaysız bir şekilde geçmiştir.²²⁸ İlk sonuçlar gelmeye başlayınca DP'nin üstünlüğü göze çarpmıştır. Seçim sonucunda CHP büyük bir yenilgi almıştır.

²²⁶ Zehra Taşdöven, a.g. e, s.36

²²⁷ Emel Aslan, Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960), *Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens. Yüksek lisans Tezi*, Kırşehir, 2014. s.37.

²²⁸ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri: Görüp Yaşadıklarım*, (çev. Cemal Aydın), Yağmur Yay. İst.,2011, s. 66.

DP %53,3 oranında oy almış ve 408 Milletvekili çıkarmıştır. CHP ise yüzde 39,9 oy alarak 39 milletvekili çıkarabilmesi bu seçimle birlikte CHP'nin yıllık iktidarına son verilmiş ve devlet yönetimini DP'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Bu seçim Türk siyasi tarihi açısından son derece önemli sonuçları olmuştur.²²⁹ Bu seçimi ‘*beyaz devrim*’²³⁰ olarak niteleyen Şevket Süreyya Aydemir, ‘İkinci Adam’ adlı eserinde seçimle ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır:(...)14 Mayıs 1950 seçimleri Türkiye’de önemli değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklik yalnız siyaset alanında yenilikler getirmekle kalmadı, hatta sosyal hayatta da değişiklikler yarattı. 1950 Türkiye’sinde iktidar değişikliği bu değişikliğin yeni adamlara sağladığı iktidar sadece bir parlamento olayı alınan nasıl sığmazdı ve bu yeni iktidar sadece bir parlamento çoğunluğu demek olmazdı. 14 Mayıs seçimlerinin sonuçları bizim yakın tarihimizde aynı zamanda bir dönüm noktası teşkil ediyordu. iktidarın oy çoğunluğuna dayanan bir parlamento düzenli olduğu geleneğini, bizde ilk defa Onlar yerleştireceklerdi.

*O güne kadar Cumhuriyet Türkiye’sinde şekil bu değildi. Eski düzen yeni tek parti rejimi yapısını ve havasını 1946 seçimleri ne rağmen 14 Mayıs 1950’nin sonuçlarına kadar sürdürüp giderilmiştir. Ama artık Söz yeni ne zamandı.*²³¹ Aydemir’in dile getirdiği bu yeni nizama DP adapte olması ve memleketin her yerinde kontrolü sağlaması bir anda kolay olmuştur.

CHP'nin 27 yıllık iktidarı içinde başta Bürokrasi ve Ordu’da ki etkisinin bir anda bitirilmesi pek mümkün görünmüyordu. DP’liler de bu gücün farkında olup bir müddet tedirgin olmuşlardır. 22 Mayıs 1950’de iktidara resmen devralan DP, Cumhurbaşkanı Celal Bayar olduktan sonra hükümet kurma çalışmalarına başlamıştır. Refik Koraltan Meclis Başkanlığı’na, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, Fuat Hulusi Demirelli Meclis başkan vekillerine getirilmişlerdir. Yeni hükümetin kurulması görevi Adnan Menderes’e verilmiştir.

²²⁹ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, İş Bankası Yay. İstanbul, 2008, s. 255.

²³⁰ Beyaz Devrim İran şahı Muhammed Rıza Pehlevi’nin 1963’te başlattığı reform sürecine verilen isimdir. Ülkede birçok alanda yapılan reformlarla ve ülke çağdaşlaşma yolunda hızla ilerlemiştir Türkiye’de ise 1950 Genel Seçimleri "Beyaz Devrim" ismi ile anılmasının sebebi 1946’da kurulan DP’nin genel seçimlerde büyük bir çoğunlukla iktidarı CHP’den almasıdır. Demokratlar yurt genelinde %53 oy alarak 25 yıllık CHP iktidarına son vermişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: İnan Özer, Umut Bekçan, *Demokrat Parti İktidarı (1950-60) Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 2008, s. 6.

²³¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 14-19.

2 Haziran 1950’de meclisten güvenoyu alan Adnan Menderes resmen görevine başlamıştır. Bu görüşmeler sırasında CHP ile ciddi tartışmalar olmuştu. DP’liler CHP'nin bu tartışmaları bilerek çıkardığını bir kargaşa ve bunalım ortamı oluşturarak DP iktidarını engellemeye yönelik olarak değerlendirmişlerdir. Özellikle 5 Haziran günü bir albayın Menderes'le görüşmesi ve 8-9 Haziran gecesi kendisine bir darbe planının yapıldığını bildirmesi üzerine Adnan Menderes devlet yönetimi tam anlamıyla ele geçirmek için özellikle Ordu’da o güne kadar görülmüş en büyük değişiklikleri yapmıştır. Genel Kurmay Başkanından hemen bütün generallere kadar Ordu’daki bu değişikliklerden sonra Menderes'in otoritesi güçlenmiştir. Menderes bu olayların hazırlayıcısının CHP olduğunu iddia etmiş ve mecliste şu cümlelerle CHP’ye yüklenmiştir: *“Muhterem arkadaşlarım, size esefle haber vermek isterim ki, iktidara gelişimiz henüz bir ayı bulmadığı halde, bazı zaruri değişiklikleri mesele ittihaz ederek [saymak] Cumhuriyet Halk Partisi, orduyu aleyhimize tahrik etmek yoluna sapmıştır. Bizim bütün çalışmalarımız, memleketimizde demokrasiyi perçinlemeye matuftur. Cumhuriyet Halk Partisi, eğer başarılı bir çalışmaya girmek istiyorsa, başlarındaki iktidar hastalarını atmalıdır. Bu iktidar hastaları, havayı karıştırmak istemektedirler. Memlekette siyasî iktidarı bozuk göstererek, bir polemiğe, bir hücum ve taarruza geçmişlerdir...”*²³²Bu gelişmeler neticesinde DP ve CHP Arasındaki gerilim uzun müddet devam etmiştir. Bu sırada Haziran günü Celal Bayar’dan boşalan Parti başkanlığına Menderes'in getirilmesi ile birlikte artık DP’de resmen Menderes döneminde başlamış oluyordu²³³.

3.5. Demokrat Parti’nin Laiklik Anlayışı

Demokrat Parti kurulduktan sonra özellikle muhalif kesimler tarafından eleştirildiği en önemli konulardan bir tanesi laiklik ile ilgili gerekli hassasiyetin gösterilmediğidir. Önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi DP iktidara gelirken halka özellikle din eğitimi konusunda beklentileri karşılayacak adımların atılacağı, din eğitiminin yeniden güçleneceği sözünü verilmişti. iktidara geldikten sonra verdiği bu sözleri tutmaya yönelik bir takım çalışmalar yapmıştır. Nitekim 16 Haziran 1950’de Arapça ezan yasağının kaldırılması ve sonraki dönemlerde din derslerinin ilk ve orta dereceli okullarda okutulmaya başlanması, radyolarda dini

²³² Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 1985, ss. 181-183.

²³³ Cem Eroğlu, a.g.e, s. 86-89.

yayınlarla izin verilmesi, İmam Hatip okullarının açılması, Cami, mescit gibi ibadethane yapımının hızla artması verdiği sözleri tutmaya çalıştığını göstermektedir. Bu gelişmelerden sonra İslamcı-muhafazakar kitlenin Demokrat Parti'ye yaklaşması dönem dönem Demokrat Parti'yi muhalefete karşı zorda bırakmıştır. Ancak Demokrat Parti de bu kesimle ilişkilerini sınırlı bir çerçevede tutmaya özen göstermiş, mümkün oldukça laiklik prensibinden ödül vermemeye, rejimin temel ilkelerinin korunmasına dikkat etmiştir.²³⁴

DP'liler hemen her platformda Türkiye'nin sosyal ve siyasal anlamda İslam devletine dönüştürme gibi düşüncelerinin asla olmadığını ifade etmiş, bu tür eylemlere karşı da devletin her zaman sert tedbirler alacağını söylemişlerdir. Ancak muhalefet tarafından Türkçe ezan yasağının kaldırılması, hac ziyaretinde bulunmak isteyen vatandaşlara yardıma bulunmaları, türbeler ile ilgili gelişmeler, dini yayınları'nın serbest hale getirilmesi gibi birçok değişim laiklikten uzaklaşma olarak görülmüş ve eleştiri konusu olmuştur.²³⁵

DP'de gelenekçi ve İslami çevrelere yakın ilişki kurulması dönem dönem devlet içinde onlara bir takım ayrıcalıkların verilmesine de neden olmuşsa da bu ayrıcalıkların artmasına izin verilmemiş, daha fazla ilerlemesi engellenerek laiklik prensibinden ödün verilmemeye dikkat edilmiştir.²³⁶ Sonuç olarak DP'nin izlediği siyasete bakıldığında laiklik ilkesi ve halkın beklentisi arasında bir denge kurmaya çalıştığı görülmektedir.

3.6. Demokrat Parti'de İlk İcraatlar

3.6.1. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

Bilindiği üzere 1932 yılında birinci bölümde bahsedilen gerekçelerle Ezanın Türkçe okunmasına karar verilmişti. Bu dönemde, dönemin önde gelen hafızlarından oluşturulan bir kurul Ezanı Türkçeye çevirmiş ve Ezanın Arapça okunması yasaklanmıştır. Gelenekçi çevreler tarafından eleştirilen bu uygulama uzun yıllar Türkiye'de devam etmiştir²³⁷.

²³⁴ Bülent Tanör, *Kurtuluş, Kuruluş*, Cumhuriyet Kitabevi, İstanbul, 2000, s.266-267.

²³⁵ Bülent Tanör, a.g.e, s.267.

²³⁶ Doğan Duman, *Türkiye'de İslamcılık*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999, s.26.

²³⁷ Bernard lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları) (Çev.: Metin Kıratlı) (1991), s. 411.

Adnan Menderes, 1950 seçimlerini kazanıp, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde hükümet programı okuduktan sonra TBMM'ye sunduğu ilk tasarımların başında Arapça Ezan yasağının kaldırılması ile ilgilidir²³⁸.

Böyle bir politika izlemesinin sebebi 1950 seçimlerinde Arapça ezan konusunun seçmenler tarafından sıkça dile getirilmesi ve Demokrat Parti'nin bu konu ile ilgili vaatleridir. Ezanın Arapça okunmasına izin verecek olan yasa tasarısı TBMM'ye 15 Haziran 1950'de sunulmuştur. Bu tasarıya göre Türk Ceza Kanunun 526 maddesinin kaldırılmasıyla ezan üzerindeki yasak da kaldırılabilecekti, tasarının kaldırılması ile ilgili gerekçe ise vicdan özgürlüğüne aykırı olarak gösteriliyordu.²³⁹ 15 Haziran 1950'de Adalet Komisyonu'nda kabul edilen bu tasarı hemen arkasından Genel Kurula sunuldu. Mecliste konu ile ilgili konuşan Başbakan Menderes, bir an önce Arapça Ezan yasağının kaldırılması gerektiğini, halkın beklenti içinde olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁰ Mecliste Menderesi destekleyenler olduğu gibi tasarıya karşı çıkanlarda olmuştur.

Trabzon Milletvekili Cemal Reşat Eyüboğlu şu sözlerle tasarımı eleştirmiştir: *“Sayın arkadaşlar, Türk Ceza Kanununun 526'nci maddesinden, Ezana taallük eden ceza hükmünün kaldırılması maksadıyla Hükümetin bugün huzurunuzda getirdiği kanun tasarısı hakkındaki C. H. P Meclis Grubunun görüşünü arz ediyorum. Bu memlekette Millî Devlet ve Millî şuur politikası, Cumhuriyetle kurulmuş ve C. H. Partisi bu politikayı takip etmiştir. Bu politika icabı olarak ezan meselesi de bir dil meselesi ve Millî şuur meselesi telâkki edilmiştir. Millî Devlet politikası, mümkün olan her yerde Türkçenin kullanılmasını emreder. Türk Vatanında ibadete çağırmanın da öz dilimizle olmasını bu bakımdan daima tercih ettik. Türkçe ezan, Arapça ezan mevzuu üzerinde bir politika münakaşası açmaya taraftar değiliz. Millî şuurun bu konuyu, kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan meselesinin ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız*²⁴¹.

Eyüboğlu'nun sözlerine karşılık Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da şu karşılığı vermiştir: *Sayın arkadaşlar; Atatürk her şeyi Türkçeleştirmek kaidelerini ortaya attığı zaman acaba İslam dinine ait olan kitapların Türkçeye*

²³⁸ Zafer, 5 Haziran 1950.

²³⁹ Sabahattin Nal, a.g.m, s. 151.

²⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 1, 1950: s. 181.

²⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Devre:9, Cilt. 1, 1950: 181

tercümesi mümkün müdür diye bir tecrübeye başvurulmuştu. Atatürk bu meyanda ilk defa ezanın Türkçe okunmasına karar verdi. Bilâhare Arapça ezan okuyanları tecziye etmek üzere de bir ceza mü- l eyyidesi olarak, Ceza Kanununa bir hüküm kondu. Arkadaşlar; şayet Atatürk sağ olsaydı hiç şüphe yok ki, o da bu büyük Meclisin düşündüğü gibi düşünecek o da elimizdeki Allah Kanununun Türkçe ile tercümesine imkân olmadığını, din ulemalarının vermiş olduğu karara göre, anlayacak ve ezanı din diliyle okutacaktı. Arkadaşlar; Atatürk inkılâbı; gazetelerin yazdığı gibi umdesi değil, Atatürk memlekette yapmış olduğu inkılâpların millet tarafından hazmedilmesin! esas olarak kabul etmişti. Bu bir dil meselesi değil; Allaha ekber ile Tanrı Uludur kelimeleri ikisi bir manaya gelmez. Biz eski zamanlara ait kitapları okursak, zir çok tanrılar olduğunu görürüz, yağmur tanrısı, yer tanrısı, ve saire. Binaenaleyh Tanrı Uludur deyince bunların hangisi uludur? Binaenaleyh İslam dini, Müslüman dili kaidelerine göre Müslüman camilerinde ancak din dili ile olur. Ve bunu da memleketin yüzde doksan sekizi, bizi seçenler, bizden istemişlerdir(...) ²⁴²”

Mecliste bu görüşmeler sonucunda yasa tasarısı, 16 Haziran 1950'de oy çokluğu ile kabul edilmiştir. ²⁴³ Ezan ile ilgili meseleler bir süre bu kanundan sonra da devam etmiştir. İmamın Ezanı minareden mi yoksa cami içinden mi okuması gibi birçok problem üzerinden tartışmalar devam etmiştir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı müftülüklere bir yazı göndererek ezanın minareden okunmasının zorunlu olduğunu bu nedenle ses sistemlerinin buna uygun kurulmasını istemiştir. Ve bu tartışmalara da son noktayı koymuştur.

3.6.2. Kuran Kursu Sayısında Yaşanan Hızlı Artış

Kuran kurslarının Cumhuriyet Tarihindeki Durumuna geçmeden önce bu kursların tarihten gelen önemlerine ve ilk örneklerinin ne zaman olduğunu göstermek bu kursların öneminin anlaşılması açısından son derece önemlidir. İslam Dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim öğretimi başladığı ilk günden itibaren din eğitimini için özel bir yere sahip olmuştur. Kur'an eğitimi islamın tebliği ile peygamberimiz tarafından başlatılmış ilk önce Dârü'l-Erkamda daha sonra Mescid-i Nebevî ve hemen yanındaki Suffa'da Kur'an eğitimi verilmiştir. Sonraki yıllarda medreselerde verilen bu eğitim Darü'l-Kur'an, Dârü'l-huffâz ve Dârü'l-kurrâ adlarıyla açılan müstakil yerlerde eğitimine devam etmiştir

²⁴²TBMM Tutanak Dergisi, Devre:9, Cilt.1. 1950: 183

²⁴³ Vakıf, 17 Haziran 1950.

²⁴⁴Sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nde kuran kursu adıyla açılan bu kurumlar Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar varlığını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nde kuran kurslarının ilk örneği ise Bursa'da Yıldırım Beyazıt tarafından yaptırılmıştır. Küçük köy ve yerleşim birimlerinde bulunan bu kurslar için Darü'l-Kurra ismi de kullanılmıştır.

Cami görevlileri kurslarda çocuklara ve isteyen yetişkinlere Kur'an eğitimi veriyordu. Ayrıca Kuran eğitimi verecek kişilerin resmi bir görevli olması gerekmiyordu kendisini Kur'an Kerim öğretiminde geliştirmiş kişilerde Kur'an öğretiminde görev alabiliyorlardı. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu 3 Mart 1924'te açıklanması ve bütün okulların Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması ile Kur'an Kursları da Milli Eğitim Bakanlığı'nın bünyesine girmiştir. Bu kanun çıktıktan kısa bir süre Kuran kursları kapatılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunun 4. maddesi gereği İmam Hatip mektebi ve Darülfünun açılmışsa da Kur'an eğitimi ve öğretimi veren herhangi bir kurum açılmamıştı. Bu gelişmeler sonucunda Ankara Müftüsü ve ilk Diyanet İşleri Başkanı olarak görev yapan Rıfat Börekçi'nin gayretleriyle 2 Nisan 1925'te "Hafızlı Kur'an" adında Kuran eğitimi veren kurum açılmıştır. 1925 ile 1935 yılları arasında inişli çıkışlı bir grafik izleyen Kur'an Kursu sayısı 1935'dan sonra 16, 56, 65'e kadar çıksa da 1943 ile 1944 yılları arasında sayıları 38'e düşmüştür. 1949-1950 yılları arasında çok partili hayatın başlaması ile birlikte Kur'an Kursunda da ciddi bir artış olmuş ve sayıları 127'ye ulaşmıştır²⁴⁵. Aşağıdaki tabloda Kur'an Kurslarında 1932-1950 yıllarına göre meydana gelen değişiklikler gösterilmiştir.

²⁴⁴ Zeki Salih Zengin, Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişmesi, *Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11 Sayı: 2, 2011. s. 3-5.

²⁴⁵ Mustafa Öcal, Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname, *Örneği Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2004, s. 85-88

Öğretim Yılı	Kurs Sayısı	Öğretici Sayısı		Toplam	Öğrenci sayısı		Toplam	Diploma Alanı		Toplam
		Erkek	Bayan		Erkek	Bayan		Erkek	Bayan	
1932-1933	9	9	-	9	232	-	232	-	-	-
1934-1935	19	10	1	11	231	25	256	-	-	-
1935-1936	15	12	2	14	358	35	393	-	-	-
1936-1937	16	14	-	14	372	37	409	257	30	287
1940-1941	56	56	-	56	1380	309	1689	159	12	171
1941-1942	65	68	-	68	1369	394	1763	161	25	186
1943-1944	38	34	-	34	1081	471	1552	140	78	218
1944-1945	46	46	-	46	1520	433	1953	?	?	?
1945-1946	61	65	-	65	2021	744	2765	347	248	595
1947-1948	99	104	-	104	4181	1570	5751	815	457	1290
1949-1950	127	130	-	130	6403	2303	8706	1811	851	2662

Tablo 3.1: 1932-1950 Yılları Arasında Kur'an Kursu, Öğretici ve Öğrenci Sayıları²⁴⁶

1950 yılından sonra çok partili siyasi yapının yerleşmesi ile din eğitimindeki gelişme kuran kurslarına da yansımış ve kursların sayısı giderek artmıştır.²⁴⁷ Buna

²⁴⁶ Mustafa Öcal, Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İçâzetname Örneği, a.g.e, s. 88

²⁴⁷ Zeki Salih Zengin, a.g.m, s. 15.

bağlı kuran kursu öğreticisi sayısı da artmıştır. 1960'lı yıllarda 600'ü geçen kuran kursu öğretici sayısı bu yıllardan sonra düşmeye başlamıştır²⁴⁸.

3.7. DP Döneminde Eğitim Kurumlarında Din Eğitimin Politikalarının Ağırlık Kazanması

Celal Bayar, Cumhurbaşkanı olduktan sonra Adnan Menderes'i Başbakan olarak atamıştır. Adnan Menderes'te hükümet programında mecliste okuyup resmen Başbakanlık görevine başlamıştır. Seçim meydanlarında özellikle ve din eğitimi ile ilgili yasakların kaldırılması konusunda verilen sözlerin tutulması adına dini eğitimiyle ilgili ciddi gelişmeler ilk olarak bu dönemde yaşanmıştır²⁴⁹.

Aslında din eğitimi ile ilgili gelişmelerin başlangıç noktası DP değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi CHP'nin son hükümetinde özellikle yedinci kurultayda din eğitimi ile ilgili talepler dile getirilmiş, sonrasında meclise de bu konuyla ilgili görüş ve öneriler tartışılmıştır. Daha sonra kurulan komisyonun tavsiyeleriyle İlkokullarda başlayan din eğitimi DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte daha ciddi düzenlemelerle Türkiye genelinde ve hemen hemen bütün kurumlara yayılmıştır.

1950 yılında seçimden zaferle ayrılan DP din eğitimde daha liberal Politikalar takip etmiş, verilecek olan bu eğitimin devlet kontrolünde, planlı ve belli bir program dahilinde verilmesine özen göstermiştir. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan olaylar din eğitimi konusunda gerekli bilgi ve beceriye sahip olmayan kişilerin eline verilmesi, bunun neticesinde fanatik dini grupların oluşması, DP'yi bir böyle bir politika izlemeye mecbur kılmıştır Bu bakımdan din eğitimi verecek çağdaş din adamlarının yetiştirilmesi için yüksek din eğitimi veren kurumlar açılmıştır. Bu konularda verilecek olan eğitim Osmanlı sistemindeki gibi değil, Cumhuriyetin laik ideolojisine uygun verilmesine dikkat edilmiştir²⁵⁰.

²⁴⁸ Bkz. 1 Mart 1950 tarih ve 7445, 1 Mart 1951 tarih ve 7747, 1 Mart 1955 tarih ve 8943, 1 Mart 1956 tarih ve 9247, 1 Mart 1962 tarih ve 11048 sayılı Resmi Gazetelerde yayınlanan ilgili yıllara ait Bütçe Kanunları. Kur'an öğreticisi sayısının 1966 yılında 29'a düştüğü görülmektedir. Bkz. 1 Mart 1966 tarih ve 12239 sayılı Resmi Gazete.

²⁴⁹ Filiz Çolak, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945- 1950)", Türkler Ansiklopedisi, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 781.

²⁵⁰ Mehmet Cem Şahin, Demokrat Parti Dönemi Türkiye'sinde Din Siyaset ve Eğitim İlişkileri, *Toplum Bilimleri Dergisi*, cilt.6, sayı.12, 2012,s. 42.

Türkiye'de 1950 ile 1960 yılları din eğitimi adına çok önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Okullarda din öğretiminin başlamasının yanında din öğretimi ile ilgili çeşitli yazı yayınların sayısı da artmıştır. Demokrat Parti iktidarı din öğretiminde yapılan değişiklik ve gelişlerinin sebebini Komünizm ile mücadele amaçlı olarak göstermiştir.

Tevfik İleri, Meclis konuşmasında dinin komünizme karşı gerekliliğini şöyle ifade etmişti: *‘‘Muhterem arkadaşlarım; din telâkkisini suiistimal ederek, vicdan ile Allah arasındaki irtibatını hududu dışına çıkararak dünyevi âleme de onun tesirini ikâ etmek isteyenler, cemiyet hayatına zehir katan insanlardır. (Bravo sesleri.) Burada bugün konuşulan sözler arasında mevcut bazı fena, içtimai tesirlerin ve akidelerin tahribatından cemiyetimizi korumak için bir takım manevi, mefkurevi varlıklara istinat etmek lüzumundan bahsedildi. Evet ben fikri esas olarak takdir ediyorum, fakat bahsettikleri zehre karşı korunma vasıtası sadece ve sadece millet duygusundan ibarettir(...), Arkadaşlar, bu konudaki sözümü pek çok uzatmak istemiyorum. Yalnız şu noktayı ehemmiyetle arz edeyim ki, komünizm denen bir içtimai zehirden bünyeyi korumak için onun yanında yavaş yavaş genişleyecek bir şeriat hayatının ikamesi ihtimalini bir tedbir diye düşünmek aşağı yukarı bir öldürücü zehrin lâakal onun kadar öldürücü olan başka bir zehirle tedavi edileceğini zannetmekten ibarettir. Biz meşrutiyetteki ittihadı Muhammedi'nin bu memleketteki hayat yıkıcı tesirlerini görmüş insanlar değil miyiz? Derviş Vahdettin'in cemiyeti koyulaşan güya Müslümanlık akidesine dayanan bir siyasi teşekküldü. Şimdiki sözlerle islenen şeyin böyle bir şey olmadığı muhakkak olmakla beraber, derecesini idare etmek kabil olmayan ölçüsünü taşıyan bir yolun gide gide bir gün mesele kendiliğinden büyüyerek zararlı hacmine varabilir. Ve dediğim gibi bir zehiti başka bir zehirle tedavi etmek şekline varabilir sizler gibi. Ben müslümanım milletim Türk ve siyasi akidem Kemalist. C. TL P. sinin esaslarına inanmış bir adamım, yani lâikim.*²⁵¹ İleri bu sözleriyle Komünizm ile mücadele edilebilmesi için özellikle gençlerde din eğitiminin verilmesi, hatta din eğitiminin liselerde dahi verilmesi önemli bir öncelik olarak görmüştür.

²⁵¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem.7, Cilt:3, Toplantı:1 (24 Aralık 1946) s. 445.

Arapça Ezan yasağının kaldırılması ve radyolarda Kur'an-ı kerim yayınına izin verilmesinden sonra sıradaki tartışma ilkokullarda din eğitiminin verilmesi meselesi olmuştur. Özellikle Milli Eğitim Bakanlığı'na, Tevfik İleri'nin getirilmesinden sonra, din eğitimi ile ilgili çalışmalar hızlanmıştır. Tevfik İleri²⁵² göreve geldikten hemen sonra din eğitimi ile ilgili çalışmaları yapmak için 'Bilim Komisyonu' kurulmasını sağlamış ve 4 Kasım 1950'de bu komisyon hazırladı raporu kamuoyuna sunmuştur²⁵³. Komisyon raporundan sonra ilkokullarda din dersinin verilmesi ve sınıf geçme sisteminde etkisinin artırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca dersi almak istemeyen veli dilekçe vererek öğrencisinin din dersini almamasını sağlayabilmektedir.²⁵⁴

3.8. Beşinci Milli Eğitim Şûra'sında Din Eğitimi Tartışmaları

Bu dönemde din öğretimi ile ilgili diğer önemli gelişmeler Beşinci Milli Eğitim Şûra'sı kararlarıyla olmuştur. 1953'te toplanan Beşinci Milli Eğitim Şûrası'nda alınan kararlar genellikle ilköğretim sisteminin düzenlenmesi ile ilgilidir.

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri başkanlığında, Ankara'da 5-14 Şubat 1953 tarihinde toplanan Beşinci Milli Eğitim Şûrasında, ilköğretim kanunu ile ilgili tasarılar hazırlanması, aynı zamanda ilköğretimin ülkenin uzak yerlerine yayılması ve öğretmen eksikliğinin giderilmesi konuları görüşülmüştür. Ayrıca

²⁵² Tevfik İleri: Demokrat Parti (DP) iktidarının 3. Cumhuriyet Döneminin 26. Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Demokrat Partiden Samsun milletvekili seçilerek meclise giren Tevfik İleri bakanlık görevine Avni Başman ve Nuri Özsan'ın az süreli bakanlıklarından sonra gelmiş ve Demokrat Partinin(DP) en uzun süre görev yapan Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Tevfik İleri kesintiler halinde üç kez Milli Eğitim Bakanı olarak DP Hükümetlerinde görev yapmış ve DP iktidarının saygın siyasetçileri arasında yerini almıştır. 22. 05. 1950 ile 27. 05. 1960 arası 10 yıl 5 günlük DP iktidarında iki asil ve biride vekâleten olmak üzere üç defa Milli Eğitim Bakanlığına görevlerini icra etmiştir. Birinci görevi 11.08. 1950 tarihinden 06. 04. 1953 yılları arasında toplamda 2 yıl 7 ay 27 gün sürmüştür. İkinci görevi ise 13. 04. 1957 tarihinden 25. 11. 1957 tarihine kadar devam etmiş ve bu görevi de 7 ay 12 gün sürdürmüştür. Diğer ve DP iktidarındaki en son Milli Eğitim Bakanlığı görevini de Milli Eğitim Bakanı olan Celal Yardımcının 22. 09. 1959 tarihinde görevinden istifası üzerine vekâleten 6 ay 17 gün süre içinde yapmıştır. Bu görevi de Atıf Benderlioğlu'nun bakanlığa asaleten atanması ile sona ermiştir. Tevfik İleri toplamda, DP döneminde 3 yıl 9 ay 26 gün Milli Eğitim bakanlığı yapmıştır. Eğitim öğretimde önemli kararların alındığı beşinci milli eğitim şurası da Tevfik İleri zamanında yapılmıştır. Bkz daha geniş bilgi: Erdoğan Başar, Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri(1920 – 1960), MEB Yayınları, 2004, s. 443 – 489.

²⁵³ Zehra Taşdöven, a.g.e, s. 65-66.

²⁵⁴ Zehra Taşdöven, a.g.e, s. 66.

kalabalık sınıfların azaltılması ve Amerika'dan gelen eğitim uzmanı K. V. Wofford'un²⁵⁵ önerileri doğrultusunda düzenlemeler yapılması kararlaştırılmıştır.

Şûra'da alınan kararlara baktığımızda ilkokul programının amaç ve ilkeleri doğrultusunda eğitim anlayışının belli bir düzen içinde sağlanmasını, Anaokulu ve İlkokullarda sağlığa kurallarına dikkat edilerek sağlık eksikliklerinin giderilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca öğretmenlerin maaşlarında düzenleme gidilmesi gibi önemli son kararlar alınmıştır. Bunların yanında din eğitimi ile ilgili ise din dersinin sınıf geçmede ki etkisinin arttırılması, resim müzik ve beden eğitimi derslerinin etkisinin değerlendirme dışı bırakılması gibi kararlar alınmıştır²⁵⁶.

Beşinci Milli Eğitim Şûra'sında din derslerinin okutulması ile ilgili uzun tartışmalar yaşanmıştır, ancak şûradaki üyelerin büyük çoğunluğu din dersinin okutulması yönünde fikir beyan etmesi üzerine bu dersin okutulmasına karar verilmiştir. Ayrıca Ortaokul ve Liselerde de din dersinin okutulması yönünde fikirler beyan edilmiştir²⁵⁷.

Şûra'da konuşan Milli Eğitim Bakanı İleri, din dersinin verilmemesi sonucunda eski sistemdeki gerici uygulamaların tekrar geri geleceğini, bu da ülke için olumsuz sonuçlar doğuracağını ileri sürmüştür. Devletin okullarda din dersi okutarak aynı zamanda gericilikle mücadele ettiğini de sözlerine eklemiştir²⁵⁸.

Beşinci Milli Eğitim Şûrası'nda genel olarak ilkokullardaki din öğretimi üstünden kararlar alınmışsa da şûra sonrasında ortaokullarda da din öğretiminin sağlanması yönünde acil kararların alınması yönünde talepler olmuştur. Bu

²⁵⁵ Kate V. Wofford: Demokrat Parti döneminde Türkiye- ABD ilişkilerindeki olumlu havanın etkisiyle Türkiye'nin bazı konularda ABD'den uzmanlar getirerek onların bilgi ve deneyimlerinden faydalanmasını sağlamıştır. Özellikle eğitimde reforma giden Demokrat Parti, ABD'den getirilen bu uzmanlar ile eğitim kalitesini arttırmayı hedeflemiştir. Türkiye ve Amerika Hükümetlerinin ortaklaşa teşebbüs ve çabaları sonucu, Amerika Florida Üniversitesi Eğitim Koleji İlköğretim Bölümü Başkanı Profesör Kate V. Wofford Türkiye'ye gelmiş ve köy eğitim ve öğretimi sorununu incelemiştir. Ankara, Erzurum, Trabzon, Diyarbakır, İzmir ve Adana şehirlerinde incelemeler yapan Wofford, İncelemelerine 5 Ekim 1951'de başlamış ve 1 Şubat 1952'de sona ermiş ve köy ilkokulları hakkında yüz elli bir sayfalık bir rapor vermiştir. raporda köy okulları ile ilgili okul, sınıf yapıları, öğretmen yeterlilikleri programların eksiklikleri gibi birçok konuda görüş ve önerilere yer verilmiştir. Raporla ilgili daha fazla bilgi için bkz: Çiğdem Budak, Türkiye'de ilkokul programları ve yabancı uzmanların bu programlara etkisi, Adnan menderes üniversitesi, sosyal bilimler Ens. Yüksek lisans tezi, aydın, 2010, s. 67-80, Ayrıca bkz: Özcan Demirel, Türk iyede program geliştirme uygulamaları, H. O. Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 7 1992, Sayfa: 27-43.

²⁵⁶ Muzaffer deniz, a.g.t, s.31-32.

²⁵⁷ Muzaffer deniz, a.g.t, s. 32.

²⁵⁸ Sabahattin Nal, a.g.m, s. 158.

talepler neticesinde Ortaokullara din eğitimi konusu, 15-18 Ekim 1955'te toplanan DP Kongresi'nde tartışmaya açılmış ve sonuç olarak din öğretimini ortaokullarda da verilmesi kararı alınmıştır. Nitekim Başbakan Menderes, 1956'da Konya'da yaptığı konuşmada ortaokullarda din eğitiminin verileceğini açıklamıştır. Bu kararlardan sonra menderesin sözlerine muhalefetten eleştiriler gelmiş, bazı aydınlar bu girişimlerin laikliğe aykırı olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak yaşanan tüm tartışmalara rağmen 13 Ağustos 1956 tarih ve 4-7805 sayılı İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla ve MEB'in 17 Eylül 1956 tarih ve 921 sayılı genelge ile ortaokullar ile dengi okulların 1. ve 2. sınıflarına Din Bilgisi Dersleri resmen konmuştur²⁵⁹. Bu dersin verilmesinde ise gönüllülük ve veli izni şartları konulmuştur²⁶⁰.

3.9. Din Bilgisi Dersinin Okullarda Okutulmaya Başlanması

3.9.1. İlkokullarda Din Dersleri

Yukarıda belirtilen gerekçelerle (komünizm tehlikesi ve gençlerin anne babaya itaatsizliği vs) TBMM'de tartışılan Din Bilgisi dersi toplumda din eğitimi ile ilgili beklentilerin de artması din öğretimi ile ilgili çalışmaları hızlandırmıştır.²⁶¹ 1948'de ise meclis gündemine getirilen Din Bilgisi dersi 1948'de ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında Din Bilgisi dersinin programa konması kararlaştırılmıştır. Ancak kararın uygulanması bazı gerekçelerle bir yıl ertelenmiştir. Bu gelişmelerden sonra din derslerinin okullarda okutulması ile ilgili gelişmeler hızlanmıştır. Bir yıl program dışı okutulan din dersi 4 Kasım 1950'de ilk defa haftalık ders programı içinde yerini almıştır. Bu gelişmelerden sonra özellikle ilkokul 4. ve 5. Sınıflara konulan Din Bilgisi dersine ilgi oldukça yüksek düzeyde olmuştur. 1949-1950'li yılları arasında Din Bilgisi dersi alan 414.147 öğrenciden sadece 2797 Müslim 3002 Gayrimüslim'i öğrenci derse devam etmemiştir. 1954 yılında Türkiye'ye gelen Hovard A. Reed İlkokullarda okutulan Din Bilgisi dersi ile ilgili önemli tespitler yapmıştır²⁶².

²⁵⁹ Zehra Taşdöven, a.g.t, s. 68.

²⁶⁰ *Ulus*, 9 Eylül 1956.

²⁶¹ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay, İstanbul 1993, s. 147-148.

²⁶² Mustafa Öcal, a.g.e, s.427-428

3.9.2. Ortaokullarda Din Dersleri

İlkokullarda din dersinin okutulmaya başlanmasından sonra Ortaokulda din dersi ile ilgili talepler gelmeye başlamıştır. Adnan Menderes de bu taleplere karşı kayıtsız kalmamış, Ortaokulda din dersinin okutulmasının gerekliliği ile ilgili Konya'da yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır: “...Evladına, gelecek nesillere dinini telkin etmesi, onun esasını, kaidelerini öğrenmesi, ebediyen Müslüman kalmasının münakaşa götürmez bir şartıdır. Hâlbuki mekteplerde din dersi olmayınca evladına kendi dinini telkin etmek ve öğrenmek isteyen vatandaşlar bu imkândan mahrum edilmiş olurlar. Bu mahrumiyet ve imkânsızlık vicdan hürriyetine uygundur denemez. Bu itibarla orta mekteplerimizde de din dersleri koymak yerinde bir tedbir olacaktır. Dinsiz bir cemiyetin, bir milletin payidar olabileceğine inanmıyoruz. En ileri milletlerin dahi din ile siyaseti ve dünya işlerini birbirinden ayırdıktan sonra ne derecelere kadar dinlerine bağlı kaldıklarını elbette biliyoruz²⁶³”

Bu gelişmeler sonucunda 1956 yılında din bilgisi dersinin ortaokulların birinci ve ikinci kademelerinde ‘isteğe bağlı’ olarak okutulmasına karar verilmiştir. Bu karara göre din bilgisi dersi almasını isteyen veliler okulda yazılı olarak müracaat edecek, öğrenci bu dersi aldıktan sonra devam etmek zorunda olup, sınıf geçme notunda bu dersinde etkisi olacaktır²⁶⁴. Ancak bazı okullarda din dersinin verilmesi ile ilgili bu kararlar alındıktan sonra din bilgisi dersini verilmesi ile ilgili bazı problemler ile meydana gelmiştir. Özellikle Din Bilgisi dersinin haftalık ders programı içine alınmaması, öğlen arasında dersin verilmesi, dersi vermek için İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslam Enstitüsü mezunlarından değil de başkalarına verilmesi, dersle ilgili öğrenci ve velilerin mağdur edilmesi gibi nedenlerden dolayı Milli Eğitim Bakanlığı söz konusu bu okullara uyarılarda bulunmuştur²⁶⁵. Özellikle çift zamanlı öğretim yapan okullarda günlük ders programının dışında ayrıca bir saatte okutulması üzerine bakanlık, bu okullara din bilgisi dersi ile ilgili olarak günlük ders planı dışında özel bir saat seçilmesi yerine 29 saatlik haftalık ders programı içinde bir saatin belirlenmesini karar

²⁶³ Vatan, 8 Ocak 1956

²⁶⁴ MEB Tebliğler dergisi, 17 Eylül 1956, sayı:921,s. 147

²⁶⁵ MEB Tebliğler dergisi, 8 Kasım, 1965, sayı:1380, s. 395

verilmiştir²⁶⁶. Okutulacak olan bu dersin içeriğine bakıldığında; İman, İbadet ve Ahlak, Türklerin İslamiyet'e Girişi, İslam Sanatına Hizmetleri gibi konular bulunmaktadır²⁶⁷. Dersleri verecek öğretmenlerde gönüllülük esas alınmıştır. Ancak dersi vermek isteyen öğretmen sayısı ihtiyacın fazlası olması durumunda en kıdemli öğretmene görev verilmesi kararlaştırılmıştır²⁶⁸.

İlkokullarda sonrasında Ortaokullarda Din Bilgisi dersini verilmesinden yeni bir gerekliliği ortaya çıkarmıştır. Bu da bu dersleri verecek öğretmen ihtiyacıdır. 1949'dan sonra İlkokullarda verilen Din Bilgisi derslerine sınıf öğretmenlerinin girmesi kararlaştırılmıştı. Ayrıca bu öğretmenlere de Din Bilgisi derslerine girdikleri için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders ile ilgili eğitim verilmekteydi. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Din Bilgisi derslerine giren muallimler ile ilgili mecliste verdiği beyanatta şu bilgileri vermiştir(...) *mekteplerimizde din dersi okutmak bahsine. Bu sene bu işe başlayışımızın üçüncü senesidir ve teşebbüslerimiz, çalışmalarımız muvaffak olmak yolundadır. Verim »ünden güne artmaktadır. Gezdiğim yerlerdeki müşahedem müspettir. Din dersleri mekteplerimizde seneden seneye artan bir randımanla" öğretilmektedir. Çocuklarımıza lüzumu kadar Müslümanlık bilgileri verilmektedir. Türk öğretmenlerinin bu mevzuda büyük bir hassasiyet ve ciddiyetle çalıştıkları na inanıyorum. Eksiklerimiz yok değildir. Eksiklerin başında bugün muallim olarak vazife alan arkadaşlarımızın muallim çıkarken hiç din dersi görmemiş olması geliyor. Vatandaş inanmıyor. Kendisi görmemiş, nasıl okutur diye bir şüphe içindedir. Ben de bütün gayretimi vatandaştan bu şüpheyi silmeye hasrediyorum*²⁶⁹.

1961 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanma din ile ilgili eğitim ve öğretim komitesinin hazırladığı raporda önemli bilgilere yer vermişti. Raporu din derslerinin Müslümanlığın iman ibadet ve ahlaki esaslarına göre öğretilmesi ve programın bu esaslar çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanması yine okutulacak kitaplarında bakanlık tarafından temin edilmesi dersi okutacak öğretmenlerin yetiştirilmesi ile ilgili tedbirlerin alınması Din Bilgisi dersini almak istemeyen ailelerin bu konuyla ilgili eğitim öğretim

²⁶⁶ MEB Tebliğler dergisi, 11 Ocak, 1965, sayı:1338, s.9

²⁶⁷ Vatan, 9 Eylül 1956

²⁶⁸ Eyüp Şimşek, a.g.m, s. 402

²⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Devre 9, C. 17: 220

yılıının başında okul idaresine taleplerini yazı ile bildirmesi önemli öncelikli olarak görülmüştür²⁷⁰. Raporda geçen şu ifadeler dikkat çekicidir. ‘’ (...)Bu derslerinin saatleri bütün talebelerinin istifade edeceği bir zamana konulmalıdır. Bu itibarla ilk ve son saatler yerine ortada olmak üzere programında yer almalıdır. Somut olarak çocukların ruhlarını manevi değerlerimizle en çok izleyebileceğimiz dini sevgi motiflerini kuracağımız doğruluk, fedakârlık, çalışma ve sabır gibi vazifeleri geliştirebileceğimiz bu çağda, daha planlı ve şuurlu bir din terbiye ve tercihinin ciddi bir şekilde tekrar ele almak zorunda bulunuyoruz. Eğitim ve öğretim topluluğu ait fikir hayatının yayılıp gelişmesi olarak arayacak olursak, toplum Pek tabii olarak dini fikirlerini de yeni nesillere intikal ettirilecektir. Bugün manevi ilimler içinde müdahale edilen din öğretimi ve eğitiminin düzenli bir esasa dayandırılarak verilmesi ve geliştirmesi zaruri bir haldir. Zira dinin fert için olduğu kadar cemiyet hayatı, aile ve millet bakımından taşıdığı önem dinin değerler üzerinde derinleşmesini zaruri kılar²⁷¹,’

Bu rapordan da yola çıkarak din öğretimini icra edecek öğretmenler ile ilgili karışıklıkların giderilmesi ve nitelikli eğitimcilerin hazırlanması adına öğretmen okullarında din eğitiminin verilmesi önemli bir öncelik olmuştur.

3.9.3. Öğretmen Okullarında Din Dersleri

İlkokullarda din bilgisi dersinin korunmasından sonra bu dersleri okutacak öğretmenlerin 1951 yılında köylere öğretmen yetiştiren Köy Enstitülerine de din bilgisi dersi verilmiştir²⁷². Köy Enstitüleri'nin 3. ve 4. sınıflarında birer saat din dersinin okutulması Milli Eğitim Bakanı'nın onayı ile kararlaştırılmıştır. Köy ve şehir ilkokullarına farklı alanlardan öğretmen yetiştirmesi, öğretmen yetiştirme sisteminde ikilik yaratmıştı. Öğretmenler arasında şehir ve köy öğretmeni olarak böyle bir ayrıcalığa çıkması üzerine bu iki kurum ilk öğretmen okulları adı altında tek çatı altında 1952-1953 eğitim ve öğretim yılından itibaren birleştirilmiştir²⁷³. Bundan sonra 1953 yılında öğretmen okullarının 9. ve 10.

²⁷⁰ Halis Ayhan, Türkiye’de Din Eğitimi, s. 141-142.

²⁷¹ Halis Ayhan, a.g.e, s. 144

²⁷² Mustafa Öcal, Türkiye’de Din Eğitimi, s. 419.

²⁷³ Eyüp şimşek, a.g.m, s. 401.

sınıflarında din dersinin okutulması ve bu dersin zorunlu olması kararlaştırılmıştır²⁷⁴.

Derslerin müfredatı iman, ibadet, ahlak esasları, din kültürü ve öğretim metodu tarzında olması, okutulacak kitap olarak ise Ahmet Hamdi Akseki'nin "İslam Dini" adlı eseri ders kitabının hazırlanmasına kadar okunması tavsiye edilmiştir. Bu kitap okuduktan sonra da Neda Armaner'in hazırladığı "Din Eğitim ve Öğretiminde Metodik Bilgiler" adlı kitap okutulmuştur²⁷⁵.

1961 yılında din ile ilgili eğitim öğretim komitesinin hazırladığı raporda öğretmen okullarında verilecek olan din dersi ile ilgili şu önerilerde bulunmaktadır. Komisyon; dersin öğretilmesi için öğretmenlik dağılımının sağlanması ders üretim aşamasında diğer ders öğretmenlerinin de konu ile ilgili işbirliği içinde olması olmalı bu derslerin metotları hakkında özellikle yaz aylarında kursları verilmeli ve Pedagoji şubeleri diğer derslerin özel öğretim metotlarına yer verdiği gibi bu derse de yer verilmelidir gibi önerilerde bulunmuşlardır²⁷⁶.

3.9.4. İmam Hatip Okulları İle İlgili Gelişmeler

1932 yılında İmam Hatip Okulları 1933'te de İlahiyat Fakültesi kapatıldıktan sonra din görevlisi yetiştirecek herhangi bir kurum kalmamış ve bu tarihten sonra ülke genelinde din görevlisi bulunmakta sıkıntılar yaşanmıştır. Öyle ki cenaze işlemlerini yapacak din görevlisi bile bulunamamış²⁷⁷ ve bu konu CHP'nin yedinci kurultayında da yine gündeme gelmiştir. Kurultay sonrasında din eğitimi ile ilgili araştırmalar yapmak üzere oluşturulan komisyon 1948'de bir rapor yayınlanmıştır. Bu raporda İmam Hatip Okulları'nın açılması önerilmişse de CHP grubu okulların açılmasından ziyade kurslarının açılması yönünde kararlar almışlardır.²⁷⁸

Komisyonun hazırladığı raporda özellikle 2. madde üzerinden tartışmalar devam etmiştir. 2. maddede şu ibareler yer almaktaydı; Müslüman vatandaşların imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerden faydalanması bir ihtiyaç olduğunu ve

²⁷⁴ Mustafa Öcal, a.g.e, s. 419.

²⁷⁵ Halis Ayhan, a.g.e, s.140.

²⁷⁶ Halis Ayhan, a.g.e, s. 141.

²⁷⁷ Şükrü Kolukısa, İdeoloji, Teoloji, Pedagoji Sarmalında İmam Hatip Okulları, *Eğitime Bakış Dergisi*, Yıl 11, Sayı:35, 2015, s. 2.

²⁷⁸ Eyüp şimşek, a.g.m, s. 402.

bunları yetiştirecek öğretim kurumlarının acilen devlet tarafından kurulmasının laikliğe herhangi bir zarar vermeyeceği ifade edilmektedir. Bu rapordan yola çıkarak İmam Hatip Okulları'nın hangi kurum tarafından kurulması tartışmaları 3 teklif üzerinden yürümüştür. Birinci teklifte İmam Hatip Okulları'nın bir hayır Kurumu tarafından kurulması ve bu kurumun devlet tarafından denetlenmesi öngörülüyordu. Ancak bu teklif beraberinde de önemli tehlikeleri getirebileceği ihtimalini doğurmuştur. Teklifi kabul etmeyenler bu tür cemiyetlerin ileride artabileceği ve devletin kontrolünün tam olarak sağlayamaması durumunda cemiyetlerin amacın dışına çıkabileceği tehlikesinden bahsetmişlerdir.²⁷⁹ İkinci görüş ise İmam Hatip Okulları'nın Milli Eğitim Bakanlığı tarafından idare edilmesinden ziyade Diyanet İşleri Başkanlığı'nın denetiminin altında olmasıydı. Bu okulların masraflarının Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından karşılanmasının yanında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından teftiş edilmesiyle bir zorunluluk olarak görülmüştür. Milli Eğitim Bakanlığı'nın İmam Hatip Ortaokulları devamlı teftiş edebilmesi için Diyanet İşleri Başkanı ile birlikte bir heyet kurmasına ve bu heyette Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Milli Eğitim Bakanlığı'nda ve kurulacak olan İslam İlahiyat Fakültesi'nde de bir temsilci bulunarak bu temsilcilerin denetimi yapması düşünülmüştür. Ancak komisyonun bu önerilerine Tahsin Banguoğlu ve Nihat Erim karşı çıkmışlardır. Bu iki kişi dışında Cumhuriyet Halk Partisi için de bu gelişmelere karşı çıkan ve itiraz eden bir muhalif kesim olmuştur. Bu kesime göre bu çalışmalar Türkiye'de Medreselerin yeniden açılmasına ve gerici düşüncelerin artmasına neden olabilir. Bu tartışmalar ekseninde İmam Hatip Kurslarının açılması ancak 1949'da, İmam Hatip Okulları'nın açılması ise 1951'de mümkün olmuştur²⁸⁰.

3.9.4.1. İmam Hatip Kurslarının Açılması

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu başlangıçta imam ve hatip yetiştirmek üzere açılacak kursların nerelerde açılacağı il ilgili şunları söylemiştir: *İmam ve hatip yetiştirmek üzere açılacak kursların İstanbul, İzmir, Ankara, Seyhan, Erzurum ve Diyarbakır'da açılmaları düşünülmüştür. Buralarda bu kurslar için dershaneler hazırlanmıştır. Bunların müfredat programları Diyanet İşlerindeki komisyonca hazırlanmaktadır. Pek yakında biteceğini haber*

²⁷⁹ Halis Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, s. 156-157.

²⁸⁰ Halis Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, s. 156-160.

*aldım. Biter bitmez bu işe de başlanacaktır.*²⁸¹ Banguoğlu'nun bu açıklamalarından sonra özellikle din eğitimi konularında konuşan İbrahim Arvas bakana bazı sorular yöneltmiştir. Arvas: *Efendim, altı vilayette imam hatip kurslarının açılacağını ilân etmiştir. Fakat Aziz Bakanım, hepsi bu kadar. Bütçe Komisyonunda verdikleri izahata göre 10 - 15 tane İstanbul'da, 5 - 6 tane Anadolu'da, hepsi 20'yi geçmez. Ama Sayın Bakan sebeplerini söylemedi. Sebeplerini bendeniz huzurunuzda tebarüz ettireceğim. Şimdi orta mektebi bitirecek, ondan sonra askere gidecek. 25 yaşına basacak bir vatandaş gelecek 30 liraya kasabalarda ve 15 liraya da köylerde hizmet edecektir. Hangi babayı tasavvur •dersiniz ki oğlunu buraya göndersin, onu mahrumiyete, dilenci hayatına sürüklesin? Bakan maalesef bunu söylemedi. Benim Keçiören'de bir komşum vardır. Oğlu orta ikiden çıkmış, şimdi Karaoğlan'da bir demir tüccarının yanında 90 lira maaş alıyor. Orta ikiden çıkmış 90 lira alıyor, ortayı bitirecek, askerliğini yapacak, gelecek 15 liraya hizmet edecek. Aziz Bakanım söylüyordu: ipe un sermeyeceğim, İbrahim, bu. İşci ciddî tutacağım diyordu. Fakat maalesef görüyorum ki, yine ipe un sermiştir. Bunu Yüksek huzurunuzda tebarüz ettirmek isterim.*²⁸² İbrahim Arvas'ın bu eleştirilerine Tevhid-i Tedrisat üzerinden cevap veren bakan: *“(...)Tevhidi Tedrisat Kanunu medreseleri kaldırmış ve bütün tahsil işlerini Maarif Vekâletine, şimdiki adıyla Millî Eğitim Bakanlığına bağlamıştır. Sonradan 1926 yılında çıkan Maarif Teşkilât Kanunu Bakanlıklara yalnız meslekî mânada kurslar ve mektepler açmak salâhiyetini vermiştir. Başka Bakanlıklar da bir takım meslekî mektepler açmıştır. Ama asıl hedef istihsal edilmiş, umumi terbiye müessesesi olan mektep tek mektebe irca edilmiştir. Başka Bakanlıklar tarafından açılan mektepler kendi yollarında inkişaf etmişlerdir. Fakat son zamanlarda bu okulların da yavaş^ yavaş Millî Eğitim Bakanlığına devri cihetine gidilmektedir. Bunun sebebi bizim teknik ve meslekî öğretim teşkilâtımızın tamamlanması ve bu işi başarabilecek bir seviyeye gelmiş olmasıdır ki, şayanı şükrandır. Bu arada dinî meslek mektepleri açmak vazifesi de Millî Eğitim Bakanlığına verilmiştir.*²⁸³ Tartışmalar İlahiyat Fakültelerinin neden kapatıldığı meselesi üzerinden devam etmiştir. Banguoğlu'nu eleştirenlerin yanında Yozgat milletvekili ihsan olgun okulların açılmasının geciktirildiğini şu sözlerle ifade etmiştir: *“(...)Efendim, Sayın Bakanın vermiş olduğu izahata teşekkür ederim.*

²⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, Devre 8, Cilt:14 Toplantı:3 13 Aralık 1948.

²⁸² TBMM Tutanak Dergisi, Devre 8, Cilt:15, Toplantı: 15, 3 Ocak 1949.

²⁸³ TBMM Tutanak Dergisi, Devre 8, Cilt:15, Toplantı: 15.

Yalnız bu hizmetin ifası biraz geç kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk Türk ve Müslümandır. Müslüman olan bu cemaat kendi dinlerini Anayasamızın laiklik prensiplerini ihlâl etmemek kaydıyla, öğrenmek ve öğretmek ihtiyacı memleketin dört bucağından istenmekte ve duyulmaktadır. Bir taraftan ilkokulların son iki sınıfında okutturulacak olan ihtiyari din dersleri programlarının bu sene ders yılı başında başlayacağını 31 Mayıs 1948 tarihinde beyanatta bulunan eski Millî Eğitim Bakanı Sayın Reşat Şemsettin Sirer söylemişti. Aradan uzun bir müddet geçti, ders yılı bittiği halde hâlâ bu hizmet eda edilemedi.” Bu eleştiriler üzerine Hasan Tahsin Banguoğlu; İmam Hatip Kurslarının müfredatına Diyanet İşleri Başkanlığı’nda komisyonunca hazırlanmakta olduğuna, Talim Terbiye Heyetinin onayından sonra Milli Eğitim Müdürlüklerine gönderileceğini ve dershanelerin hazır olduğunu, hocalarda hazırlandıktan sonra kursların bir ay içinde açılacağını ifade etmiştir²⁸⁴.

1948 yılında CHP İl İdare Kurulu başkanı İzzet Okay, bakanlığa verdiği dilekçede dört yerde İmam Hatip Mektebi açılacağı hakkında bilgilerin gazetede yayınlandığını, daha önce il merkezi açılan İmam Hatip Mektebi’nin kapatılmasından dolayı il merkezine bir okul açılmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Okul için ideal bir boş bina bulunduğunu ve okulun burada açılmasının halk tarafından da memnuniyetle karşılayacağını ifade etmiştir. Bu vesileyle açılacak olan dört İmam Hatip Mektebi’nin bir tanesinin de Kastamonu’da açılmasını talep etmiştir.²⁸⁵ Bu gelişmelerden sonra 15 Ocak 1949 tarihinde İstanbul ve Ankara’da kurslar açılmış daha sonra Afyon, İzmir, Isparta, Kayseri, Kastamonu, Adana, Trabzon ve Urfa’da, kurslar açılmış, böylece Kurs Merkezi sayısı 10’u bulmuştur.

Kurslar Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı açılmıştır ve eğitim süreleri 10 ay olarak belirlenmiştir. Ortaokullarda veya dengi okullardan mezun olan askerliğini yapmamış kimseler kurslardan yararlanabilmektedir. Kurslara halkın yoğun ilgisi olmuştur ne Tekin 1959 yılına gelindiğinde İmam Hatip Kurslarının sayısı 50’yi geçmiştir²⁸⁶. Kurslarda Kuranı Kerim, Hadis ve Tefsir, Akaid, İbadet, Ahlak,

²⁸⁴ Halis Ayhan, Türkiye’de Din Eğitimi, s.170

²⁸⁵ BCA, 16.11.1948(Ayrıca geniş bilgi için bkz: İzzet Okay’ın verdiği dilekçe ve bakanlığın Kastamonu’da imam hatip kursu açma ile ilgili fikrini belirttiği belgeler Ek ’7’dedir)

²⁸⁶ Eyüp şimşek, a.g.m, s. 403.

Türkçe Hutbe, Türk ve İslam Tarihi, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Sağlık Bilgisi gibi dersler okutulmuştur²⁸⁷.

1949 yılında 10 il merkezinde, 10 ay süreli olarak açılan İmam Hatip Kursları sonraki dönemde 1. devresi 4, 2 devresi 3 toplamda 7 yıllık İmam Hatip Okullarına dönüştürülmüş ve sayıları 1951 yılında 7'ye ulaşmıştır²⁸⁸.

3.9.4.2. İmam-Hatip Okulları'nın Açılması

İmam Hatip Kursları açıldıktan sonra ülkenin din görevlisi ihtiyacının tamamının karşılamayacağı biliniyordu. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti kazandıktan sonra seçim meydanlarında verdiği sözlerden bir tanesi olan İmam Hatip Okulları'nın açılması ile ilgili çalışmalar da bu kapsamda başlatıldı. Meclis çalışmalarında da din öğretiminin okullarda geliştirmesi ve din görevlilerinin okullara yerleştirilmesi konusunda istekler milletvekilleri tarafından dile getirilmişti. Ankara Milletvekili Ömer Bilen, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada din öğretimi ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır. *'Din öğretimi ihtiyacı vatandaşlar tarafından, Ocak, Bucak, İlçe ve il kongrelerinde şiddetle talep edilmektedir. Bu talepler yalnız demokratlar tarafından değil memleketimizde mevcut olan diğer partili ve partisiz vatandaşlar tarafından da son derece arzu edilmektedir.'*²⁸⁹ Aynı şekilde başbakan Tevfik İleri de İmam Hatip Okulları'nın açılmasını bir zorunluluk olarak ifade etmiştir²⁹⁰. Halkın beklentisi, hükümetin ve bakanın istekleri doğrultusunda çalışmalar tamamlanmış ve 1951'de İmam-Hatip Okulları tekrar açılmıştır²⁹¹.

Okullar açıldıktan sonra din eğitimi konusunda beklentisi olan halk gelişmeleri sevinçle karşılanmış ve okulların açılması için parasal desteklerde bulunmuştur. Binaların yapılmasında da bazı gereksinimleri karşılanmıştır. DP'liler okulların açılma gerekçesini aydın din adamları yetiştirmek olarak ifade etmiştir. Tevfik İleri valilere gönderdiği genelgede cahil kişilerin okullarda

²⁸⁷ Halis Ayhan, Türkiye'de Din Eğitimi, s. 170.

²⁸⁸ Esra Keloğlu, Demokrat Parti'nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir İnceleme, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 24, 2007, s.122.

²⁸⁹ Halis Ayhan, Türkiye'de din Eğitimi, s. 175.

²⁹⁰ *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1951.

²⁹¹ Recep Kaymakçam, a.g.m, s. 23.

yasalara aykırı olarak Arap harfleri²⁹² ile eğitim verdiğini işaret etmiş ve bu gibi gerekçelerle okullarının kurulmasının zorunluluğunu ifade etmiştir²⁹³.

1950 tarih ve 601 sayılı müdürler Komisyonu kararı ile öğretime başlayan bu okullar öğrenim süreleri 4 yıl olarak belirlenmiştir. 4 yıl birinci devre, 3 yıl ikinci devre olmak üzere toplamda 7 yıllık eğitim öğretim veren İmam Hatip Okulları, sonraki dönemlerde 4 yıllık liseye dönüştürmüştür. İmam Hatip Okulları 17 Ekim 1951'de Ankara, Adana, Isparta, İstanbul, Konya, Kayseri, ve Maraş olmak üzere 7 ilde öğretime başlamış, daha sonraki yıllarda Antalya, Erzurum, İzmir, Trabzon, Çorum, Elazığ, Yozgat, Diyarbakır, Balıkesir ve Burdur'da açılmıştır.

1958'de 1961 yılları arasında Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan İmam Hatip Okulları 1961'de Din Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile bu Müdürlüğü bağlanmıştır.

1983 yılında 179 sayılı kanun hükmünde kararnamenin 14. Maddesi ile Eğitim Genel Müdürlüğü'nün adı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü olmuştur.²⁹⁴ İmam Hatip Okulları ile ilgili çalışmalar sonraki yıllarda da devam etmiş, 1958 yılında Amerika'dan ve Fransa'dan getirilen uzmanların Türk eğitim sistemi ile ilgili hazırladığı raporlarda İmam Hatip Okulları ile ilgili de görüşlere de yer verilmiştir²⁹⁵.

1954 yılında Hovard A. Reed Amerika'dan Türkiye'ye gelerek yaklaşık 6 aylık bir sürede İmam Hatip Okulları ile ilgili araştırmalar yapmıştır. Reed, araştırmasında İmam Hatip öğrencileri ile ilgili olarak istisnasız bütün öğrencilerin bu okullara kendi istekleriyle geldiklerini ve İslam'ı öğrenmek amacıyla olduklarını söylemiştir²⁹⁶.

Reed, raporunda Türkiye'deki din adamları ile ilgili önemli rakamlar vermektedir. Raporda şunları yazmaktadır:“(…)Türkiye’de yapılan en güvenilir

²⁹² Tevfik İleri'nin Arap harfleri ile ilgili böyle bir genelge göndermesini sebeplerinden bir tanesi de Afyon hocalar bucağı, Davulga Köyü hocası Selim Turgut'un 1951 yılında din derslerine Arap harfleriyle okutma isteği ile ilgili gönderdiği mektuptur. Bu mektup bakanlık Özel Kalem Müdürlüğü tarafından cevaplandırılmış ve 19 Ocak 1932 gün ve 1993 sayılı resmi gazete ile yayınlanan ve din dersinin Arap harfleriyle okutulmasına dair 122.073 sayılı karar gerekçe gösterilerek talep reddedilmiştir. Gönderilen mektuba karşılık verilen cevap Ek 8'dedir.

²⁹³ Esra Keloğlu, a.g.m, s.122.

²⁹⁴ İmam Hatip Okulları'nın açılması ile ilgili kararname belgesi için bkz: Ek 7

²⁹⁵ Halis Ayhan, a.g.e, s.176-177.

²⁹⁶ Mustafa Öcal, a.g.e, s. 190-191.

tahminlere göre Yakında Türkiye'nin iyi tahsil görmüş fakat yaşanmamış din görevlileri öldüğü zaman yaklaşık olarak 50.000 imama ihtiyaç olacaktır. Bu günler çok yakındır. İşte bu ihtiyacı karşılamak üzere yetiştirilen birinci devre (orta kısım)mezunlardan sadece 285 aday ancak bu sene ilk defa bu açığı kapatmaya hak kazanmış olacaktır. Mezunların sayısı her sene 400 ile 500 civarında artmaktadır. fakat buna rağmen bu sayı ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır... İmam Hatip Okulu öğrencileri bu itibarla yapacakları görevler için bulunmaz bir fırsat da karşı karşıyadırlar. Zaten şerefli bir başlangıç yapmışlardır Türkiye'nin cahil fakat saf ve dindar olan halk çocuğu üzerinde büyük bir tesiri sahiptirler. Ama bunun yanında bir taraftan zihin zahiren manevi lider gibi görünenlerin tepkileri taassup ve Merhametsiz bencilliği ile diğer taraftan da hor bakışlar veya dine boş verme tavırları ile kuşatılmış vaziyettedirler²⁹⁷.

İmam Hatip Okulları'nda verilen derslere bakıldığında ilk evrede, yani ortaokul bölümünde meslek dersleri ile birlikte ortaokul programındaki diğer dersler verilmiştir. İkinci devrede ise lise programının yanında meslek dersleri eklenerek bu okullarda meslek dersleri ve kültür dersleri arasında bir oranlama yapılmıştır. Yüzde kırk meslek dersleri yüzde altmış kültür dersleri olarak düzenlenen bu oranlama da aşağıda verilen tabloda ayrıntılı biçimde içinde gösterilmiştir.

²⁹⁷ Mustafa Öcal, a.g.e, s. 191.

Öğretim Yılı	Kurs Sayısı	Öğretici Sayısı		Toplam	Öğrenci sayısı		Toplam	Diploma Alanı		Toplam
		Erkek	Bayan		Erkek	Bayan		Erkek	Bayan	
1932-1933	9	9	-	9	232	-	232	-	-	-
1934-1935	19	10	1	11	231	25	256	-	-	-
1935-1936	15	12	2	14	358	35	393	-	-	-
1936-1937	16	14	-	14	372	37	409	257	30	287
1940-1941	56	56	-	56	1380	309	1689	159	12	171
1941-1942	65	68	-	68	1369	394	1763	161	25	186
1943-1944	38	34	-	34	1081	471	1552	140	78	218
1944-1945	46	46	-	46	1520	433	1953	?	?	?
1945-1946	61	65	-	65	2021	744	2765	347	248	595
1947-1948	99	104	-	104	4181	1570	5751	815	457	1290
1949-1950	127	130	-	130	6403	2303	8706	1811	851	2662

Tablo 3.2: 1951-1960 yılları arasında uygulanan 4 yıllık İmam Hatip Okulları orta kısım(ortaokul) ders programı²⁹⁸

²⁹⁸ Mustafa Öcal, a.g.e, s. 178.

DERSLER		SINIF VE DERS SÜRESİ			TOPLAM
		1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	
1	Kuran-ı Kerim	2	1	1	4
2	Arapça	5	5	5	15
3	Farsça	2	2	2	6
4	Tevsîr ve Tevsîr Usulu	1	1	1	3
5	Hadis	-	-	2	2
6	Fıkıh ve Fıkıh Usulu	-	1	1	2
7	Kelam	-	-	1	1
8	İslam Tarihi	1	1	-	2
9	Dinler Tarihi	-	1	1	2
10	Türk İslam Sanatları tarihi	1	2	-	3
MESLEK DERSLERİ HAFTALIK SAAT TOP.		12	14	14	40
11	Edebiyat	4	3	3	10
12	Kompozisyon	1	1	1	3
13	Felsefe Grubu	-	-	6	6
14	Psikoloji	-	2	-	2
15	Din Psikolojisi	-	-	1	1
16	Tarih	2	1	1	4
17	Coğrafya	1	1	1	3
18	Matematik	3	2	-	5
19	Astronomi	-	-	1	1
20	Fizik	2	2	-	4
21	Kimya	1	1	-	2
22	Biyoloji	2	-	-	2
23	Sağlık Bilgisi	-	1	-	1
24	Yabancı Dil(Alm. İng. Fır.)	2	2	2	6
25	Beden Eğitimi	1	1	1	3
26	Millî Güvenlik	1	1	1	3
KÜLTÜR DERSLERİ HAFTALIK SAAT TOPLAM		20	18	18	56
DERS ÇEŞİDİ TOPLAM		17	20	18	25
GENEL TOPLAM SAAT		32	32	32	96

Tablo 3.3: 1951-1960 yılları arasında uygulanan 3 yıllık lise imam hatip okulları ders programı²⁹⁹

²⁹⁹ Mustafa Öcal, a.g.e, s.180

İmam Hatip Okulları'ndan mezun olan öğrenciler İmam, Hatip olarak görev alabilir, bunun yanında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Köy, Bucak, Kasaba ve Şehir teşkilatlarının da çeşitli işlere girebilmektedir³⁰⁰.

3.9.5. Yükseköğretimde Din Öğretimi

3.9.5.1. Yüksek İslam Enstitüsü'nün Açılması

İmam Hatip Okulları'nın sayısı giderek artması bazı problemlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye Eğitim Komisyonu eğitim öğretim ile ilgili problemlerin belirtildiği ve 1959 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na sunduğu raporda okullardaki eğitim durumları ile ilgili problemlerin olduğu belirtilmiştir. Raporda; Yeterli Pedagojik donanıma sahip olmayan eğitimciler tarafından derslerin verildiği ve bu eğitimcilerden bazılarının medrese ruhunu aşılammaya çalıştığı ifade edilmiş, İmam Hatip okullarının orta dereceli okullar gibi eğitim yapmasından dolayı okulların meslek okulları haline getirilmesinin daha doğru olacağı önerilmiştir. İmam hatip okulları ile ilgili ilk kez kapsamlı bir inceleme bu rapor sayesinde olmuştur.

Eğitim sistemindeki aksaklıklar bu rapor sayesinde gün yüzüne çıkmıştır. Bu raporda çıkan en önemli sonuç din dersine giren hocaların yeterli olmamasıdır. Bu öğretmenlerin İlahiyat Fakültelerinden mezun olması gözleri bu kuruma çevirmiş ve bu fakültenin öğretmen ihtiyacını karşılamada yetersiz olduğu görülmüştür. Özellikle 1957-1958'de İmam Hatip Okulları'ndan mezun olan öğrencilerin gidebileceği bir yükseköğretim kurumunun olmaması gibi nedenlerle yeni bir kurum açılmasını zaruri kılmıştır. Bu gerekçelerle Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Heyeti 24 Eylül 1959'da din dersi hocası yetiştirecek İmam Hatip Okulları mezunlarının başvurabileceği Yüksek İslam Enstitüsü'nün kurulmasına karar vermiş ve 19 Kasım 1959 da bu kurum resmen açılmıştır.³⁰¹

İstanbul Fatih'te bir İmam Hatip Okulunun binasında açılan ilk Yüksek İslam Enstitüsü'nün amacının dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri şöyle ifade etmiştir: *“Bugün kurduğumuz bu müessese Ankara İlahiyat Fakültemizin yanında milletimize İslamiyet’i her türlü hurafelerden ari olarak ve halisiyetiyle*

³⁰⁰ Eyüp Şimşek, a.g.m, s. 404

³⁰¹ Zehra Taşdöven, a.g.t, s. 71-72

telkin edecek, edebilecek kifayette ve liyakatte münevver din adamları yetiştirecektir.”³⁰²

Yüksek İslam Enstitüleri; İslam değerlerinin doğru şekilde anlatılarak, bilimle birlikte hareket ederek imam hatip okullarının öğretmen ihtiyacına cevap verecek nitelikli öğreticiler yetiştirmek, diyanet işleri başkanlığında görev yapacak müftü, vaiz, gibi din görevlileri yetiştirmek amaçlarıyla öğretim hayatına başlamıştır³⁰³. İstanbul’dan sonra ikincisinin Konya’da açılmasına karar verilmesine rağmen bir türlü açılmaması üzerine mecliste konu ile ilgili tartışmalar çıkmıştır. Milli Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu, okul için beş katlı bir binanın temin edildiğini, gecikmeyi yeterli öğretim kadrosunun daha tamamlanamamasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Buna karşın Konya milletvekili İrfan Baran da şunları söylemiştir. “*Sayın bakanın ifade ettikleri gibi hamiyetli Konya halkı aralarında topladıkları paralar ile 5 katlı modern arsası ile beraber 2 milyon lira civarında bir paraya mal olan bu binayı bu iş için hazırlamışlardır. Ancak Konya yüksek İslam Enstitüsü senin açılacağına dair verdikleri haberi Konya halkına verilmiş bir müjde olarak kabul ve kendilerine teşekkür ediyorum. Yalnız öğretim kadrosu bulamayacakları için açılmayacağına dair beyanlarına da çok üzüldüm. Böyle bir kadronun henüz mevcut olmadığı beyanına göre bundan sonra da temin edilmesi mantıklı olmaz. bu bakımdan Sayın bakandan ricamız memleket dışındaki İslam ülkelerinden Hindistan’dan, Pakistan’dan, bu işe ehil kifayetli elemanları bularak bu Enstitünün faaliyete geçmesini temindir.*

Bir diğer Konya Milletvekili olan Kadircan Kaflı ise şu sözlerle bakanı eleştirmiştir: *Milli Eğitim Bakanı öğretim üyesi bulamıyoruz bulunca açacağız dedi. Ne zaman? O soruyu soran arkadaşımız memleketimize öğretiyim üyesi yoksa İslam memleketlerinden getirelim dediği zaman Milli Eğitim Bakanı’nın gülümsediğini üzüldüm. Fizik için felsefe için Avrupa’dan Profesör getirmeyi tabii görüyoruz da, daha az mühim olmayan dini öğretim için İslam memleketlerinden mütehassısı getirmek teklifi peşinen yersiz ve gülünç buluyoruz.*³⁰⁴ Bu tartışmalar sonucunda Konya’da Yüksek İslam Enstitüsü

³⁰² Zafer Gazetesi 20 Kasım 1959

³⁰³ Beyza Bilgin, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Emel Matbaası, Ankara, 1980. s.62-63

³⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:2, (1962),

7.8.1962 tarihinde açılmış ve sonraki dönemlerde Kayseri, İzmir, Erzurum, Bursa, Samsun ve Yozgat'ta açılarak Enstitülerin sayısı sekizi bulmuştur. Aşağıdaki tabloda Yüksek İslam Enstitülerinde okutulan derslerin sınıflara dağılımı gösterilmiştir.

DERSİN ADI	SINIFLAR											
	Genel Sınıf			Tefsir-hadis Bölümü			Fıkıh-Kelam Bölümü			İslam Dini ve Esasları Bölümü		
	1	2	Top.	3	4	Top.	3	4	Top.	3	4	Top.
Türkçe	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Edebiyat	-	2	2	2	-	2	2	-	2	2	2	4
Osmanlıca	2	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İ.T. Medeniyet Tarihi	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mantık –Felsefe	1	2	3	-	-	-	-	2	2	2	-	2
Türk İnkılap Tarihi	-	-	-	-	2	2	-	2	2	-	2	2
Yabancı Dil	3	3	6	3	3	6	3	3	6	3	3	6
Seçmeli Dersler	2	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	13	11	24	5	5	10	5	7	12	7	7	14
ÖZEL ALAN (MESLEK) DERSLERİ												
Kur'an-ı Kerim	3	3	6	2	2	4	2	2	4	-	-	-
Arap Dili Edebiyatı	8	7	15	4	4	8	4	4	8	-	-	-
Tefsir	-	-	-	5	6	11	2	-	2	2	2	4
Hadis	-	-	-	6	5	11	-	2	2	2	2	4
Fıkıh	-	-	-	-	2	2	5	5	10	-	-	-
Kelam	-	-	-	2	-	2	4	4	8	-	-	-
İslam Dini Esasları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	6	11
Siyer ve İslam Tarihi	2	2	4	-	-	-	-	-	-	3	-	3
İslam Ahlakı	-	2	2	-	-	-	-	-	-	3	2	5
İslam Mezhepler	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-	-	-

Tarihi												
Dinler Tarihi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Tasavvuf ve İrşad	-	-	-	2	-	2	-	2	2	2	-	2
Din Psikolojisi	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-
Din Sosyolojisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
TOPLAM	13	14	27	21	19	40	21	17	38	19	17	36
PEDOGOJİK FORMASYON DERSLERİ												
Eğitime Giriş	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eğitim Psikolojisi	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Genel Öğretim Metodları	-	-	-	-	3	3	-	3	3	-	3	3
Ölçme ve Değerlendirme	-	-	-	1	-	1	-	1	1	-	1	1
Eğitim İdareciliği	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-	1	-
Eğitim Sosyolojisi	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Araştırma Teknikleri	-	-	1	-	1	1	-	1	1	1	-	1
TOPLAM	2	3	5	2	4	6	2	4	6	2	4	6
GENEL TOPLAM	28	28	56	28	28	56	28	28	56	28	28	56

Tablo 3.4: Yüksek İslam Enstitülerinde okutulan dersler ve sınıflara dağılımı³⁰⁵

Yüksek İslam Enstitüleri 1959'da 1982 yılları arasında binlerce mezun vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kapsamlı ve uzun soluklu dini eğitim kurumu olan Yüksek İslam Enstitüleri dönemin kısıtlı imkânlarına rağmen, İslam İlimler alanında önemli bilim insanlarının yetiştirilmesini sağlayan yegâne bir kurum olmuştur. Okuldan mezun olan kişiler İmam Hatip Okulları'nda ders öğretmeni olarak görev yapmış, Din Bilgisi Öğretmeni ihtiyacı büyük oranda

³⁰⁵ Mustafa Öcal, <http://www.islamansiklopedisi.info> (Erişim Tarihi: 22.02.2018) s.50

karşılanmıştır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışacak elemanlar da bu kurumdan yetişmiştir³⁰⁶.

3.10. Milli Şef Dönemi Din Eğitim Politikası İle Demokrat Parti Dönemi Din Eğitim Politikaları Arasındaki Farklılıkların Genel Bir Değerlendirmesi

Milli Şef dönemindeki din eğitimi anlayışına bakıldığında daha çok Milli Şef'ten önce başlayan ve sonrasında Milli Şef ile devam eden bir tasfiye sürecinin gerçekleştiği ve daha sonraki dönemde özellikle Demokrat Parti'nin kurulması ile bu sürecin yavaşlaması ve bir süre sonra tam tersi bir istikamete devam ettiği görülmektedir. 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda din eğitimi ile ilgili açılması vaat edilen İmam Hatip Okulları Türkiye'nin 29 ilinde açılmıştı. Bu okullarda 2258 öğrenci ve 300'den fazla öğretmen görev almaktaydı. Ancak söz konusu bu sayılar ilerleyen yıllarda azalmış ve 1926 ile 1927 yıllarında İstanbul ve Kütahya'daki İmam Hatip okullarına dışındaki diğer bütün okullar kapanmış İstanbul ve Kütahya'daki okullar da 1930 yılında kapatılmıştı. Bu verilerden de şu anlaşılmaktadır ki aslında din eğitimindeki geriye gidişin ve tasfiye hareketinin Milli Şef'ten çok daha önce başladığı görülmektedir.³⁰⁷ Okulların kapatılması ile ilgili bazı kesimlerde tepkiler oluşmuşsa da genel olarak okulların kapatılmasına beklenen ilginin gösterilmediği gerekçesi gösterilmiştir. Din eğitimi alanındaki bu gelişmeler özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Milli Şef döneminde hızla artmıştır. Milli Şef döneminde politikanın bu kadar sert olmasının sebebi olarak II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan sıkıntılı günlerde Türkiye'nin savaşa girmesine karşı içte ve dışta olabilecek herhangi bir zayıflığın ülke için büyük bir sorun teşkil etmesi olarak gösterilebilir. Özellikle Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra Cumhuriyet devrimlerinin korunması amacıyla tavizlerin verilmemesi ve sert bir tutumun izlenmesi bir gereklilik olarak görülmüş, laiklik uygulamalarına ve devrimlere karşı tehdit olabilecek herhangi bir faaliyetin veya oluşumun onarılmaz sorunlar çıkaracağı düşünerek sert tedbirler alınmıştır. Yani Milli Şef döneminde izlenen sert ve tavizsiz politikanın aslında kırılgan bir yapıdan daha kurtulamamış Cumhuriyet'in ve devrimlerin korunması amaçlandığı

³⁰⁶ <http://halilaltuntas.com/index.php/makale/> (Erişim Tarihi: 27.02.2018)

³⁰⁷ Serdar Kara, a.g.t, s. 1-3.

söylenbilir.³⁰⁸ Ancak izlenen sert politikanın zaman zaman aşırıya kaçtığı ve birçok kişinin ciddi cezalar aldığı görülmektedir. Örneğin camilerde Arapça harflerle eğitim verilmesi yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayan kişilere bazı cezalar verilmiştir. 1939 yılında Erzurum'da bu kurala uymayan bir kişi adliye'ye sevk edilmiş, daha sonra Trabzon'da Arapça harflerle eğitim veren bir kişi adliyeye sevk edilmiştir, Urfa'da Arapça harflerle Elifba, Amme gibi kitaplar satan bir kişi, Giresun'da Arapça harflerle eğitim veren bir kişi, Konya ve Rize'de 2 köy imamı, Adliye'ye sevk edilerek bazı cezalar verilmiştir. Bu cezalar ağır cezaları olmamakla birlikte para cezası veya kısa süreli hapis cezaları olarak verilmiş ve caydırıcı olması amaçlanmıştır³⁰⁹.

Milli Şef döneminde bir diğer önemli titizlik gösterilen konu kılık kıyafet olmuş ve Medeni Kanun'a aykırı giyinen kişiler hakkında emir yayınlanarak bu kişilerin peştamal, yüzü örten peçe gibi şeylerin giyilmemesi, giyenler hakkında adli işlem yapılacağı bildirilmiştir. Yine bu dönemde tarikatlar özellikle takip edilmiş ve tarikatların hareket alanı daraltılmıştır. Milli Şef Dönemi'nin din ve din eğitimi ile ilgili en önemli olaylardan bir tanesi ise Türkçe ezan uygulanmasıdır. İkinci bölümde de ayrıntılı bir şekilde ifade edildiği gibi Türkçe ezan uygulaması Türkiye'de uzun yıllar devam etmiş, Milli Şef döneminde halkın güvenlik güçleri ile karşı karşıya gelmesinde önemli bir konu olmuştur. Yine bu yasaya uymayan birçok kişi hakkında adli işlem yapılmış, Isparta'da Bayburt'ta Konya'da Erzurum'da ve Aydın'da bu yasağı uymayan kişilere ceza verilmiş bu cezalar daha çok hafif para cezaları olmuştur 1941'li yıllarda bağli verilen cezalara bakıldığında standart bir cezanın olmadığı emniyet kayıtlarında görülmektedir. Milli Şef'in eğitim alanındaki politikalarına bakıldığında yukarıda da belirtildiği gibi özellikle din ile ilgili propaganda yapan yayınlar ve kitaplara yasaklar getirilmiş, bazı eserlerinin satışı yasaklanmıştır. Gazetelerde laiklik ilkesine zarar verebilecek yayınların engellenmesinin yanında 1939 yılında İslam ansiklopedisinin yayınlanması da aslında dinin tamamen saf dışı bırakılmadığının bir göstergesidir. İslam ansiklopedisinin yanında, İsmet İnönü döneminde 1945 yılına kadar 104 adet din ile ilgili kitabının yayınlandığı görülmektedir³¹⁰.

³⁰⁸ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923–1950)”, içinde *Türkiye Tarihi–4, Çağdaş Türkiye: 1908–1980*, (ed. Sina Akşin ve diğerleri), Cilt: IV, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 174-175.

³⁰⁹ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyan*, Baha Matbaası, İstanbul, 1962, s. 191-194.

³¹⁰ Ali Dikici, a.g.m, s. 170-175.

Bu durumda aslında Milli Şef döneminde dinin toplumdan soyutlanması dinin etkisinin azaltılması olarak değil de Atatürk ilke ve inkılâplarının korunması amaçlandığı söylenebilir. 1950 yılına yaklaştığında ise Milli Şef'in Din politikasının yumuşadığı ve mecliste din eğitiminin tekrar canlanması adına yapılan tartışmaların arttığı görülmektedir. Halkın beklentisi ve CHP içindeki muhalif vekillerin talepleri neticesinde önce İlkokulda sonrasında orta ve yükseköğretim kurumlarında din eğitimi ile ilgili olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay Hükümetleri Bölümünde ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

1950 yılında yönetimin el değiştirmesi ve siyaset sahnesine güçlü bir giriş yapan DP'nin seçim meydanlarında halka verdiği vaatler arasında olan din eğitimi ile ilgili çalışmaların hız kazandığı ve din eğitiminin eğitim kurumlarında verilmeye başlandığı, imam hatip okullarının sayılarının hızla arttığı bir dönem olmuştur.

DP iktidara geldiği gibi ilk olarak 16 Nisan 1950'de meclisten bir karar çıkartarak Ezanın yeniden Arapça okunmasını sağlamıştır. Hemen sonra ilk ve ortaokullarda din eğitiminin yeniden verilmesini sağlamış, Radyo ve televizyonlarda dinle ilgili yayınların yapılmasına izin verilmiştir. İmam Hatip Okullarının sayılarının giderek arttığı, Cami ve benzeri din kurumlarının yapıldığı, Kur'an kursu sayısının arttığı bir dönem olmuştur. DP Dönemi din eğitiminde ve dini hayatta yaşanan Bu bahar havası dönem dönem bazı kesimlerin suiistimalleri ile karşılaşmış bazı dini grupların özellikle kentlerde etki alanını arttırdığı görülmüştür. Hatta bu gruplardan bazıları Atatürk heykeline saldırmış ve bu da ülke gündeminde o dönemde ciddi tartışmaları başlatmıştır. DP her ne kadar muhafazakâr kesime hoşgörülü bir yaklaşım içinde yaklaşmışsa da Atatürk ilkelerine müdahale edilmesine ve bu tür saldırıların oluşmasına izin vermemeye özen göstermiştir³¹¹.

DP döneminde dini konular ile ilgili gelişmelere bakıldığında; özellikle hacca gidecek vatandaşlarla ilgili çeşitli kolaylıkların sağlanması, Türbelerin ziyarete açılması, dini yayınları serbestlik tanınması, Mescitlerin onarılması ve ibadete açılması, ilk ve ortaokullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin isteğe

³¹¹ Mehmet Can Şahin, Demokrat Parti Döneminde Türkiye'de Din, Siyaset, Eğitim İlişkileri, *Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı:6, Cilt:12, 2012, s. 41-45.

bağlı bir şekilde öğretim programlarına girmesi diğer önemli gelişmelerdir. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'nin din görevlisi ihtiyacının hızla giderilmeye çalışılması halkın da aynı şekilde açılan bu okullara yoğun ilgi göstermesi izlenen politikanın devam etmesini sağlamıştır. Tek parti döneminde din eğitimi veren okulların kapatılmasından sonra tekrar açılması ve halkın bu okullara yoğun ilgi göstermesi, bu okulların sayısının hızla artmasının da beraberinde getirmiştir. 1950 ile 1960 yılları arasında dini hayatla ilgili birçok eser yayınlanmıştır³¹². Şemsettin Günaltay'ın Başbakan, Hasan Tahsin Banguoğlu'nun da Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde canlanan din eğitimi ile ilgili gelişmeler, DP Döneminde artık zirveye ulaşmıştır. Adnan Menderes'in başbakan olduğu dönemde, Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri 7 Kasım 1957 bütün valilikleri bir genel göndermiş ve bu genelgede Din Derslerini program içine alınmasını istemiştir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi DP Dönemi Din Eğitimi Politikası bölümünde ayrıntılı incelenmiştir. Sonuç olarak tek partili dönemde özellikle de Milli Şef dönemi ile başlayan din eğitimindeki tasfiye politikası CHP'nin iktidardaki son yıllarında terk edilmiş ve olumlu bir politika izlenmeye başlanmıştır³¹³. Din eğitimindeki bu olumlu hava DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte daha da hızlanmış, Kur'an Kursları, İmam Hatip Okulları gibi birçok alanda çeşitli kurum ve kuruluşlar açılmıştır.

³¹² Doğan Duman, *Türkiye'de İslamcılık*, Dokuz Eylül Yayınları. İzmir, 1999. s. 48-51.

³¹³ *Tebliğler Dergisi*, 1949: 153

SONUÇ

Tarih boyunca din kavramı her zaman devlet ve siyaset kavramlarıyla yakın bir ilişki içinde olmuş, devletlerin politik duruşlarında dinin etkisi her zaman var olagelmıştır. Türk tarihinde de din kavramı devlet geleneğinde ve teşkilatlanmasında varlığını korumuş, devletler yıkılsa da din her zaman var olmuştur.

Türkler İslamiyeti kabul ettikleri ilk günden Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar din her zaman devlet içinde güçlü bir pozisyonda yer almıştır. Osmanlı Devleti tarih sahnesinden silindikten sonra yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ise batılılaşma ve modernleşme parolasıyla hareket edinmiş ve din ile devletin ilişkisi asgari düzeye indirilmeye çalışılmıştır. Bu durum hiçbir zaman İslam'a karşı bir tutum ve İslamiyetin değersizleştirilmesi olarak değil aksine insanların hür vicdanlarıyla istedikleri inanca inanmaları sağlanmıştır. Bu gerekçe ile Diyanet İşleri Başkanlığı kurularak dinin ve din eğitiminin devlet kontrolü altında kalması laik demokratik yapının korunması amaçlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde önemli bir mihenk taşı olan din eğitimi Cumhuriyet Tarihi'nde çeşitli aşamalardan geçerek günümüzdeki halini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde eğitim öğretim alanındaki belirsizlik ve çok başlılık eğitim öğretimde aksaklıklara neden olmuştur. Avrupa'nın 16 ve 17 yy. da yeni tekniklerle bilimsel eğitime geçerken Osmanlı Devleti içine kapanmış ve bu yeni gelişmelerden uzak kalmıştır. Bu nedenlerden dolayı yeni kurulan Cumhuriyet'te öncelik reform alanını Eğitim- Öğretim oluşturmuştur. Nitekim 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhit-i Tedrisat kanunu ile eğitim öğretim alanındaki çok başlılık son bulmuş ve bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Hemen arkasından gelen Latin alfabesinin kabulü, Türk Dil ve Türk Tarih Kurumlarının kurulması, İstanbul Üniversitesi'nin kurulması ve güzel sanatlardaki gelişmeler eğitim öğretimin çitasında hızlı bir yükselme sağlamıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda din eğitimi ve öğretimine yönelik kurumlar açılması ve bu kurumlarda din eğitime yer verilmesi gereği açıkça ifade edilmiş olmasına rağmen, özellikle 1930'lu yıllarda bu husus göz ardı edilerek din eğitimi ve öğretimi genel eğitimden çıkarılmış, mesleki din eğitimi ve öğretimi veren örgün eğitim kurumları kapatılmıştır. Böylece eğitim sistemi din

eğitimi ve öğretiminden soyutlanmıştır. Bu süreç DP iktidarının başlamasıyla hareketlilik kazanmıştır.

Milli şef döneminde din eğitimi veren kurumu sayısının bitme noktasına gelmesi halkın bu konuda ciddi bir beklentiye girmesini iyi değerlendiren DP iktidara gelir gelmez önceliğini bu konuya vermiştir. DP Döneminde orta ğretim kurumlarında ve yüksek öğretimde din eğitim dersleri verilmiş, İmam Hatip Okulları açılmıştır. Buna karşın dönem dönem şiddetli siyasi tartışmaların gölgesinde kalan din eğitimi aksamalar olsa da her zaman varlığını devam ettirmiştir. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan okullar veya derslerde ğrenci eksikliğinin gerekçe gösterilerek kapanması din eğitiminin bitmesi anlamına gelmemiş toplumdaki beklentileri karşılamak adına özellikle tek partinin son dönemlerinde başlayan ve demokrat parti ile yükselişe geçen din eğitimi çeşitli okullar kurslarla varlığını güçlü bir şekilde devam ettirmiştir.

DP ile birlikte din eğitimi ve ğretimi alanında adeta bir bahar havası yaşanmaya başlamış ve 1946-1960 yıllarını kapsayan çok partili demokrasi döneminde örgün ve yaygın din eğitimi alanlarında önemli kazanımlar elde edilmiştir. 1946-1960 yıllarında izlenen ve uygulanan din eğitimi politikası Türk Siyasi Tarihinde önemli izler bıraktığı gibi günümüz din eğitimi politikalarında da daima referans olarak zikredilmektedir. Bu tez çalışması din eğitiminin geçirdiği bu değişiklikleri dönemsel analizlerle, ortaöğretim ve yüksek ğretim kurumlarındaki varlığını genel hatlarıyla incelenmiştir.

Özelikle Milli şef dönemi ve Demokrat Parti dönemleri ikinci ve üçüncü bölümlerde ayrıntılı işlenmiş ve bu bölümlerde verilen sayısal veriler, tablolar, ve dönemin medyasından hareketle karşılaştırılarak iki dönem arasındaki din eğitimine yaklaşım farkı irdelenmiştir. Bu karşılaştırma sonucunda siyasi konjktrn halkın beklentilerini zaman zaman göz ardı etmesinin siyasi sonuçları gösterilerek bu sonuçlar neticesinde politik hamlelerle kayıpların giderilmeye çalışıldığı görülmüştür. Ayrıca din eğitimi gibi önemli bir konuyu gündem maddelerinin en st sırasından miting ve toplantılara taşıyan DP'nin seçimlerde aldığı başarılarla halkın bazı konulardaki beklentisine yönelik hamlelerin seçim sonuçlarına doğrudan etki ettiği net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Tabi seçimlerde alınan zaferlerin sadece din eğitimine yönelik vaatlerinden kaynaklandığını söylemek pek doğru bir tespit olmayacaktır. Birçok konu bir

araya geldiğinde ancak bu şekilde bir başarı söz konusudur. Ancak din eğitiminin de DP'nin başarısında önemli bir etken olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Arşivler

BCA, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 89 430.

BCA, Muamelat Genel Müdürlüğü, Yer Numarası 192 313 19.

BCA, Millî Eğitim Bakanlığı (Genel 1920–28), Yer Numarası 76 376.

BCA, Yer Numarası 89 430.

BCA, (19.12.1932) 32-78-11.

BCA, 030.18.01.85.97.15.

BCA, 030.18.01.85.97.17.

BCA, 030.18.01.86.14.16.

BCA, 030.18.01.107.103.13.

Resmi Yayınlar:

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt:17, (25.02.1945) s. 196-200.

TBMM Tutanak Dergisi: Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt 18, s.45-46.

TBMM Tutanak Dergisi: Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt 18, s.106.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 7, Cilt: 20, Birleşim 1, 1.11.1945, s. 7.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 7, Toplantı: C.2, (29.04.1946) s. 217.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt. 1, 1950: 181.

TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C. 1, 1950: 18.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt:1 (14 Ağustos 1946), s. 60-61.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt.1. 1950: 183.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt. 1, 1950: 181.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 9, Cilt: 1, 1950: 181.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 8, Cilt:3, Toplantı:1 (24 Aralık 1946) s. 445.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:1, 1950: 183.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt: 17: 220.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 8, Cilt:14 Toplantı:3 13 Aralık 1948.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 8, Cilt:15, toplantı: 15, 3 Ocak 1949.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 8, Cilt:15, toplantı: 15.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 8, Cilt:12, (1949), s.291,292.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 8, Cilt:12, (1949), s.291,292.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 8, Cilt: 12, (1949), s.291,296.

TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, Cilt: 8, Toplantı: 2, 29. 12. 1947.

TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, Cilt: 8, Toplantı: 2, 29. 12. 1947.

TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, Cilt: 9, Toplantı: 2, 14. 01. 1948.

TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, Cilt: 8, Toplantı: 2, 29. 12.

TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, Cilt: 14, Toplantı: 3, 13. 12. 1948.

TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, Cilt:8, Toplantı: 2, 29. 12. 1947.

TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 8, Cilt: .9, Toplantı: 2, 14. 01. 1948.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre:2, Cilt:7, İctima:1, s.26-27.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 15, içtimaa Senesi 2, s. 179–182.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 15, içtimaa Senesi 2, s. 188.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, Cilt 18, İçtima Senesi 2, s. 329.

Sebülreşat, Cilt:1, Sayı:9,(Temmuz 1948) s.133.

Taninievvel 1336, Sayı: 63, s. 6. 173.

Düstur, Cilt 5, 3 Mart 1340, İstanbul, 1931, s. 665

Düstur, Cilt 9, 12 Ağustos 1928, Ankara, 1928, s. 1146–11

MEB, Birinci Maarif Şûrası, İstanbul 1991, 10-14

T.C. Resmi Gazete, Kanun No:4753,Sayı: 6032, 15 Haziran 1945,

TBMM Kütüphanesi, Demokrat parti programı, yer:2008, 561, yıl:1946,s.4.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt.1, s.347.

MEB, Birinci Maarif Şûrası, İstanbul 1991, 10-14.

Resmi Ceride, Kanun No: 430, Resmi Ceride yayım tarihi 7 Taninievvel 1336, Sayı: 63, s. 6. 173.

Maarif Vekâleti, (1926). İlk Mekteplerin Müfredat Programı, İstanbul, Milli Matbaa, 136

CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara, 1948, s.456-457.

CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara, 1948, s.456-457.

CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara 1948, s. 457.

CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara, 1948, s.50.

CHP Yedinci Kurultay, Tutanağı, Ankara, s. 448.

CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara, 1948, s. 457.

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, s.449.

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, s.449.

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, S. 450-451.

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, S. 451-452.

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, 453-458.

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı, 465-466.

Gazeteler:

Anadolu, 12 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, 9 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, 10 Ağustos 1930.

Cumhuriyet, 2 Aralık, 1945.

Cumhuriyet, 8 Ocak, 1946.

Cumhuriyet, 23 Temmuz 1946.

Cumhuriyet, 13 ağustos, 1946.

T.C. Resmi Gazete

Ulus, 12 Temmuz 1948.

Ulus, 9 Eylül 1956.

Vakit, 17 Haziran 1950.

Vakit, 17 Haziran 1950.

Vatan, 8 Ocak 1956.

Vatan 25 Mart 1924.

Vatan, 9 Eylül 1956.

Vatan, 28 Temmuz 1946.

Yarın, 18 Kasım 1930.

Zafer, 5 Haziran 1950.

Zafer, 20 Kasım 1959.

Kitaplar

ACUN, Fatma, *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009.

AHMAD, Feroz, *Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

AHMAD, Faroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yay. İstanbul, 1996.

AYHAN, Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2014.

ALPARGU, Mehmet, *Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Değişim Yayınları, İstanbul, 2011.

AKYÜZ, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000, M.S. 2013*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2013.

ALİ, Kılıç, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Sel yay. İstanbul, 1955.

ALPARGU, Mehmet, SELVİ, Haluk, ŞAHİN, Enis, *Atatürk ilkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Değişim Yayınları, İstanbul, 2011.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Kitabevi, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi Yay. İstanbul, 1985.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973

AKŞİN, Sinan, *Siyasal Tarih, Türkiye Tarihi*, Cem Yayınları, İstanbul, 1988.

ATAY, Hüseyin, *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*, Gelişim Matbaası, Ankara, 1981.

ATEŞ, Nevin Yurtsever, *Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1994.

BALTACI, Cahit, *XV-XVI Yüzyılda Osmanlı Medreseleri I-II*, M.Ü İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul. 2005.

BAŞGİL, Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri: Görüp Yaşadıklarım*, (çev. Cemal Aydın), Yağmur Yay. İstanbul, 2011.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2003.

BİLGİN, Beyza, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Emel Matbaası, Ankara, 1980.

CEBECİ, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.

CEBESÖY, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar (II. Kısım)*, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1960.

CİHAN, Ahmet, *Osmanlı'da Eğitim*, Akademik Kitaplar Yay, İstanbul, 2004.

ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Yayınları, Ankara, 2008.

ÇOLAK, Filiz, *"Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945- 1950)"*, Türkler Ansiklopedisi, XVI, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002.

DOĞAN, Recai, EGE, Remziye, *Din Eğitimi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

DUMAN, Doğan, *Türkiye'de İslamcılık*, Dokuz Eylül Yayınları. İzmir, 1999.

EVŞİLE, Mehmet, *Atatürk"ün Söylev ve Demeçleri*, Kitapseç yay. İstanbul, 1959.

ERTAN, Temuçin Faik, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012.

EROĞLU, Cem, *Demokratik Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap Yay. İstanbul, 2014.

FAİK ERTAN, Temuçin, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012.

FİNDLEY, Carter V, *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2016.

GOLOĞLU, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, III, 1939-1945, Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

GÖKÇATI, Mehmet Ali, *Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

GÖZÜAYDIN, İftar, *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

KARPAT, Kemal, *İslam'ın Siyasallaşması, Osmanlı Devletinin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*, (çev: Şiar Yalçın), Timaş Yayınlar, 5. Baskı, İstanbul, 2013.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, İstanbul, 1967.

KAYMAKÇAM, Recep, *Çok Kültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*, Dem Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013.

KİLİ, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.

KİLLİ, Suna, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Kültür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 2011.

KOÇAK, Cemil, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, (haz. Sina Akşin), C.1, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, 2012.

KOÇAK, Cemil, Türkiye’de Milli Şef Dönemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Güncel İngilizce III. Edisyon Çevirisi), 5. Baskı, (çev: Boğaç Babür Turna), Arkadaş yay. Ankara, 2011.

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (çev. Metin Kral), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.

MARDİN, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay, İstanbul 1993.

İNALCIK, Halil, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası, kültür Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2014.

İNAN, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Kültür Yayınları, (Hazırlayan Arı İnan)7. Baskı, İstanbul, 2008.

İNÖNÜ, İsmet, İsmet İnönü Hatıralar, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2006

SEÇKİN, Mehmet, *Kurtuluş ve Kuruluşun Temel Kitabı; Nutuk*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.

SAVİ, Saime İnal, *Ailede Din Eğitimi*, Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, 1981.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, *Osmanlı imparatorluğunda eğitim ve bilgi üretim sisteminin oluşumu ve dönüşümü*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

TURAN, Osman, *Türkiye’de Manevi Buhran, Din ve Laiklik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005.

TURAN, İbrahim, *Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Din Eğitim Politikaları*, İz yayıncılık, İstanbul, 2013.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye’de Siyasi Partiler, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2007.

ÖCAL, Mustafa, *Osmanlıdan Günümüze Din Eğitimi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

ÖCAL, Mustafa, *Medresetü'l- Eimme ve'l Hutabe'dan İmam Hatip Liselerine*, İstanbul B.B. Yay. 2011.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun Son Nefesi, Osmanlının Yaşayan Mirası Cumhuriyet*, Timaş Yay, İstanbul.2014.

ÖZCAN, Zeynep, *Psiko-Sosyal Açından İnönü Dönemi Dinî Hayatla İlgili Bazı Değerlendirmeler*, CİLT:3, SAYI:2, 2014.

ÖZOĞLU, Hakan, *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası*, Terc: Zuhul Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

YILMAZ, İbrahim, *Atatürk'ün İslam İnancı*, Karakutu yay. İstanbul, 2010.

Dergiler

ASLAN, Ahmet Turan, Türkiye'de Din Eğitimi, *Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7-8-9, İstanbul, 1995, Ss. 155-177.

AYHAN, Halis, Cumhuriyet Dönemi, Din Eğitime Genel Bir Bakış: . Atatürk'ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 18, 2000. Ss. 5-27.

AYDAR, Hidayet, Darülfünun İlahiyat Fakültesi ve Türk Kültür Hayatına Katkıları, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, Yıl: 2006, Ss. 3-43.

AKYÜZ, Yahya, "Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler", *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergileri*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2011. Ss. 9-22.

ALTIN, Hamza, "1869 Marif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirmenin Tarihimizdeki Yeri", Fırat Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:13, sayı:1, 2008, Ss, 271-283.

AYDIN, Şevki, "Cumhuriyet Döneminde Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi", *Özgür Tarih Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2017.

BORAN, Abdurrahman, “Cumhuriyet Döneminde Eğitimde Meydana Gelen Gelişmeler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 9, Kayseri, 2000, Ss, 303-312.

DEMİREL, Fatih, “II Meşrutiyetten sonra Osmanlıda Ortaöğretim Kurumları: Sultaniyeler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:27, Sayı:2, 2012, ss.339-358

DEMİRTAŞ, Zülfü, “Osmanlıda Sıbyan Mektepleri ve İlköğretim Örgütlenmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 2007. Ss.173-183.

DİKİCİ, Ali, “Milli Şef Dönemi Laiklik Uygulamaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:42, 2008, Ss. 161-192

GENÇ, Fatih, “Avrupa’da ve Türkiye’de Lisans Programları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1, 2013, S s.29-35.

GÖRÜR, Emel Demir, “Rüştiye mektepleri”, Yanya Hamdiye İnan Rüştiye Mektebi Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 36, Şubat 2015. Ss, 311-322.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı:1, 2008. Ss. 25-46.

KAYMAKÇAM, Recep, “Türkiye’de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler”, *Akev Akademi Dergisi*, 2006. Ss. 21-36.

KARA, Hüseyin, “Tek Parti Döneminde Din Politikası (1923-1946)”, *MEA Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9, Sayı:19, 2017, Ss 111-136.

KELOĞLU, Esra, “Demokrat Parti’nin Halkla İlişkileri Üzerine Bir İnceleme”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 24, 2007, Ss,122-235.

NAL, Sabahattin, “Demokrat Parti’nin 1950-1954 Din Siyaseti”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 60, Cilt:3, Ankara, Ss.137-172.

ŞAHİN, Mehmet Can, “Demokrat Parti Dönemi Türkiye’inde Din”, *Siyaset ve Eğitim İlişkileri, Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:12, 2012, Ss.31-54.

ŞAHİN, Emin, TUNÇ, Bilal,” Demokrat Parti Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)”,*Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2015. Ss.31-69.

ŞİMŞEK, Eyüp, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimine Dönüş Süreci (1946-1960)”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.49, Erzurum, 2013, Ss. 391-414.

SİVRİ, Pir Murat, “Türkiye’de Din Eğitim Öğretimine Yeniden Dönüş Süreci”, *Anayasay Dergisi*, Sayı:1, yıl:1, 2017, Ss,37-54.

ÖCAL, Mustafa, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de din Eğitimi ve Öğretimi”, Uludağ Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 7, Cilt 7, 1998, Ss. 241-268.

ÖCAL, Mustafa, “İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülakatlar ve Şahadetname Örnekleri”, *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:12, Sayı:2. 2003, Ss, 51-101.

ÖCAL, Mustafa, “Türkiye’de Kur’an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği”, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 2004, Ss, 81-140.

ÖCAL, Mustafa, “Türkiye’de Din Eğitimi Tarihi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2008, Ss, 399-430.

ÖZ, Ayhan, “Heyeti İlmiye toplantıları ve Milli Eğitim Şuralarında Din Eğitimi”, *Sakarya Üni. İlahiyat Fak. Der*, Cilt: 16, sayı, 29.Ss,130-156.

ÖZER, İnan, BEKÇAN, Umut, “Demokrat Parti İktidarı (1950-60) Bir Dönemin Demokrasi Anlayışı”, *Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2008.Ss. 1-14.

ÖZCAN, Zeynep, ‘‘Psiko-Sosyal Açıdan İnönü Dönemi Dinî Hayatla İlgili Bazı Değerlendirmeler’’, *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 2014, Ss,60-87.

ÖZDEMİR, Yavuz, Elik Aktaş, ‘Halk Evleri, 1932’den 1951’e’’, *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2011, Ss. 235-262.

ZENGİN, Zeki Salih, ‘‘Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi’’, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5 Sayı:13, 2002. Ss,101-106.

ZENGİN, Zeki Salih, ‘‘Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişmesi’’, *Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11 Sayı: 2, 2011. Ss, 1-24.

Tezler:

ASLAN, Emel, Türkiye’nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960), Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens, Yüksek lisans Tezi, Kırşehir, 2014. S.37

DENİZ, Muzaffer, Milli Eğitim Şuralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Isparta, 2001

GÖZCÜ, Alev, Serbest Cumhuriyet Fırkasının Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 20

GÖKSEL, Can, Osmanlı Askeri Düzeni ve Yeniçeriler, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Bitirme tezi, Ankara, 2009.

KARA, Serdar, Tek Partiden Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Din Olgusu, Selçuk Üni. Sos. Bil. Enst. Yüksek lisans tezi, Konya, 2012.

İnternet Kaynakları:

<https://ttkb.meb.gov.tr/www/milli-egitim-suralari/dosya/12>

<http://ilkogretim-online.org.tr>(15.12.2017)

<http://tarih.tumders.com/tanzimat-sonrasi-osmanli-ilkogretim-ortaogretim.html>(Erişim tarihi: 23.11.2017)

<https://www.turkcebilgi.org/tarih/osmanli-tarihi/idadi-idadi-31763.html>(erişim tarihi: 28.11.2017)

www.dergiler.Ankara.edu.tr(Erişim tarihi:28.12.2017)

<http://tarih.tumders.com/osmanli-devletinde-orgun-egitim-kurumlari.html>(erişim tarihi: 11.11.2017)

<http://osmanldevleti.blogspot.com.tr/2013/11/sultan-mahmudun-egitim-fermani.html?m=1> (18.12.2017)

<http://tarih.tumders.com/tanzimat-sonrasi-osmanli-ilkogretim-ortaogretim.html>(Erişim tarihi: 23.11.2017)

<https://www.turkcebilgi.org/tarih/osmanli-tarihi>(Erişim 28.11.2017)

Tarihi:

<http://www.atam.gov.tr/> (20.11.2017)

Erdal Aslan, Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediğı İlk Öğretim Programı: "1924 İlk Mektepler Müfredat Programı" İlköğretim Online, 10(2), 717-734, 2011. [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>(15.12.2017)

Beyza Bilgin, *Tevhid-i Ttedrisat Kanunu ve Din Eğitimi*, <http://www.atam.gov.tr>(Erişim tarihi:25.12.2017)

Filiz Meşeci, Betül Bayır, İsmet İnönü Dönemi Eğitim politikaları, <http://dergipark.gov.tr/> 20.03.2018, s. 30

Mustafa Öcal, <http://www.islamansiklopedisi.info> (Erişim Tarihi: 22.02.2018) s.50

<http://halilaltuntas.com/index.php/makale/> (Erişim Tarihi: 27.02.2018)

Vehbi Tülek, <http://www.tariharsivi.org>. (Erişim Tarihi: 15.04.2018)

Ek 1: Darülfünun İlahiyat Fakültesi'ne girecek öğrencilerin Arapça ve Farsçadan sınava tabi tutulmasını gerektiren yönetmelik metni, Dosya no: 2875

EK 3: : Kudret gazetesinin 18 Haziran 1946 Tarihli din dershaneleri ile ilgili haberi ve CHP'nin konu ile ilgili 22 Haziran 1948 Yılındaki beyanatı

Cuma
18
HAZİRAN
1946

Yıl 1 Sayı 307
10
Kuruş

İstanbul Cid. Gözet. Ağı - Ankara

HAZİRET / RÜKÜLERİ GENEL MODÖRLÖRÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

KUDRET

GÜNLÜK SİYASİ DEMOKRAT GAZETE

Kavaklık Suyu

Altın lütfıyla değil altın lezzetli ka-
neler ve içme kumlarına karşı gıfıllı has-
satıyo emirlerinizle sunulmaktadır.

Telefon: 11815

Savaş Programını Bugün Okuyacak

Yunan hudutlarını Amerikan askerleri koruyacak

**Çaldaris dahilî harbe son vermek için
böyle bir talepte bulunduğunu açıkladı**

Amerikan Dışişleri Bakanlığı vaziyeti inceliyor

Atina, 17 (a.s.) — Afg-
Baskan, muvafık Çaldaris
harbiye perçin, geçen gün «de-
ropoli» gazetesinde yayınlanan
bir demetle Yunan hükümeti-
nin halen Yunanistan hudutları
edilmiş kumlarına himaye-
tal temin için Amerikan hükü-
metine, asker göndermesini ta-
lip etmiş olduğu yolundaki so-
yuları yayımlanmıştır. Çaldaris

bu beyanında Yunanistan
da dahilî harbe son vermek için
Yunanistan kuzey hudutları
da Bilemiş milletlere müracaat
kaldırarak bir perde tebliğ
men yolunda geçen ay General
Van Fleet tarafından verilen
raportu ilgili bu Yunan talebinin
halen Amerikan Dışişleri Bakan-
lığı tarafından incelenmekte ol-
duğu ilave etmektedir.

Bulgaristan Hükümetimize bir NOTA verdi

Dün gece geç vakit aldığı-
mız ve teyidinde bulunduğumuz
dışımız bir habere göre Bulgaris-
ten hükümetimize, yeni bir
nota vermiş bulunmaktadır.

Bulgar hükümeti, bu notanın-
da son zamanlarda Bulgaristan-
daki konsolosluklarımızın işkenn-
de alması olduğunu konradan,
Dışişleri Bakanı Necmeddin Şa-
hin, dışın Şişli bulunduran bahçe-
mekte ve görüşlerini mülakata
çalışmaktadır.

Demokrasi davasında KÖPRÜLÜ, YALMAN VE BİZ

KÖPRÜLÜ'NÜN HAKSİZLİĞİNİ DÜŞÜNDÜREN DEMOKRASİ
HESABINA, DEMOKRAT PARTİ HESABINA VE MEMLEKET
MENFAATLARI HESABINA BİR KAZANÇ OLACAKTIR.
ONUN YALNIZ SUZMASI DEĞİL, FAKAT SİYASET SAHNE-
SİNİN TAVSİYESİ ARTIK BİR ZARURET HALİNE GE-
LMİŞTİR.

Muhalefet sözcülerile bazı milletvekil- lerinin yeni hükümetin beyannamesini şiddetle tenkit edecekleri anlaşılıyor

Her şeye rağmen C. H. P. Grupunun kararı değişmeyecek

Hasan Saka bugün saat 15 de
toplancak olan B. M. Meclisin,
de bilmiş kollektifinde programını
okuyacaktır.

Geçen anı günü toplanmış
olan C. H. P. Meclis Grupunda
okunmuş olan ve o gün yapılan
muhalefetlerde sayı ile tenkit
edilmiş program, dışın bazı
değişikliklere uğratılmadan ge-
re Mecliste muhalefet grup-
larına verilmeli.

Dün öğleden sonra gerek De-
mokrat Parti Meclis Grupuna
gerekse muhtalif «demokratlar
güncü» saraklarında ayrı ayrı top-
lanmalar yapılmış ve bugün ge-
ruruları adına konuşmaları tes-
kileri esnasında mülakata so-
nucun.

Bir kaç gündüsbey matbaas-
ta kumun istiklal etmiş olan, yeni
hükümetin programı alt es-
ter ile de mülakat bir tesir uyandır-
ması dağdık.

Hasan Sakanın dokuz ayık

Filistinde, bir dominyon idare- resi kurulması düşünülüyor

**21 Haziranda Rodosta toplanacak yuvarlak
masa konferansı bu meseleleri görüşecek**

Kahire, 17 (a.s.) — Afg-
Arıp birliğinin komitesi dün
Akşam Koti Bernadetti ve onun
kurmuş heyetine müracaat
buymış istiklal için yeniden top-
lanmış. Konferans silindiren
çıkartkan sonra hasan beyanmış
bulunsa, Koti Bernadetti, gün,
hale şayimıştır.

Yeni bir Sovyet BÖLÜ

**Rus delegesi müttelik
toplantısını terketti**

Berlin, 17 (a.s.) — Afg-
Albay Jelle Arov'un başkan-
lığında Sovyet heyeti saat
23.30 da mahallî saat müttelik
bakomutanlığında toplantı yapı-
lır, aynı toplantıda ve bu bölge ko-
mutanlarına bundan sonraki
toplantılar için bir tarih tebliğ
etmekten istina etmiştir.

Berlin, 17 (a.s.) — Bender: —
Rusların dün akşamki toplantı-
yı terk etmiş olmalarına rağmen
Berlin müttelik komutanı,
iş müslid işlerine devam etmiş-
tir.

(Sona Şa. 4 Şa. 2 de)

Gotvald konuşmaya başladı

Prag, 17 (a.s.) — Afg-
Cumhurbaşkanı ve Başbakan,
ten Gotvald, kara ve hava or-
tusu.

(Sona Şa. 4 Şa. 4 de)

16 lar Konferansına tütüncülerimiz iştirak ediyor

Heyet yarın Paris'e hareket edecek

Paris, 17 (a.s.) — Afg-
1948 tarihinde Paris'te toplan-
acak olan 16 lar konferansa ara-
sında temsilciliklerine iştirak etmiş
günü temil ve mülakat etmiş
üzere, konferansa bir heyet gön-
dermek karar vermiştir.

Bilindiği gibi Almanyanın pl-
yanında çekilmesinden sonra
her yıl meclisimizdeki bütün
mahsulünün bir kısmını Ameri-
kalar almakta idi.

Bu yıl ise cümlü bütün bolu-

Şehirlinin Göziyle

Bir umumi halinin hazine hali

Yüce Divanda

**Dünkü duruşmada İyidire Fabrikasına
taksir edilen kıymet hakkında
ehlivakı raporı okundu**

Yüce Divan Cümle ve Tevki-
eşki Bakan Süad Hayri Özgüçlü
duruşmaya dün de devam etmiş
tür. Yüce Divanın bu oturumu-

Şehirlinin Göziyle

Bir umumi halinin hazine hali

MİLLÎ MÜCADELEDE ADANA CEPHESİ

Tavirde negredilen bir tarihî teftikada yapılan yan-
lıklara dikkatle karşıyla, o aralarda Adana cep-
hesi kumandahatı yapılmış olan:

**SEYHAN MİLLETVEKİLİ
Sinan TEKİLOĞLU**

Gazetemize «dover alt vesikalara dayanan hatıra-
larını vermiş bulunmaktadırlar. Atkına ile okunmuş
enin olduğumuz bu hatıraları yarından itibaren ne-
şer başlıyoruz.

(Sona Şa. 4 Şa. 2 de)

Tuna Konferansı ve TİTO

Londra, 17 (a.s.) — Anadolu
ajanları, Gezi mülakatı bildir-
yor:

Tuna konferansının Belgrat
toplantısına Yugoslav hükümeti,

SÖZ TEMSİLİ

**Devlet adamının
mes'uliyeti**

Harreti Öner zamanında bu-
dullar çok çarpılmış, mülk
alınmış ve mülakatları ve sefale
başlanmış. İşlerin çözülmeye-
den ve dikkatli gibi adalet temin
edilmemesi müslimeler olan
Harreti Öner demes:

— Tercü. Arık bizi oku-
muş d. Çinkü bizi oku-
yarak adaletiliye yapmaktan
korkuyoruz.

Dipe dua edindi.

Bir gün Harreti Öner'i sta-
mız okuyan gören dostları
hayretle soruyorlar:

— Ya Halil! Seni böyle ağı-
lar edip neşir! Harreti Öner
kimi ötekiler öşer verdi:

— Memlekete gelecekti, ağık!

(Sona Şa. 4 Şa. 2 de)

So'cu hocalar meselesi

**Bay Hikmet
Bayur'a cevap**

8 Mayıs 1948 tarihli Kudret
gazetinde çıkan «Kıbrıs Hattı-
yetin başlığı, yazılardan sonra
geni Kudret'te 5 Haziran 1948 de
çiken «Adana Bahçemizde ad-
la yazın» şayimamız dikkatle

(Sona Şa. 3 Şa. 1 de)

Yüce Divanda

**Dünkü duruşmada İyidire Fabrikasına
taksir edilen kıymet hakkında
ehlivakı raporı okundu**

Yüce Divan Cümle ve Tevki-
eşki Bakan Süad Hayri Özgüçlü
duruşmaya dün de devam etmiş
tür. Yüce Divanın bu oturumu-

EK 4: 1949 yılı Din bilgileri dershaneleri ve din öğretimi ile ilgili verilecek seminerlerle ilgili belgeler, BCA, Dosya no: 490-1-0-0_1202-218-1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- D - Din bilgileri dershaneleri her bakımdan Devletin tam murakabesi altında bulunmalı, idare âmirleriyle eğitim teşkilâtının devamlı teftişlerine tabi olmalıdır. İdare âmirleri konmuş olan nizamı riayet etmeyen din bilgileri dershanelerini Millî Eğitim Bakanlığının muvafakatini alarak devamlı surette kapatabilecekleri gibi gerekli hallerde Millî Eğitim Bakanlığının muvafakat cevabına alınca kadar da geçici olarak kapatabilmelidir.
- E - Din bilgileri dershanesi siyasî maksatların elde edilmesi için âlet olarak kullanılmak istendiği ve öğretimde islâm dininin akidelerini ve ibadetinin usul ve şekillerini öğretmek amacı dışında her hangi bir faaliyete sapıldığı takdirde bu dershane derhal kapatılmalı ve sorumluları hakkında kanun kovuşturmalarına girişilmelidir.
- F - Din bilgileri dershaneleri yurdun ancak ilkokulu bulunan şehir, kasaba ve köylerinde açılabilir.
- G - Bu dershanelere yazılmanın yurtdaşların tamamıyla kendi isteklerine bağlı bulunduğu millete iyice duyurulmalıdır.
- H - Din bilgileri dershanelerine devam edecek çocuklardan bulunduğu yerdeki ilkokulu bitirmiş olmak şartı aranmalıdır.
- İ - Din bilgileri dershaneleri vergi mükellefiyeti bakımından özel ilkokullar gibi muameleye tabi tutulmalı ve aynı muafiyetlerden faydalandırılmalıdır.
- J - Bir yerde açılmış olan din dershanesine o yerdeki ortaokulların veya orta derecedeki meslek okulla-

rının öğrencileri arasında devam edenler bulunursa bu dershanenin öğretim zamanı bu okulların ders saatleri ile aynı zamana getirilmemeli ve bu okullardaki esas faaliyetlerin başlaması veya bitmesi zamanından yarım saatlik bir fasıla ile ayartılmalıdır .

K - Din bilgileri dershanelerinde bir dersin öğretim süresi 45 dakikayı, dershanenin günlük çalışması iki ders saatini ve bir öğrencinin bir hafta içinde devam edeceği ders saatleri sayısı dördü aşmamalıdır.

L - Din bilgileri dershanelerinde ancak hükümetçe onaylanan program tatbik olunmalı, bu program dışında öğretim yapılmamalıdır . Türkçeden gayri bir dil öğretilmemelidir.

M - Din bilgileri dershanelerinde hükümetçe incelenmiş ve kabul olunmuş kitaplar okutulmalı ; bunların dışında her hangi bir kitap ve Türk harflerinden başka harflerle yazılmış kitaplar okutulmamalıdır. Öğrencilere belletilecek Kur'an sureleriyle dualar da Türk harfleriyle yazılmış olmalıdır .

N - Din dershanelerinde tatbik edilecek programlarla okutulacak kitapların islâm dininin mezhep ve tarikâtlar üstünde müşterek olan esas akidelerini tanıttıp telkin eder mahiyette olmasına dikkat olunmalıdır .

O - Din bilgileri dershanelerinde öğretmenlik etmek isteyenlerde öğretmenlik için esas olan medenî ve ahlâkî vasıflarla sağlık şartları aranmalıdır .

P - Din bilgileri dershanelerinde öğretmenlik etmek isteyenler tahsil ve mençe bakımından da aşağıdaki fıkralarda belirtilen durumlardan birinde bulunmalıdır.

4

- a) Devlet okullarında Öğretmenlik edebilme sıfat ve yetkisini kazanmış bulunmak,
- b) Din dershanelerinde Öğretmenlik edecekleri yetiştirmek maksadiyle kurulmasına devletçe izin verilebilecek özel Öğretim kurumlarında okumuş bulunmak,
- c) Üniversite ve yüksek okullarla Liseleri ve bunlara denk diğer okul ve Öğretim kurumlarını ve mülga imam ve hatip okullarını bitirmiş olmak,
- ç) Dersîâm payesini veya vâiz yetkisini haiz olmak,
- d) Evvelce köy imamlığı etmiş olup veya halen bu hizmette bulunup ta Öğretim için yeterliği Valilikçe onaylanmış bulunmak,

Durum bundan önceki maddede ve bu maddenin yukarıki fıkralarında yazılı şartlardan birine uyanlara din dershanelerinde Öğretmenlik edebileceğine dair hükümetçe birer belge verilmeli ve bu belgeyi alanlar tescil olunmalıdır.

- R 3 Din dershanelerinde ders okutacakların fahri olarak görevlendirilmeleri veya bunlara bir ücret verilmeli ve verilecek ücret miktarının tayini hususları dershaneyi açanlarla Öğretmenin kendi aralarında yapacakları özel anlaşmalara terk olunmalıdır.

III.

Din dershaneleri Öğretmenlikleriyle imam ve hatiplik gibi dinî hizmetler için de eleman yetiştirmek maksadiyle ve hükümetin devamlı murakabe ve teftiş altında bulunmak kaydı ve şartıyla seminerler açılabilmelidir.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Bu seminerlerde hususî mektepler talimatnamesinin genel hükümlerinden başka aşağıdaki şartlar da aranmalıdır .

- A - Seminarler ortaokul öğretimine dayanmalı ve orta okul mezunları için beş, Lise mezunları için de iki yıllık öğrenim süreleri bulunmalıdır .
- B - Seminarlerin Millî Eğitim Bakanlığınca enanacak programlarında bu öğrenim seviyesinde vatandaşların genel ve millî kültürleri için gerekli ders konuları da bulunmalıdır .
- C - Seminarlerin programlarında öğrencilerin Kur'an dilini anlamaları ve arapça yazılmış metinleri okuyabilmeleri için gerekli derecede arapça öğrenimine de yer verilebilmelidir.
- Ç - Seminarlerde Millî Eğitim Bakanlığınca enananlardan başka ders kitabı okutulmamalıdır .
- D - Seminarlerde öğretmenlik edecekler öğretmenlik için esas olan sıhhi, medenî ve ahlâkî vasıflardan başka tahsil bakımından da aşağıdaki fıkralarda belirtilen durumlardan birinde bulunmalıdır.
 - a) Genel ve millî kültür derslerini okutacakların devlet kurumlarında aynı dersleri okutan öğretmenlerin tabi oldukları esaslara göre yetişmiş olmaları ;
 - b) Meslek dersleriyle yardımcı dersler öğretmenlerinin en az Lise derecesinde bir öğrenim üzerine öğretim yapacağı konuda yeterliğini sağlayan bir bilgi sahibi olduğunun Millî Eğitim Bakanlığınca enanmış bulunması.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

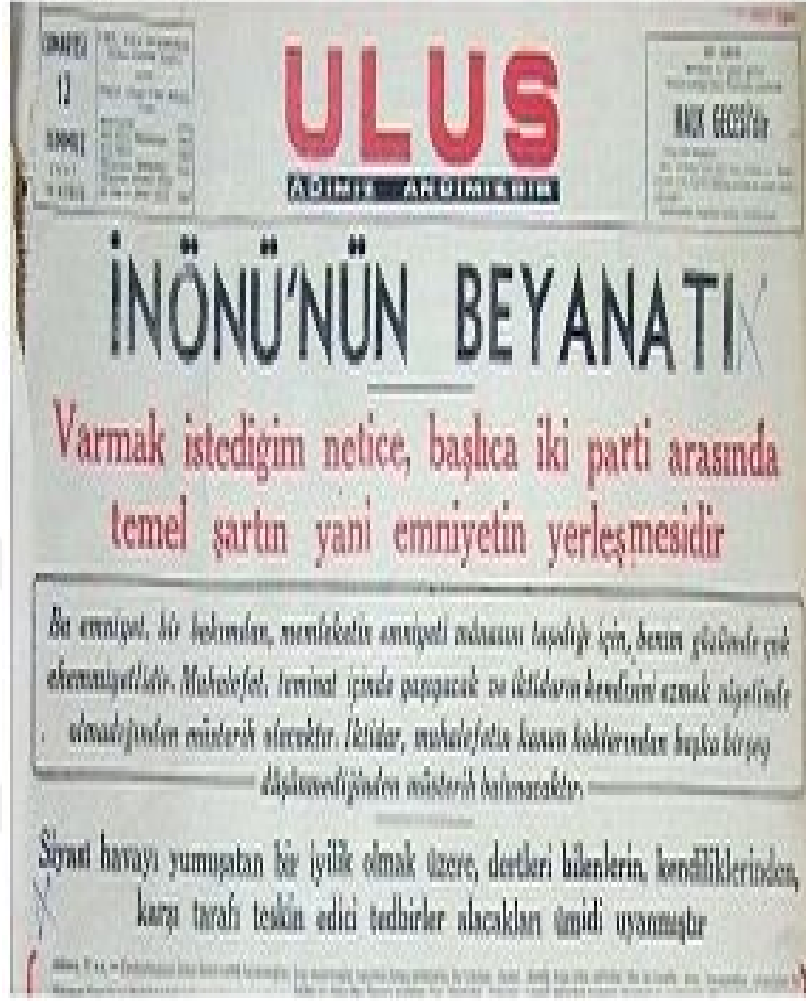
E - Din dershanelerinde olduğu gibi seminerlerde de öğrenimin millî bütünlüğü bozucu mezhep görüşlerine dayanan ve vatandaşlar arasında münaferet duyguları uyandırabilecek bir mahiyet taşımasına son derece dikkat olunmalıdır.

F) Bir kimse ancak bir seminer açabilmeli ve seminerler arasında her hangi şekilde olursa olsun iş ortaklığına yer bırakılmamalıdır .

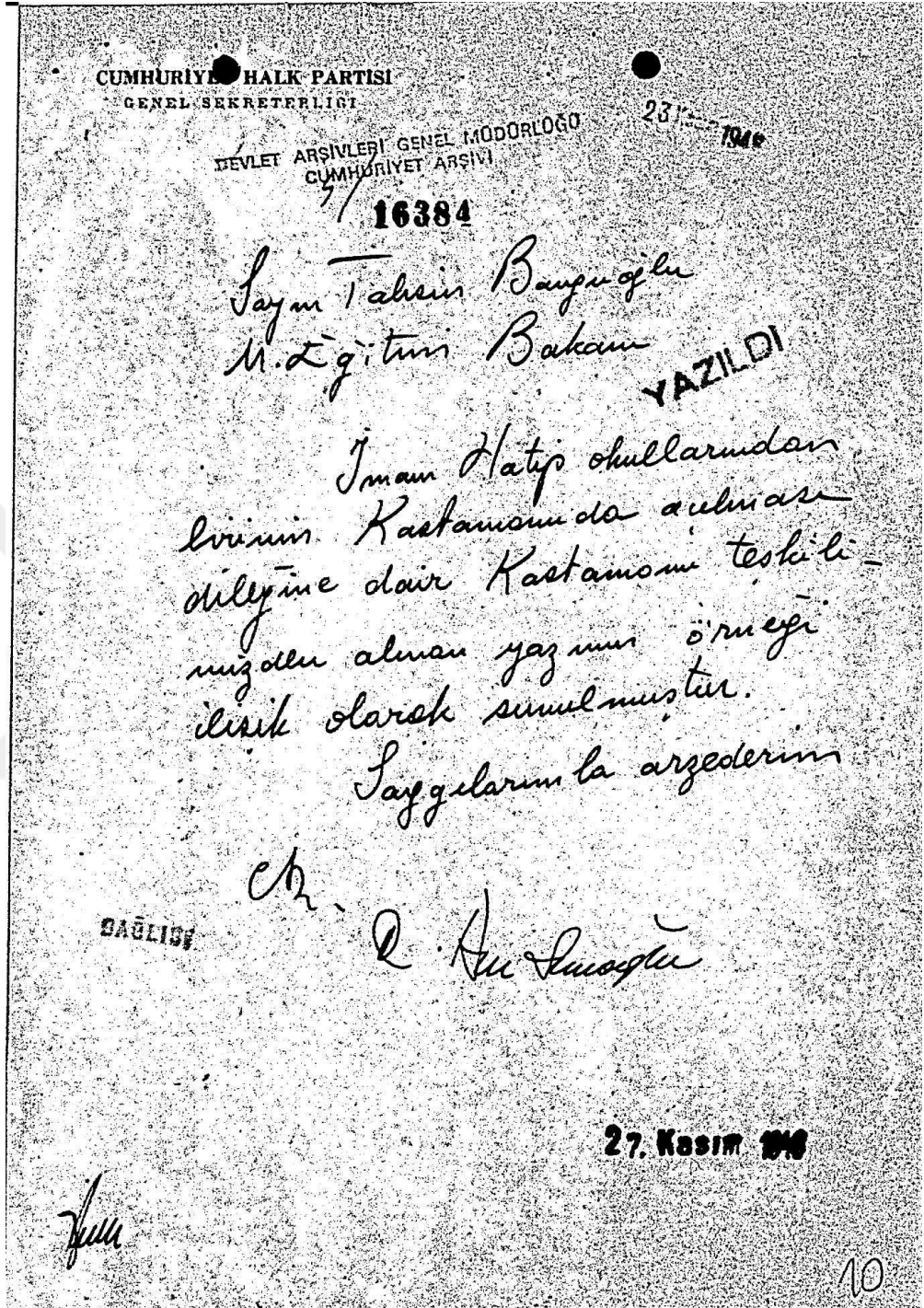
IV.

Diyanet İşleri Başkanlığınca açılmış olan ve öğretmen aylıkları genel bütçeden ödenen Kur'an belletme dershaneleri genel mevzuata uygun bir yolda çalışmalarına devam ettirilmeli ve özel teşebbüslerle açılmış bulunan bu gibi dershanelerin durumları ise "Özel Okullar Yönetmeliği " hükümlerine göre düzenlenmelidir.

EK 6: İsmet İnönü'nün 12 Temmuz 1947 beyanatı ile ilgili Ulus Gazetesi'nin haberi

EK 7: Kastamonu'da imam kâtip kursu ve imam hatip okulu açma ile ilgili yazışmalar (27 Kasım 1946)

C. H. P.
KASTAMONU
İl İdare Kurulu
Sekreterliği
SAYI

8-723

Kastamonu: 12/II/948
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. KASTAMONU
T. 16. 11. 1948
No. 88253

C.H.P. Genel Sekreterliği Yüksek Katına

ANKARA

Dört yerde İmam ve Hatip Mektebi açılacağı hakkında gazetelerde okunan yazı üzerine bu husus İl İdare Kurulumuzun 9/II/948 Günlü Toplantısında müzakere edilmiştir. Evvelce İl merkezinde açılan İmam Hatip Mektebi bir müddet sonra kapamış bulunmaktadır. İlimiz merkezinde Rum metrukâtından kâr-gir ve son zamanlarda gayet güzel tamir edilmiş ve esasen mektep olarak da inşa edilmiş bulunan bina Kızıorta okulunun lağvı üzerine burada bulunan abdul-hakhamit ilkölu talebesi eski yerine nakledilmiş olduğundan bu güzel bina halen boş bulunmaktadır. Kültür bakımından İlimiz Ankara bölgesi dahilinde bulunmuş olduğundan ve yokarıda arzolanduğu gibi evvelce de İmam Hatip mektebi açılmış bulunduguna binaen bu mektebin burada açılması halk üzerinde iyi bir tesir bırakacak ve Partimiz için de Propaganda mahiyetini alacaktır.

Bu itibarla Bu açılacak Dört İmam Hatip mektebinden birisinin burad a açılması için Şimdiiden teşebbusatta bulunulmasını Saygılarımızla, arzeye-rim.

C.H.P. İl İdare Kurulu

Başkanı
İzzet Okay

[Signature]

16 IV XI *[Signature]*

11

EK 8: Afyon hocalar buzağı Davulga Köyü hocası Selim Turgut'un 1951 yılında öğretmen yokluğunu gerekçe göstererek din derslerinin Arap harfleriyle okutma isteği ile ilgili gönderdiği mektup.

DEVLET MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Genel Müdürlüğü

12/2/951

Millî Eğitim B.
9.3.1951
I-S-1951
15/11/1951

Sayın Bay Adnan Menderes
Başbakan

Ankara

Sayın Efendim:

Evvela Selâm Sunulduktan sonra Umum Maarif Müdürlüğün 30/12/950 Tarihli ve 922 Sayılı Tamimi Afyon İlbaylığına ve bütün ilçebaylığına ve Bucak Müdürlüğüne yayınladığı emirde şöyleki;Resmi ve gayri resmi mekteplerde toplu kur'an ve din dersleri köy hocalarını okutmayacaklardır. ve Öğretmenler ve Muhtarlar Müsamahakerane de bulunurlarda çocuklara okutdukları dahil ve hariçten karakola veya hut kaza merkezine şikâyet olur ise ağır ceza görecektir.Diye tebliğ oldu.Bu tamim yalnız Afyon İlbaylığına olup diğer ilbaylık bölgelerine yoktur.Buda Öğretmenlerin şikâyeti ile zaman zaman köy hocalarını adliyece celp etmektedirler.Binaenaleyh Sandıklı Hocalar Bucak M.Bağlı Davulga Köyünde arkadaşınız Partiyi temsil ve teşkil eden selim Turgut bütün köy vatandaşlarını 5 Şeye İman edilerek ikna ve bir isnatkara bağlayarak ufuktan nur ışığı parlayarak amalimize muvafak olduk.Adı geçen selim turgut ise Köy hocası olup bulunduğu köy fakir ve 50-60 Haneye mensuptur.Köyde Öğretmen yoktur. Mektup gayri resmidir.Çocukları yeni harfler ile din dersleri okumakta iken bu tamim üzerine mektebi tatil etti.Ve kendisi yeni harfleri ve harflerini fevkalade bilgili ve malumattardır.Ve elinde müftü tarafından şahadetnamesi vardır.Binaenaleyh-bu çocuklar resmi köy mektepleri 4 saat daha fazla kış dolaysile yalınayak başı kapak,Açık çıplak,fakir çocuklar gidip gelmek için ölüme mahkûm olacaklar.Yoksa cahilmi kalacaklar? Yoksa biz köylü vatandaşları ise zulmet dumanı ehmedülillah gitti ve ışık nura cehane serpildi diye sevinç ve sürur içinde iken yine ırkımız yolunu setmi edeceğiz? Dilimize kilit,dudaklarımıza anahtar mı olacak diye atalei lisanda bulunuyorlar.Elhemdülillah müslümanız.Fitratın çocukları öğretmez isek allah bizi mesul eder.Sayın Başvekili derin kalbinizden buna karşı düşünerek müsbet ve menfi cevaplandırmanız için kaleminiz nurlu ve sözünüz Türk milletine cevher olarak saygılarımızla rica ve istirham eyler ve bu vesile ile ellerinizden sıkarak çok selâm ederiz.

Selim Turgut

Afyon İli Sandıklı İlçesi Hocalar Bucağı
Davulga Köyü Hocası

BAŞBAKANLIK	
Hususi Kalem Müdürlüğü	
Mumara	Ek
1	2

uşak Banaz Böcek
m. Bağlı imraz parti
Başkanlık meil

17-1-51

selim turgut takdim ediyoruz
uşak Banaz m. Kızılcı söyütüdür
41-42 senelerinde eytiyat su Bay idi

030 01 90 361 5

Ankara, 21 V /1957

Özet:

En

Başbakanlık Özel Kalem
Müdürlüğüne

Afyon, Hocalar bucağı Davulga köyü hocası Selim Turgut'un Dairenizin 9 mart 1951 gün ve 688 sıra sayısında kayıtlı iliştiirerek geri sunduğum mektubunda bahsettiği tamim Bakanlığımızca yapılmamıştır. Ancak bunun Bakanlar Kurulunun tasdikinden de geçen ve 19 ocak 1932 gün ve 1993 sayılı resmî Gazete ile yayımlanan ve din derslerinin Arap Harfleri ile okutulmamasına dair olan 122.073 Sayılı karara dayanılarak Vilâyetçe yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, ilkokullardaki din dersleri ilkokul öğretmenleri tarafından okutuluyor. . Bu bakımdan adı geçenin okulu olmiyan köylerinde din dersleri okutulması hakkındaki dileği üzerinde Bakanlıkça yapılacak işlem bulunmamaktadır.

Bu vesile ile saygılarımın kabulünü dilerim.

Özel Kalem Müdürü
Cahit Okure

Cahit Okure

Seklem marı Tasinplime
aydınım - 5.5.1951

AM

E/7

030	01			30	361	9
-----	----	--	--	----	-----	---

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Nihat DURU
Doğum Yeri ve Tarihi	Hamur/ AĞRI 01.01.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihî Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce,
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	Tübitak Araştırma projeleri
Çalıştığı Kurumlar	2012 Ağrı Naci Gökçe lisesi 2013 Başçavuş ortaokulu 2014 15 Nisan İlkokulu 2016 Süleyman Kümbet İlkokulu 2017 Kasım Bayram Ortaokulu (2018 halen devam etmekte)
İletişim	
E-posta Adresi	nihat.duru@hotmail.com
Mezuniyet Tarihi: 28.06.2018	

